

TEXTE COMENTATE

Lyceum

Tabel
cronologic,
prefată,
note
și
bibliografie:
**ANTOANETA
MACOVEI**

B. P. HASDEU

Răzvan și Vidra

EDITURA

ALBATROS

B. P. HASDEU

Răzvan și Vidra

Tabel cronologic,
prefață,
note

și

bibliografie:

ANTOANETA MACOVEI

TABEL CRONOLOGIC

1838 Se naște la Cristineștii Hotinului Bogdan (Tadeu) Petriceicu Hasdeu, fiul lui Alexandru Hîjdău și al Elisabetei Daucș (conform actului de naștere descoperit la Arhivele Statului din Botoșani, în 1978).

B.P. Hasdeu se trage dintr-o veche familie boierească. Tatăl scriitorului își făcuse studiile la Harkov, Lwow și München. A scris poezii, s-a ocupat de filologie, istorie și folclor, și chiar de filozofie. Toate aceste preocupări ale părintelui său au favorizat dezvoltarea unei atmosfere intelectuale, cu totul deosebite, în casa în care se va forma tînărul Bogdan P. Hasdeu. În funcția de efor al școlilor de la Hotin, Alexandru Hîjdău a avut o bogată activitate didactică. A fost autor al unor lucrări de istoria dreptului universal. Aplecarea spre istoria neamului a constituit una din dominantele activității sale, fapt care a incitat viitoarea pregătire a fiului său, Bogdan.

1841 Din dorința de a se realiza ca om de carte, tatăl său se mută în Podolia; nu o dată înfruntă despotismul guvernatorului și al celorlalte autorități din Camenița, avînd de suferit de pe

urma atitudinii sale; la un moment dat este considerat „tulburător al liniştii publice”, vorbindu-se chiar de posibilitatea exilării lui. (Vezi Liviu Marian, *Alexandru Hasdeu şi Academia română*, Buc., 1932, p. 28, 29.) Comentarea acestor fapte, mai pe larg, este realizată de Mihai Drăgan în *B.P. Hasdeu*, Ed. Junimea, pp. 18—38.

- 1848 Moare soţia lui Al. Hasdeu.
Bogdan Petriceicu Hasdeu citeşte şi „conservă” ca pe o „relicvie” *Gramatica românească* a lui I. Heliade Rădulescu.
- 1850 Alexandru Hasdeu se stabileşte în Basarabia. Cei doi copii, Tadeu (Bogdan) şi Nicolae, vor urma cursurile liceului din Chişinău. Aici se găseşte şi poetul Const. Stamati, rudă îndepărtată din partea mamei, cu care întreţine relaţii tînărul Bogdan Petriceicu. (cf. Eufrosina Dvoicenco, *Viaţa şi opera lui C. Stamati*, Buc., 1933, p. 47.)
- 1852 Anul acesta atestă primele preocupări de istorie ale adolescentului Hasdeu. Cercetătorul sovietic N. Romanenko a reprodus un fragment dintr-un manuscris al lui B.P. Hasdeu, datat 1852, în care acesta consemna următoarele: „De mult mă ocup de istoria Moldovei (...); fie chiar nu atît de mult, căci tinereţea nu-mi permite să mă expun aşa, apoi de la sosirea mea (la Chişinău, în 1850), sub cerul patriei atît de drag celuia care nu-l văzuse niciodată... Dar nu pot socoti drept viaţă primii ani, ei fiind doar trepte spre adevărata intrare în ea. M-am ocu-

pat în primul rînd de adunarea materialului pentru istoria țării mele. Cu insistența și stăruința depusă, am reușit în curs de doi ani să strîng aproape toate izvoarele tipărite și o mulțime de manuscrise, începînd cu basmul nemțesc despre Dracul (sec. XV), *Descrierea Moldovei* de Reichersdorff (sec. XVI) și pînă-n zilele noastre. Totuși, simt că îmi lipsește ceva". (N. Romanenko, *Studii și materiale despre B.P. Hasdeu*, Cartea moldovenească, Chișinău, 1966, pp. 118—119).

Se înscrie la Universitatea din Harkov. A avut ca profesori pe Al. Mickiewicz, fratele marelui romantic polon, care predă dreptul roman, pe Lawroski, slavist, și pe Volicki pentru literatura greacă. De la aceștia dobîndește Hasdeu cunoștințe filologice și umaniste solide. Organizează o mică societate literară ale cărei producții nu s-au păstrat. Tot acum, Hasdeu întîlnește prima iubire în persoana Alinei Merjeeewski, copila care i-a pricinuit dulcile suferințe ale tinereții.

1854

Ia decizia de a se înrola în regimentul de husari al generalului Radetzki. Referitor la acest moment din viață, B.P. Hasdeu nota în jurnalul său: „Am amintit tatălui meu, că peste o săptămînă împlinesc 16 ani și de aceea nu văd nici o piedică pentru intrarea mea în serviciul militar". (Apud Eufrosina Dvoicenco. *Începuturile literare ale lui B. P. Hasdeu*, Fundația pentru literatură, Buc. 1936, p. 200.)

Grija pentru formația intelectuală a fiului său se concretizează în scrisorile trimise de Al.

Hasdeu lui Bogdan, intrat în serviciul militar „...deocamdată îți spun alît: fii demn de noblețea noastră, primită de către strămoși pentru credință și patrie”... (18 mai, 1854); „nu lăsa și ocupațiile literare. Citește, citește mult; de asemenea, scrie mult; dar chibzuiește, prelucrează ceea ce scrii; cultivă-te mai departe singur, pentru care învață neapărat limba germană” (12 iunie 1854). (Apud Eufrosina Dvoicenco, *op. cit.*, p. 223). B.P. Hasdeu alcătuiește o culegere „de cîntece populare moldovenesti cu note istorice, pe care sper s-o public în curînd” (*op. cit.*, p. 189).

Între 1852—1854 se pot plasa primele încercări literare: *Cîntec popular moldovenesc*, *Ștefan cel Mare*, *Doină*, *Moldova*, *Sunt dac!*, *Sunt român*, *Melodii românești*, *Gîndire*, precum și cîteva fragmente epice și dramatice — *Arbore*, *Domnița Roxana* și *Domnița Voichița* (în limba rusă).

1857

Fără a încheia universitatea, demisionînd din armată, Hasdeu vine în Moldova, în februarie, împlinindu-și în acest fel visul de a „săruta pămîntul României libere”. În cuvinte calde, N. Iorga l-a caracterizat pe Hasdeu, poate ca nimeni altul, înțelegîndu-i năzuințele și descifrîndu-i complexa personalitate: „Ca un prinț sărac, slab și bolnăvicios, prigonit de soartă, ca un om genial, strălucitor, de un spirit sata-nic, impunător printr-o știință enciclopedică, dobîndită la 20 de ani între un duel și un banchet intim, ca un original, de care nu se putea apropia nimeni, fără a fi uimit și rănit

în însușirile lui și de inferioritatea unui spirit agresiv, care nu cruța nimic (...) — astfel căzu el în Iași..., în țara unde cîrmuiseră și domniseră ai lui" (...). (N. Iorga, *Istoria literaturii românești din veacul al XIX-lea*, vol. II, Vălenii de Munte, 1909, p. 297.)

Este numit judecător la Cahul. Se integrează luptei pentru Unire, fapt ce îi aduce destituirea.

1858 Scoate la Iași ziarul *România*, publicație cu profil umanist, în care susține ideile patruzeci-optismului românesc — „experiențele trecutului trebuie să ne servească de învățătură”, declara el. Această publicație a fost ca „un campion al vederilor naționale și constituționale liberale”, dînd și frumoase articole pline de idei nouă asupra situației: noul venit era pentru Adunarea liberă, pentru domnul care ar fi gata să dea „cele mai mari garanții pentru respectarea drepturilor nației și constituției țării”» (Apud N. Iorga, *Istoria literaturii românești din veacul al XIX-lea*, Vălenii de Munte, 1909, vol. II, p. 298.)

1859 Sub redacția lui B.P. Hasdeu apare la Iași *Focea de Știința română*. În octombrie, același an, este numit custode al Bibliotecii din Iași, calitate în care redactează un proiect de organizare și îmbogățire a ei; lucrarea reflectă pregătirea multilaterală a unuia dintre marii iubitori de carte din cultura românească.

1860 În ianuarie, ocupă postul de profesor de istorie, statistică și geografie la Școala reală din Iași.

În martie, scoate publicația cu caracter istoric *Foiță de istorie și literatură*; în paginile acesteia apare studiul *Pierit-au dacii?* (mai, 1860, pp. 70—76). Este publicația în care Hasdeu își expune ideile sale privitoare la relația istoriei literatură. Ca o confirmare a acestora, redactorul publică studii istorice și scrieri literare inspirate de istoria națională, cum ar fi *Vereșchea*, „dramă istorică în patru acturi” de G. Tăutu.

1861 Școala la care era profesor se desființează. B.P. Hasdeu este trimis oficial în Polonia pentru desăvârșirea formației filologice. Materialul adunat la bibliotecile din Lemberg și Cracovia a stat la baza studiului *Luca Stroici — O călătorie în părțile Galiției*, publicat în *Ateneul român*.

Colaborează (cf. Mihai Drăgan) la ziarele *Treacutul*, *Dacia* (nr. 60—61, din 14—15 iulie 1861) și la *Tribuna română*.

1862 B.P. Hasdeu scoate revista *Din Moldova*, transformată apoi în *Lumina* (1863), unde apare drama *Răposatul postelnic* (nr. 6, 1862).

1863 *Lumina* este suprimată din cauza publicării nuvelei *Duduca Mamuca*, scriere satirică, ce i-a adus lui Hasdeu acuzația de „nemoralitate”. Lucrarea a declanșat în epocă un adevărat scandal, de care T. Maiorescu și V.A. Urechia nu au fost străini. „Romanțul” lui Hasdeu a dat naștere „și primului proces de presă, rămas celebru în cultura noastră”. (Ion Seulean,

„Prefață la *Duduca Mamuca*“, Ed. Dacia, 1973, p. 16).

„Apărarea redactorului“ a fost o demonstrație a spiritului hasdeian, logic, suplu, ironic și niciodată iertător. Autorul a republicat nuvela incriminată modificând-o și schimbându-i titlul (*Micuța sau Trei zile și trei nopți din viața unui student*), în *Aghiuiță*, numerele din februarie-aprilie (15—21) 1864; iar în volum la Tipografia lui Cezar Bolliac, 1864.

Din aceeași perioadă au rămas studiile istorice asupra lui *Petru Rareș*, precum și poeziile *Ionașcu Vodă*, *Bradul*, *Adevăratul poet*, *Testamentul poetului*, *Idealul poetului*. Tot acum scrie articolul *À propos de scrierea D-lui Negruzzi* (*Lumina, Din Moldova*, nr. 10, 1863) și amplul studiu *Mișcarea literelor în Eșt* (*Lumina, Din Moldova* nr. 12, 13—14, 1863), despre care Al. Dima scria: „Rămîne meritul tînărului Hasdeu de a fi lărgit cîmpul de aplicație al criticii, de a fi depășit critica de îndrumare generală și cea de indicații metodice, de a fi cercetat un număr relativ mai mare de fenomene literare, emițînd în genere judecăți juste, bazate pe criterii de apreciere care se încadrează unei concepții realiste despre literatură“. (*Studii de istorie a teoriei literare românești*, E.P.L., 1962, p. 42.)

Se mută la București, în august 1863, sfătuit de domnitor și prietenii săi V. Alecsandri și Al. Odobescu, ultimul acum ministru al cultelor.

B.P. Hasdeu scoate la București revista satirică *Aghiuiță* (3 noiembrie 1863). (A se vedea

Ovidiu Papadima, *Aspecte din viața revistelor românești între anii 1850—1881*, în *Limba și literatură*, vol. VIII, 1964, precum și lucrarea lui Vasile Sandu, *Publicistica lui Hasdeu*, Ed. Minerva, 1974, p. 62.)

1864

Este suprimată publicația *Aghiușă*. Apar câteva capitole din romanul istoric *Ursita* în ziarul *Buciumul*, 22 iulie, 1864. C. Bolliac, scriind prezentarea la acest fragment de roman, evidențiază noutatea speciei și valoarea operei: „Avem satisfacțiunea a putea procura lectorilor noștri o plăcere neașteptată. Cel mai serios romanț istoric care s-a ivit pînă acum în literatura noastră, *Copilăriele lui Iancu Moșoc* de Hajdëu, atît de bine cunoscut pentru talentul și cunoștințele sale istorice, pentru întinsele sale citiri a tot ce este cronică, hrisov și act propriu istoriei românilor din oricare parte a României“.

Tot în 1864, Hasdeu este însărcinat de Ministerul Instrucțiunii Publice să scoată revista *Arhiva istorică a României* (8 august 1864 — 20 august 1865 și 1867). În calitatea sa de ministru, C.A. Rosetti o suprimă, ca reacție la campaniile pe care Hasdeu le-a susținut împotriva sa, în coloanele revistei *Aghiușă* (1863—1864).

1865

B.P. Hasdeu se căsătorește cu Iulia Faliciu, originară din Roșia Abrudului.

Apare monografia istorică „*Ion Vodă cel Cumplit*, aventurile, domnia, resbelele, moartea lui, rolul său în istoria universală și în viața poporului“.

lui român (1572—1574)⁴, București, Imprimeria Ministerului de Resbel. Lucrarea poartă un motto din V. Hugo:

*„Ainsi d'un peuple entier
Je feuilletais l'histoire /
Livre fatal de deuil, de
grandeur, de victoire...”*

Deși opera reprezintă o contribuție importantă la cunoașterea epocii și personalității lui Ion Vodă, situându-se deopotrivă în istorie și literatură, totuși P. Carp îi face o primire nefavorabilă.

1866

Apare revista *Satyrul* (6 februarie), publicație ce continuă linia revistei *Aghiuță*. Cu o atitudine moderată, *Satyrul* înscrie pe frontispiciul său următorul motto: „Nu om pecătui niciodată prin exces, nici prin uitare”. (Anul I, nr. 1, febr., 1866, p. 1.)

Pledează, în presă, pentru ideea de unitate a Transilvaniei cu Muntenia și Moldova (a se vedea în acest sens articolele *Fraternitatea și unirea*, publicat în *Buletinul instrucțiunii publice*, 1866, sau *Unirea*, din *Perseverența*, nr. 23, 1866, ș.a.).

B.P. Hasdeu deschide cursul public *Despre dreptul constituțional al românilor* (sept. 1866).

1867

Se reprezintă, la 10 februarie, piesa lui Hasdeu *Răzvan-Vodă*, dramă istorică națională în cinci

* „Astfel răsfoiam istoria / unui popor întreg /
Carlea fatală de doliu, / de mărire, de victorie!”

acte, la „Teatrul cel Mare. Muzica de D. Flechtenmaher“.

Piesa este primită cu căldură de ziarele *Trompeta Carpaților* și *Românul*. În coloanele *Românului* din 5 martie 1867, p. 3, la rubrica *Teatrul național* se poate citi următoarea apreciere: „Încercări de dramă s-au făcut în trecut, dar ele nu sunt, pe lângă producerea reprezentată de curînd, ceea ce sunt copiii în fașe pe lângă băetanii care deja au un picior (și în *Răzvan-Vodă*, amîndouă picioarele) trecute peste pragul bărbăției“. Imediat, în martie, Hasdeu începe publicarea dramei în ziarul *Perseverența* și apoi în volum. B.P. Hasdeu încearcă să reia publicarea celui de al doilea volum al *Arhivei istorice*.

1868

Este anul în care Hasdeu începe deschis atacurile împotriva „*Junimii*“ printr-un articol din revista *Traian*. Menționăm că substratul lor au fost criticile lui P. Carp la adresa dramei *Răzvan și Vidra* și ale lui Gh. Panu, Al. Lambrior și V. Burlă, care-i contestau lucrările filologice.

Condamnarea „prusianismului“ — aluzie precisă la dinastia străină — și critica traducerilor din literatura germană ale lui V. Pogor, sau ale operelor celorlalți junimiști, Iacob Negruzzi și S. Bodnărescu, constituie ținta unor vehemente intervenții. Este judecat cu severitate profilul *Convorbirilor literare*, direcția „cosmopolită“ întreținută de revistă. Cu spiritul-i mușcător cunoscut, Hasdeu probează această acuzație ce o adusese „*Junimii*“ cu o farsă

literară de neuitat. Trimițând *Convorbirilor literare* poezia *Eu și Ea*, a unui poet german inexistent, Gablitz, în traducerea lui I.M. Elias, își bătea joc, cu acest prilej, de „erudiția” și cunoștințele redactorilor.

Victorios, Hasdeu scrie în *Familia*, *Trompeta Carpaților* și *Telegraful* despre această cursă în care junimiștii au căzut. Urmează o nouă „colaborare” a lui Hasdeu cu celebra poezie *La noi e putred mărul* de P.A. Călescu, cu acrostihul „*La Convorbiri literare*”. Triumful lui Hasdeu este total.

Grupați în jurul *Revistei noi*, toți antijunimiștii încep o activitate publicistică susținută în domeniul istoriei, folclorului și teoretizărilor literare.

Lupta de opinii continuă și prin intermediul *Revistei contemporane* (1873—1876), scoasă de P. Grădișteanu; Hasdeu, G. Sion și V.A. Urechia formau comitetul de redacție. Paginile publicației au constituit materia primă pentru Maiorescu, în scrierea articolului *Beția de cuvinte*. Cei vizați nu întârzie să răspundă cu aceeași monedă sau chiar cu scrieri literare (M. Zamfirescu a scris un fel de piesă — *Muza de la Borta rece*).

Cu echilibrul și tactul știut, V. Alecsandri pune capăt polemicii. Ceea ce-i despărțea pe cei doi oameni de cultură era modul de a gândi asupra fenomenului artistic: Hasdeu continua și îmbogățea direcția patruzecioptistă în discutarea și interpretarea fenomenului literar, Maiorescu statua principiul primordialității esteticului; știut este că au avut și multe puncte comune

în gândirea lor. Ceea ce i-a despărțit mai mult a fost opoziția individualităților lor.

Familia publică lucrarea dramatică *Rosana*. În 1895 va apărea cu titlul *Femeea*, schiță dramatică în cinci acte, în *Revista nouă*, nr. 10—11, iulie-august, p. 367. Apoi, cu același titlu, în volumul *Sarcasm și ideal*.

B.P. Hasdeu călătorește în Serbia, Ungaria, Austria, Boemia, Bavaria și Franța, adunând date pentru viitoarele sale studii istorice și filologice.

1869

La 16 aprilie editează ziarul *Traian*, care atît prin titlul său, cît și prin materialele publicate (în special rubrica *Politica*, întreținută de B.P. Hasdeu) demască tot ceea ce era împotriva intereselor celor mulți. Pe plan literar, programul revistei *Traian* declara perpetuarea ideilor de la *Dacia literară*: lupta împotriva imitațiilor și pentru statornicirea unei literaturi originale.

B.P. Hasdeu devine președinte al Societății „*Românismul*”, în cadrul căreia va susține multe conferințe închinat ideii naționale, vorbind cu ardoare despre drepturile poporului român.

Se naște fiica sa Iulia.

1870

B.P. Hasdeu scoate prestigioasa publicație *Columna lui Traian* (1870—1877; 1882—1883). Revista publică literatură contemporană și folclor, pe lîngă alte materiale cu profil istoric și politic. Aici a apărut poezia lui Hasdeu *Odă la Ciocoi*, dramele istorice ale lui N.V. Scurtescu,

articolele lui Gr. H. Grandea. Datorită materialelor îndreptate împotriva dinastiei străine, redactorul Hasdeu este condamnat și închis la Văcărești.

1871 B.P. Hasdeu întreține o polemică vie cu Al. P. Ilarian referitoare la numele de Ungro-Vlahia. Începe să lucreze la *Istoria critică*, operă de sinteză, ce-i va aduce, de altfel, recunoașterea unanimă.

1872 Apar primele două fascicule din *Istoria critică a românilor*.

1873 B.P. Hasdeu își editează volumul intitulat *Poezie*.

1874 Inaugurează la Universitatea din București un curs liber de filologie comparativă ario-europee, suspendat de Titu Maiorescu, ministrul Instrucțiunii Publice. Va fi reluat în 1876 când același post de la minister este ocupat de Gh. Chițu, prieten cu Hasdeu.

1875 Apare *Istoria critică a românilor*, în ediția a doua (vol. I și *Introducerea* din vol. II).

1876 O apariție efemeră (15 februarie — 15 mai) a *Revistei literare și științifice*.

B.P. Hasdeu primește numirea în postul de director al Arhivelor Statului. Îi apar studiile de folclor comparat *Poezia poporană italiană și „frunză verde“*, „*Cucul și turturica*“ la români și persiani, *Palpitațiunile copilei*, în care Hasdeu vorbește despre răspîndirea motivului zburătorului în literatură, *Un descîntec român și un*

descîntec sanscrit, Poezia poporană ruseană în legătură cu istoria românilor, Poezia poporană sîrbă și bulgară etc.

1877 Devine membru al Academiei Române (13 septembrie).

1878 Apariția celor două volume din *Cuvente den bătrîni*.

La 2 octombrie este numit profesor titular la catedra de filologie comparată a Universității din București, post pe care l-a onorat 25 de ani (cf. Cicerone Poghir, *B.P. Hasdeu lingvist și filolog*, Ed. științifică, 1968, p. 66).

1879 Se reprezintă comedia *Orthonerazia* sau *Trei Crai de la Răsărit*. B.P. Hasdeu tipărește volumul *Cărțile poporane ale românilor în sec. al XVI în legătură cu literatura poporană cunoscută*, București, Noua Typografie Națională, C.N. Rădulescu.

1880 Academia Română acordă lui B.P. Hasdeu premiul „I. Heliade Rădulescu” pentru monumentală lucrare *Cuvente den bătrîni*.

1881 Apariția celui de al III-lea volum din *Cuvente den bătrîni*. Este anul care marchează plecarea soției și fiicei la Paris. În decursul celor șapte ani (1888), cît cele două Iulii se aflau în capitala Franței, omul Hasdeu traversează o perioadă grea de viață. Conștiința genialității fiicei sale, precum și grija de a-i pune la dispoziție tot ceea ce-i era necesar pregătirii ei intelectuale constituiau singurele suporturi morale ale celui ce se lupta în publicistică, la Academie, Uni-

versitate sau într-o eşuată campanie electorală de la Craiova. Despre acest episod al familiei Hasdeu, volumul *Documente și manuscrise literare*, vol. III, E.A. R.S.R., 1975, ediție publicată, adnotată și comentată de Paul Cornea, Elena Piru și Roxana Sorescu, pune la dispoziția cititorului și istoricului literar un material inedit. Sinceritatea confesiunii din scrisorile dintre tată și fiică, luminând nebănuitele ascunzișuri ale celor două suflete, precum și dramaticul sfârșit al Iuliei Hasdeu conferă volumului calitățile unui adevărat roman epistolar.

- 1883 Publicarea volumului *Istoria limbii române* — o altă contribuție a lui B.P. Hasdeu în domeniul filologic.
- 1886 Îngrijește și publică două volume din *Etymologicum Magnum Romaniae*.
- 1887 Editează *Revista nouă*, a cărei apariție se va încheia în 1895, ea marcând sfârșitul activității redacționale a lui B.P. Hasdeu.
Au colaborat — în calitate de redactori — B. Șt. Delavrancea, Al. Vlahuță, D.D. Racoviță, Ion Bianu.
- 1888 Se stinge din viață fiica lui B.P. Hasdeu, Iulia, fapt ce declanșează, în viitoarea existență a omului și savantului, o adevărată prăbușire.
- 1892 Apare lucrarea *Sic cogito*, Buc., „Revista nouă”.

1893 Apare volumul al III-lea din *Etymologicum Magnum Romaniae*.

1895 B.P. Hasdeu devine membru onorific al Academiei din New-York, titlu care se adăuga celorlalte distincții academice oferite de marile centre științifice ale lumii (Paris, Petersburg, Belgrad, Sofia ș.a.).

1897 Academia Română renunță la continuarea dicționarului, fapt ce constituie pentru B.P. Hasdeu o reală lovitură.

În același an își îngrijește volumul *Sarcasm și ideal*, Socec, care cuprinde „ultimii nouă ani de literatură” — cum declară autorul însuși (1887—1896).

1898 Se publică volumul IV din *Etymologicum Magnum Romaniae*.

1900 Părăsește catedra universitară.

1902 Moare soția lui B.P. Hasdeu.

1907 Însingurat, părăsit de toți, B.P. Hasdeu se sfârșește la Cîmpina.

În discursul de recepție de la Academie, închinat lui Hasdeu, în 1909, N. Gane scria: „Hasdeu e dintre acele fapte alese care n-ar fi trebuit să moară, căci e păcat să se risipească în neant atâtea mari însușiri izvorâte din dărnicia divină. Dar ce zic eu?... Hasdeu n-a murit și nu putea să moară. Prin însăși poarta morții el a intrat în nemurire. El e mai viu decât oricând în amintirea și inimile noastre, deoarece astăzi figura lui înseninată, dezbrăcată de haina pămînt

tească, apare mai frumoasă privită prin prisma dreptei judecăți.

Numele lui va rămîne deci pururea nu numai sub această strălucită cupolă, ci și în orice loc și în orice timp va trăi ginta românească pe coaja pămîntului...

Căci oameni ca Hasdeu nu se nasc în toate zilele". (N. Gane, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, discurs rostit la 13 mai /26 iunie/, 1909, cu răspuns de Iacob Negruzzi, București, 1909, p. 19.)

A. M.

PREFATĂ

Una din acele structuri scriitoricești rare, B.P. Hasdeu produce asupra istoricului literar din orice epocă o atracție irezistibilă, dar și un sentiment copleșitor al neputinței cuprinderii, în totalitate, a tot ceea ce a gândit și înfăptuit în istorie, publicistică, lingvistică, folcloristică sau literatură, acest spirit enciclopedic, mereu neastâmpărat și iscoditor, ivit la mijlocul veacului trecut.

Patruzecioptist prin crezul social și estetic, B.P. Hasdeu a continuat marile idei ale lui Kogălniceanu și Bălcescu despre istorie și funcția ei modelatoare și sensibilizatoare asupra societății¹. Cunoscînd ca nimeni altul dintre

¹ Încă din 1860, tînărul Hasdeu scria în una dintre primele sale publicații, *Foiță de istorie și literatură* (martie, 1860, p. 17), că „oricare popor se poate dezvolta moralmente, în chipul cel mai puternic și în răspasul cel mai scurt, prin înrîurirea spontană asupra-i a istoriei (s.n.), a poeziei și a religioasei povătuiri”. Dorind să dezvolte influența istoriei și a poeziei, Hasdeu argumentează cu ideea că, „religia nu este pentru profani..., ceea ce înseamnă

contemporani istoria țării sale, educat în spiritul dragostei și respectului pentru strămoșii lui, Hasdeu a coborât în istorie, asemeni tuturor patruzecioptiștilor pentru a descoperi trecutul. Încă din anii tinereții și-a exprimat răspicat dorința de a ajuta, prin contribuția sa, la statornicirea unor specii și modalități literare, nu înainte însă de a-și fi motivat aplecarea către istoria poporului său: „Ocupându-mă neîncetat de istoria țării mele — a Moldovei — am găsit atâtea episoade pentru poezie, atîta hrană

că rămîne doar *istoria* și *poezia*. Dacă România s-a ridicat acum la un grad înalt de ființare națională, aceasta este rezultatul unei mișcări istorice începute de Petru Maior, de Samuel Vulcan, de Gh. Șincai etc. Pînă și extremitățile în care au fost picat acești bărbați din pricina unui prea mare entuziasm patriotic au adus o ispravă bună, o ispravă care nu mai poate aperi de acum înainte, deși a perit necesitatea extremităților“. Continuînd cu argumente rezistente, Hasdeu demonstrează că poezia — literatura este elementul care poate lega istoria cu viața din toate țările române, pentru că istoria, „enciclopedia populară“, constituie un fundament comun pe care se poate edifica o literatură unitară. Privind cu atenție, în acest articol al lui Hasdeu se vor putea recunoaște ideile de la *Dacia literară* referitoare la necesitatea colaborării tuturor scriitorilor „din orice parte a Daciei“. Hasdeu scria în același sens: „Literatorii compatrioți din toate țările române sunt poftiți a-mi da o mîna de sprijin“. (*Literatură*, revista citată, p. 18).

pentru suflet, încât fără să vreau m-am mirat de mulți dintre poeții și romancierii noștri, cari, răsfoind arhive pentru a găsi oarecare episoade din istoria Franței și Germaniei, nu dau atenție propriei lor istorii¹. Printr-o asemenea atitudine față de trecut, ce reflectă însăși concepția sa despre autohtonitatea motivelor de inspirație, Hasdeu se definea ca un romantic modern, din spița lui Russo și Bălcescu, Odobescu și Eminescu.

DRAMA ROMANTICĂ. ÎNTRE ISTORIE ȘI VIAȚĂ

Apropierea scriitorului de dramă nu este nici întâmplătoare și nici efemeră. Preocuparea lui, teoretică și practică, se așază în lungul șir de eforturi și încercări ale primilor romantici români, ea atestând, în ultimă instanță, momentul pozitiv, roditor, al acumulărilor. Cultura și informația l-au ajutat să puncteze cu siguranță și superioară înțelegere caracteristicile dramei istorice precum și necesitatea cultivării ei, atunci, în deceniul al șaptelea al veacului al XIX-lea.

Pentru a lua cunoștință de ideile privitoare la teatrul istoric ale autorului poemei dramatice *Răzvan și Vidra*, este necesară o succintă întreprindere asupra sporadicelor preocupări programatice, emise înainte de 1867, referitoare la drama

¹ B.P. Hasdeu, *Introducere la Domnița Roxana*, în *Revista nouă*, nr. 10—11, iulie-august, 1895, p. 367.

istorică. După cum unii dintre artiști, legați prin crezul literar de ideologia clasică, au năzuit spre edificarea unor întinse epopei, în care să slăvească „pre Mirci și pre Vlazi“, ca I. Heliade Rădulescu, sau pe Traian, ca D. Bolintineanu, cei ce au împărtășit libertățile doctrinei romantice au fost atrași de posibilitățile nelimitate de evocare a trecutului.

Fie că au tradus și adaptat, fie că au încercat opere originale, și aceasta numai sondând în veacurile trecute ale istoriei naționale, scriitori consacrați sau diletanți au simțit nevoia introducerii dramei romantice, cu neprevăzutul unor destine, umile sau aristocrate, animate de trăiri frenetice, sfîșietoare, cu căderi și înălțări spectaculoase. Pătrunderea la noi a teatrului lui V. Hugo¹ și Manzoni a creat o atmosferă favorabilă pentru receptarea dramei romantice în general și a celei istorice în special, prin pregătirea și orientarea gustului public spre adevărul vieții.

Printre cei dinții care au sesizat această nouă „trebuință“ se număra și C. Negruzzi. Atras de drama lui V. Hugo² în care găsisse

¹ C. Negruzzi a tradus *Maria Tudor* și *Angelo, Tiranul Padovei*, ca răspuns la rugămintea lui I. Heliade Rădulescu, care, în octombrie 1836, proiecta editarea *Colecției de autori clasici*, în 24 de broșuri anual. — ² Și C. Bolliac a fost printre cei care și-au mărturisit deschis admirația față de V. Hugo, într-un articol intitulat *Domnului D. Maior Voinescu II*, publicat în *Curiosul*, gazetă de literatură, industrie, agricultură, I, 1837, p. 6.

o problematică firească, apropiată de existența cotidiană a individului, el a respins cu responsabilitate „tragediile înalte a lui Corneille, elegiace a lui Racine și filozofice a lui Voltaire care săturaseră parterul” din cauza formei și personajelor devenite desuete. Cumpănindu-și bine cuvintele, Negruzzi scria în 1837: „Traducătorul *Mariei d'Anglittera* cunoaște că este o stravanță lui, românului, să grăiască astfel de niște cap d'opere a artei dramatice, dar el nu critică (doamne ferește!), voiește numai să arate că pentru teatru (această școală de moral) ar trebui să se înfățișeze șene grandioase, mărețe și mai ales adevărate”¹.

Setea de a privi și înțelege viața așa cum este ea, fără alegorie și fard, o găsim consemnată în multe articole-manifest sau în prefețele diferitelor volume publicate între 1835—1867. În consens cu opiniile lui C. Negruzzi, Hermiona Asachi constata și ea, ceva mai târziu, înrîurirea puternică a dramei istorice — în cazul de față a celei italiene — asupra societății. Tălmăcind și prefăcînd cartea lui Silvio Pellico², *Despre îndatoririle oamenilor*, Hermiona

1 C. Negruzzi, *Precuvîntare la Maria Tudor* de V. Hugo, Buc., Tip. lui Heliad, 1837, reprodusă în *Păcatele tinerețelor*, 1954, E. P. L., ed. îngr. de Liviu Leonte, pref. de N. I. Popa, p. 226.
— 2 Silvio Pellico, scriitor, poet și moralist, născut la 1789 în Saluzzo, Piemont, mort la 1854. Autor al tragediilor *Laodiceo*, *Paolo*, *Francesco da Rimini* și al memoriilor *Le Mio Prigioni* (*Închisorile mele*).

Asachi nota cu un lăudabil simț orientativ în întinsul țărîm al literelor: „Chiar și pe atunci — aceasta referindu-se la perioada imediată a apariției lucrării lui Pellico — după 1820, se urzi și foaia periodică intitulată: *Il Conciliatore* (*Sfătuitorul*), care se publica între alte compuneri frumoase *Conte di Caramagnola* a lui Manzoni și *Eufemio da Messina* a lui Silvio Pellico. Sentimentele liberale ce insufla aceste scrieri, dorința conlucrătorilor a diștepta inimile italienilor *prin aducerea aminte a faimei lor trecute, și a îndemna pe tinerime* (s.n.) de a cultiva pămînturile părăsite, au adus fără întîrziere neliniștiri ...”¹

Semănată astăzi într-un text, mîine în altul, ideile despre drama istorică încep să prindă contur, să rodească. Ecoul lor a grăbit fenomenul creator, a presat cu insistență în direcția configurării speciei ca atare. Bolliac a fost printre primii scriitori care și-a încercat forța talentului într-o dramă istorică, *Matilda*, după cum o declara singur, din păcate pierdută, și tot el revenea în articolul *Teatrul românesc* (1869) asupra conceptului de teatru național. Pentru el, ca și pentru atîția alții, „teatrul național s-ar chema atunci cînd autorii români ar tracta subiecte naționale din istoria națiunii, și acele piese, în care s-ar arăta faptele românilor, geniul națiunii, nenorocirile și izbînde

¹ Hermiona Asachi, *Notiță asupra lui Silvio Pellico*, în vol. *Despre îndatoririle oamenilor* de Silvio Pellico, tradus de D-ei Hermiona Asachi, Iași, la Institutul Albina, 1843, p. V.

românilor, obiceiurile, tradițiunile și aspirațiunile românilor, defectele, pînă și ridiculul românilor, s-ar chema teatru național"¹. Nici o deosebire de înțelegere, nici o contradicție cu programul *Daciei literare* în problema fundamentării repertoriului original.

Un scriitor puțin cunoscut, „un pașoptist renegat“ (cf. Paul Cornea), dar cu o întinsă activitate publicistică, N. Istrati a publicat în fruntea dramei sale istorice *Mihul*, ca și celebrul V. Hugo, o prefață nu lipsită de importanță în ordinea de idei pe care o urmărim. Conștient de a nu fi „izbutit a scoate o dramă după toate regulile pretinse de duhurile mari“², N. Istrati vorbește, totuși, în suficientă cunoștință de cauză, despre lipsa unor lucrări dramatice istorice „în care trecutul să fie prezentat în detal“; totuși, el crede în apariția unui „talent privilegiat de natură a arăta o bucată clasică“.

Deci, chiar și numai cu aceste cîteva exemple, se poate spune că discuția consacrată problemei

1 Cezar Bolliac, *Teatrul românesc*, în *Opere*, vol. II, ed., note și bibliografie de Andrei Rusu, cu o intr. de George Munteanu, E.S.P.L.A., 1955, p. 68.
— 2 N. Istrati, *Mihul*, *O trăsătură din vesbelul lui Ștefan cel Mare cu Matei Corvin regele Ungariei*, Dramă originală în trei acte, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1850; piesa a fost reprezentată la Iași, pentru prima oară, la 19 aprilie 1852, și primită de public „cu bună voință“. Vezi *Gazeta de Moldavia*, 20, 22 aprilie, 1852 și articolul lui G. Sion din „*Zimbrul*“, 5 martie, 1851.

istorismului și a formulei celei mai adecvate pentru epoca respectivă, drama, a avut semnificația și importanța ei, atât în ceea ce privește opțiunea scriitorilor pentru trecutul îndepărtat al poporului român, consemnat în urice, cât și în ceea ce privește funcționalitatea noii specii literare. Și toate acestea s-au desprins din șirul unor acute și reale deziderate politice.

Plasate într-un moment de interferență a formulelor clasice și romantice, opiniile lui Hasdeu referitoare la drama istorică consemnează un punct important, care nu este însă începutul generalizărilor teoretice românești referitoare la estetica dramei, în general, și a artei spectacolului în special. Evident, superioritatea gândului hasdeian, larga experiență de viață și cultura vastă ce o stăpînea fac din observațiile sale, consacrate domeniului teatrului¹, un tot coerent ce se distinge prin ascuțimea și modernitatea afirmațiilor.

Constatînd dezinteresul scriitorilor români de pînă la 1860 pentru dramă, Hasdeu a dovedit, și în această problemă, o reală cunoaștere a formelor universale prin care s-a dezvoltat literatura europeană a veacului al XIX-lea. Introducerile la cele două scrieri *Răposatul*

¹ Concludent pentru ideea enunțată de noi este articolul *Mișcarea literelor în Eși*, în care Hasdeu comentează și interpretează deopotrivă textul dramatic, dar și transpunerea lui scenică. Observațiile sale sînt prilejuite de reprezentarea pieselor *Petru Rareș* de Gh. Asachi și *Zgîrcitul visipitor* de V. Alecsandri.

postelnic (1862) și *Domnița Roxana*¹ pun în valoare rezultatul îndelungilor sale meditații legate de specificul noii formule romantice de teatru.

Apropierea — prin subiect — de realitățile naționale, și conștiința că „tragedia mea este istorică, în acel înțeles că ea reprezintă caracterul politic și moral al unei epoci” convinge, din capul locului, că prin structură Hasdeu era mai aproape de eroul ce știe „să ucidă”, dar numai din onoare, „știe a ierta”, dar numai cu dispreț, iar suferințele lui, fie morale, fie fizice, poartă o „pecete eroică”². Cu alte cuvinte spus, formulele romantice l-au ademenit.

Prezentându-și „tragedia” *Răposatul Postelnic*, Hasdeu atrăgea atenția că intenția i-a fost de a crea „tipul boierului moldovean din suta a XV-(a)”, pe care îl alătură „caracterelor”, „copiate de asemenea de pe natură”. Dar cele mai importante, în introducerea sa, sînt referințele la existența elementelor „contrare” — cum le numește el — a culorilor alb-negru, pe care le-a extras din teatrul lui Shakespeare și Sofocle, pentru a da «naștere unei maniere tragice speciale, unei maniere „cenușii”». Atenuînd tragismul tragediei antice, și menținînd doar patosul — „arta de a trăda prin cuvinte

1 B. P. Hasdeu, textul citat, în vol. *Începuturile literare ale lui B. P. Hasdeu*, Fund. pentru literatură, Buc., 1936, p. 88. — 2 B. P. Hasdeu, *Introducere la Răposatul Postelnic*, în *Din Moldova*, nr. 6, 1862, pp. 81—84.

suferințele fizice și morale, mișcările eroice care vizitează câteodată momentîminte inima omului" — Hasdeu intuia necesitatea unor inovații în teatru, în acord cu epoca. De altfel, în altă *Introducere*, la piesa *Domnița Roxana*, Hasdeu declara deschis aplecarea spre dramă, ca o reacție împotriva „acelor bărbați (ce) n-au dat atenție celui mai important: drama"¹.

În 1867, Hasdeu utiliza termenul cu siguranță și în perfectă cunoștință de cauză. Ciocnirea de personaje „înfocate“, „generoase“, impresionabile — ca Răzvan — sau „ambicioase“, cu caracter „imperativ“ și „orgolios“ — ca al Vidrei — precum și repudierea regulei celor douăzeci și patru de ore² — considerată de V. Hugo și de ceilalți romantici ca anti-istorică — reflectă nu numai solidele cunoștințe despre estetica teatrului romantic, dar confirmă și ambiția lui Hasdeu de a fi el unul dintre acei ce au „smuls condeile lui Corneille și Racine“.

1 B. P. Hasdeu, *Introducere la Domnița Roxana*, în vol. *Începuturile literare ale lui B. P. Hasdeu*, Fund. pentru literatură, 1936, p. 88. Lucrarea a apărut în *Revista nouă*, nr. 10—11, iulie-august, 1895, p. 367 cu titlul *Femeea*, schiță dramatică în cinci acte. — 2 Textul lui Hasdeu este următorul: „Din Sofocle am luat simplitatea intrigei, ce lipsește tragediei moderne, în care evenimentul dramatic apare complicat prin mulțimea actelor; mulțime zadarnică, momentele tragice în natură fiind scurte și trecătoare“ (*Răposatul Postelnic*, *Introducere*, în *Din Moldova*, nr. 6, 1862, pp. 81—84).

Fără a ignora rolul documentului și atmosferei într-o operă istorică („Istoricul este un uvrier și un artist totodată”¹), Hasdeu a reflectat intens asupra libertăților pe care trebuie să și le îngăduie creatorul în opera de artă, nu numai din punctul de vedere al formei ei, dar și în ceea ce privește evoluția personajelor, comportamentul și trăirile lor psihologice. Cu siguranță că în împlinirea acestor idei a stat secretul reușitei în poema *Răzvan și Vidra*.

CITEVA PRECIZĂRI ISTORICO-LITERARE

Hasdeu și-a manifestat interesul pentru istorie încă din anii tinereții, cu mult înainte de a scrie poema dramatică despre Răzvan. Proiecte și bruioane de lucrări dramatice au fost publicate de Eufrosina Dvoicenco². Printre primele încercări dramatice se numără fragmentul din schița dramatică *Arbore* și *Domnița Roxana*, ultima dezvoltată în 1868 în drama *Domnița Rosanda*, și apoi publicată în 1897, în volumul *Sarcasm și Ideal*, cu titlul *Femeea*. Subiectul reia un cunoscut episod din timpul domniei lui Vasile Lupu, când fiica acestuia a trebuit să aleagă între cazacul Timuș Hmelnițki și un nobil polon. În varianta a doua,

¹ Prefața primei edițiuni la *Ion Vodă cel Cumplit*, Buc., 1865, p. IX. — ² Eufrosina Dvoicenco, *Începuturile literare ale lui B. P. Hasdeu*, Fund. pt. lit., 1936, pp. 81—187.

eroina înțelege imperativele politice și se căsătorește cu Timuș Hmelnițki, ca să protejeze țara de dușmani. Era o altă viziune a lui Hasdeu, în acord cu istoria pe care o trăia.

De aceeași factură este și scrierea lirico-dramatică *Domnița Voichița*.

Ca o reușită, înainte de *Răzvan și Vidra*, trebuie considerată drama *Răposatul Postelnic* (1862), cu o acțiune tragică, inspirată de aceleași cumplite încheștări între domn și boieri; aici Postelnicul Șarpe trăiește tragedia înșelării familiare, pusă la cale de Moțoc. Deși în introducerea lucrării își propusese, așa cum s-a văzut, respectarea unor cerințe ce țin de specificul dramei, totuși, în forma finală a piesei, ele nu se pot recunoaște¹.

Recomandată mai întâi publicului de V.A.U. (V.A. Urechea), prietenul lui Hasdeu, în *Românul* din 9 februarie 1867, piesa *Răzvan și Vidra* este salutăată de *Trompeta Carpaților*, din 5 martie, 1867, iar *Convorbiri literare*, nr. 4, an. I, 15 aprilie 1867, promite lectorilor săi să se ocupe de această nouă apariție de îndată ce va fi publicată în volum (p. 60). Promisiunea

¹ Vom menționa în sfera preocupărilor sale teatrale, pentru o cât mai completă imagine despre eforturile depuse în acest domeniu, și savuroasa comedie *Orthonerozia* (*Columna lui Traian*, 1879), reprezentată cu titlul *Trei Crai de la răsărit*, lucrare scrisă cu nerv dramatic și inventivitate lingvistică remarcabilă. Satira lui Hasdeu era îndreptată împotriva exagerărilor latiniste.

a fost împlinită în numărul din 15 noiembrie 1867, când Petru P. Carp desființează drama *Răzvan și Vidra*. Cu siguranță că animozitățile dintre T. Maiorescu și Hasdeu nu puteau fi date uitării. În cuvinte dure, Petre P. Carp numește opera o „elucubrațiune, o dramă fără acțiune și fără caracter“, I.C. Fundescu, începând din decembrie 1867, în coloanele *Românului*, amendează articolul lui Carp, considerându-l o răzbunare politică.

Cu spiritul-i ironic, Hasdeu a publicat în 1895 (ediția a IV-a) textul lui Petre P. Carp, pentru „a limpezi o veche socoteală“ cu cel ce „îl criticase necruțător în urmă cu trei decenii“. „Citească-l oricine, — scrie Hasdeu — citească-l o dată, de două ori, de trei ori, pentru a se monta astfel sub impresiunea lui, o impresiune directă și imediată, și apoi montat să citească pe *Răzvan și Vidra*. Să vedem, ce o să zică atunci despre pretinsul verdict al lui Schopenhauer și al lui Aristotele pe lângă care, cu același drept, s-ar mai putea invoca autoritatea lui Confucius. Eu unul, mai înainte, nu mă sfiesc de a mulțumi D-lui Carp, plătindu-i cu legitimă dobândă, acum când amîndoi sîntem bătrîni, o poliță din tinerețe, plătind-o cu aceeași francheță și cu același cavalerism, cari ne-au distins boier-boieresc totdeauna pe amîndoi, fie în bine, fie în reu, fie cu știință, fie cu pospai, după cum e și boierul“¹.

Prima reprezentare a piesei lui Hasdeu a fost anunțată de ziarul *Românul* din 8 februarie,

¹ Ed. cit., p. 4.

1867? „Vineri 10 februarie, *Compania dramatică* (Teatrul celu Mare). Se va prezenta pentru întâia oară piesa *Răzvan-Vodă*, dramă istorică în cinci acte.

Rolurile principale: d-nii Pascaly, Bălănescu, Vlădicescu, Gestian și D-na Pascaly“.

Publicînd extrase din presa vremii, dorim să corectăm greșeala strecurată în *Tratatul de istoria literaturii române*, vol. II, Ed. Acad. 1968, p. 693, în care se afirmă că *Răzvan și Vidra* „a fost întâi reprezentată, la 10 februarie 1867, la Iași...“ Dintr-un motiv foarte serios, piesa lui Hasdeu nu s-a jucat la Iași; climatul creat de Titu Maiorescu nu-i era favorabil. Iar atestarea publicistică este limpede. Nu putea să se joace în aceeași seară și la București și la Iași, cu atît mai mult cu cît nici o publicație ieșeană din 1867 nu menționează faptul. Prima reprezentație a dramei lui Hasdeu la Iași are loc abia în 1870, așa cum consemnează Th. Burada în *Istoria teatrului în Moldova* (Ed. Minerva, 1975, p. 499). Concesiunea actorului N. Luchian (Teatrul român din Iași) a încheiat contract cu marele actor bucureștean Mihai Pascaly care a jucat în 1870 rolul lui Răzvan. Spectacolul s-a mai reluat în 1886, la 1 și 2 mai (cf. *Românul*, 30 aprilie și 2 mai, 1886, și scrisoarea lui Hasdeu din 2 mai, același an, adresată celor două Iulii, publicată în *Documente și manuscrise literare*, vol. III, E.A.R.S.R., 1976, p. 272), 1888—89, în beneficiul Aristizzei Romanescu, în 1889—90, cînd a jucat Gr. Manolescu, Aristizza Romanescu, la Gidaly, apoi în 1895. În veacul nostru,

Teatrul național din Iași a inclus spectacolul în nenumărate stagiuni. Între 1910—1915 a figurat în repertoriul permanent (cf. Dosar 819, din 1915, Arhivele Statului Iași). Oricum, premiera piesei *Răzvan-Vodă* a constituit un succes. Pe lângă buna primire din partea publicului, ea a însemnat pentru autorul ei o mare satisfacție¹.

MĂRIRE ȘI CĂDERE

Alegerea subiectului piesei *Răzvan și Vidra* de către Hasdeu nu este întâmplătoare. Ea este expresia unor preocupări sociale și politice ale epocii. Dreptul de libertate al fiecărui

¹ În *Trompeta Carpaților* din 24 februarie 1867, nr. 492, p. 1966, Hasdeu publica următoarea scrisoare de mulțumire către directorul companiei dramatice, Mihai Pascaly:

„Domnule redactor,

Nu mă îndoiesc că veți binevoi a insera în ziarul d-voastră următoarea epistolă, pre care aş fi făcut-o mult mai lungă și mai completă, să nu mă fi grăbit, căci recunoștința este un sentiment și o datorie, ce nu poate suferi cea mai mică întârziere.

Primiți, domnule redactor, încredințările celei mai distinse considerațiuni.

B. P. Hasdeu
(Hăjdeu)*

„Domnule M. Pascaly
directorele companiei dramatice

Domnul meu. Nu găsesc destule cuvinte, prin care să vă poci exprima gratitudinea mea pentru

om, indiferent de rasa lui, devenise o componentă a unui program, pentru îndeplinirea căruia au luptat Kogălniceanu și Alecsandri, C. Negri, Bolliac și Bălcescu.

modul cum a fost interpretată drama *Răzvan-Vodă*. Succesul acestei piese îl datoresc, în cea mai mare parte, abilității D-nor artiști, care au binevoit a se face interpreți ai operei mele. Un singur actor poate să abimeze o piesă întreagă. Chipul cum s-a interpretat rolul lui Mălescu în cealaltă dramă a mea *Domnița Roxana* este cel mai bun argument în această privință și, totodată, argumentul cel mai dureros pentru mine, căci la *Domnița Roxana* țineam ca la copilul meu cel dintâi născut. Dacă *Răzvan-Vodă* avu pricina de a reuși cauza este că în trupa d-voastră pînă și domnii elevi au știut să-și facă datoria. Punerea în scenă a piesei, decorurile și costumele au fost excelente. Muzica D-lui Flechtenmaher, plină de efect și de naționalitate. D-ta Domnule Pascaly și D-na Matilda Pascaly, precum și d-nii Gestian, Vlădicescu, Bălănescu, Corcoveanu, Mihăileanu, Săpeanu, Velescu, în fine toți artiștii, toți pînă la unu, au dreptul de a zice că au ajuns gîndirea autorului..." Pînă și copilașul Aurel Pascaly ar fi meritat aplause și ar fi meritat chiar bomboane din partea publicului întreg.

Așa dară, domnul meu, binevoiți a fi pe lîngă trupa d-voastră interpretul sentimentelor mele de mulțămire morală și recunoștință.

Al d-voastră amic și obligat,
B. P. Hasdeu"

Dezrobirea ȝiganilor devenise o problemă de stat. Ecourile artistice ale luptei pentru emanciparea acestor paria ai societății au fost multiple, atît în literatura universală cît și în cea română, în special, în romantism¹. Un sentiment de înalt umanism, lipsit de o compasiune idilizantă, conferă acestor opere sinceritate, iar artistului ce s-a apropiat de „robia neagră”, o nobilă și particulară strălucire.

¹ Pornind de la viață, de la pitorescul unei lumi năpăstuite, dar nu lipsită de aspirațiile și poezia ei, majoritatea creatorilor romantici au căutat să comunice adevărul despre ea. Al. Donici dădea o variantă românească a poemului *ȝiganii* de Pușkin, în 1837, iar Iancu Ganea traducea în 1842 din limba germană, la Iași, la Cantora foaiei sătești, *Robii*, istorie dramatică în trei acte de A. de Kotzebue. Anul 1853 înregistrează cîteva traduceri din cartea scriitoarei Harriet Beecher Stowe: „*Bordeiul unchiului Tom (A Key to uncle Tom's cabin)*” sau *Viața negrilor în America* de Miss Harriet Beecher Stowe, tradusă din franțuzește de Dimitrie Pop, profesor, ilustrată cu 50 stampe lucrate la Paris, Iași, Tipografia Institutului Albinei, 1853; T. Codrescu publica *Coliba lui Moș Toma* sau *viața negrilor în sudul Statelor Unite din America*, „traducere depe a lui Léon Pilatte cu o ochire asupra sclaviei de M. Kogălniceanu”, Iași, „Buciumul Român”, 1853. De menționat că romanul apărea la Paris în același an, cu un comentariu de George Sand.

Înscriindu-se cu *Răzvan și Vidra* în șirul acestor constante preocupări ale literaturii patruzecioptiste, Hasdeu și-a fixat sigur și definitiv locul în dramaturgia națională. Spirit romantic, iubitor de spectaculos, el a pornit de la un crîmpei de viață politică seducător prin dramatismul lui, de la „finitul secolului al XVI-lea (care) a fost unul din perioadele cele mai oligarhice din Analele României. Această luptă de ură între boieri și popor, între cei avuți și cei săraci, între cei apăsăți și

În 1856, Gh. Asachi prezenta, în sala Teatrului Național din Iași, *Țiganii*, idilu cu cîntece, tipărită în același an de Institutul Albinei. Lucrarea este întovărășită de o prefață în care Gh. Asachi salută actul dezrobirii Țiganilor, prin care „patria s-au arătat demnă a intra în familia civilizației Europei“ (p. 3). Corul de țărani și Țigani cînta pe muzica din *Trovatore*.

Consultarea presei timpului poate furniza un material bogat în ceea ce privește frecvența unor spectacole axate pe aceeași problemă. *Românul* din 3 februarie, 1867, anunța la Teatrul cel Mare o reprezentație, în beneficiul D-nei Virginia Vitalli, profesoară de balet, cu piesa *Albi și negri* sau *Liberarea sclaviei negrilor*, „mare balet, acțiune istorică, alegorică în trei părți și șapte scene.“ Același ziar, din 8 februarie, 1867, făcea reclamă pentru piesa *Țiganul*, comedie în trei acte și un tablou. Rolurile principale: D-na Drăgulici și D-na Constantinesco.

cei ce apăsau"¹. Alături de motivele menționate, care explică apropierea de o asemenea problematică, se așază studiul lui N. Bălcescu despre Răzvan-Vodă², care a incitat și el geniul creator hasdeian.

Cunoscător neîntrecut al istoriei neamului, talent literar spontan, dublat de un rar simț scenic, trăsături care l-au detașat, încă în epocă, de vetustul Gh. Asachi, autor și el al mai multor drame istorice³, Hasdeu reduce inteligent întăritata luptă politică, de care vorbea el însuși, la o ciocnire dintre robul țigan Răzvan și boierul Sbierea. Conflictul dramei este dominant social, așa cum s-a observat, de altfel, dar nu lipsesc pătrunderile psihologice.

1 B. P. Hasdeu, Prefață la *Răzvan și Vidra*, ed. II, Buc., Tip. Lucrătorilor asociați, 1867, p. II. —
2 N. Bălcescu, *Răzvan-Vodă*, în *România literară*, 1855, nr. 1, p. 3—7. Pentru același studiu fusese suspendată revista lui V. Alecsandri în 1852, la prima tentativă de apariție. Cf. N. Camariano, *Primul număr al revistei „România literară” din 1852 a lui V. Alecsandri*, în *Revista fundațiilor*, 1 octombrie, 1940. — 3 Gh. Asachi, *Petru Rareș*, dramă originală din istoria Moldovei, Institutul Albinei, Iași, 1853, *Elena Dragoș de Moldavia*, dramă istorică originală în trei acte, Iași, Institutul Albinei Române, 1863; *Voichița de Românie*, dramă istorică cu cîntece, Iași, Imprimeria Institutului Albinei Române, 1863; *Turnul Butului*, dramă originală în trei acte după tradiții poporane, Iași, Tipografia Institutului Albinei, România, 1863.

Concepută în cinci cînturi (*Un rob pentr-un galben, Răzbunarea, Nepoata lui Moșoc, Încă un pas și Mărirea*), drama nu este numai povestea unui rob țigan ajuns domn pentru trei luni, ci, „dincolo de obiectivitatea firească a substanței dramatice” — cum scria cu subtilă și pertinentă înțelegere M. Drăgan — piesa este într-adevăr și o „proiecție mascată a pasiunilor, neliniștilor și nostalgiilor sufletului hasdeian, chinuit de obsesia atingerii absolutului pe toate planurile¹”.

Întorcîndu-se spre una din cele mai zbuciumate perioade din istoria Moldovei, scriitorul reactualizează procesul de spoliere a răzeșilor de către boieri. Situația tragică în care se aflau îi împinge pe țărani la părăsirea caselor și pămîntului pentru a deveni liberi, haiducia fiind, în acele condiții, singura ieșire. Pe acest fundal se desfășoară lupta lui Răzvan pentru domnie, stimulată continuu de ambițiile și voluntarismul Vidrei.

Subiectul dramei este povestea unui destin aparte, a unui rob iertat, cu o origină obscură, dar demn. Oarecum copleșit de soartă, de ursita² sa, Răzvan, omul căruia îi este dat să

¹ Mihai Drăgan, *B. P. Hasdeu*, Ed. Junimea, 1972, p. 227. — ² Problema eredității a constituit o preocupare susținută în activitatea literară a lui B. P. Hasdeu. Fragmentul de roman *Ursita* dezvoltă pe larg această idee.

cunoască bucuria măririi, dar și amărăciunea
căderii, trăiește o existență complexă, în afara
istoriei. Poate că în această interpretare a
destinelor umane, a conturării biografiilor
personajelor Hasdeu a stat mai mult sub înrîu-
rirea marelui Shakespeare. Îndrăzneala lui
Hasdeu de a fi conceput personajul principal
în individualitatea unui rob țigan semnifică
nu numai o negare a tradiției literare, dar și o
atitudine socială, etică și morală înaintată.
Răzvan, chiar din primele scene, se dovedește
a fi un apărător al libertăților siluite și al ade-
vărului, demascînd, în spiritul unui înaintat
principiu al libertății și egalității, lumea feud-
dală:

*„O nu, moșule ! Nu cred ! Așa a fost toldeauna
Că de cîl gonit se leagă clevetirea și minciuna...
Cînd privești Moldova întreagă părăsită-n ja și-n
silă,*

*Pe cei buni în neputință, pe cei răi fără de milă,
Veneticul și păgînul, cel de neam și cel bogat,
Numai el avînd dreptate și la Vodă și la sfat,
Căciuliți de toată lumea, fără grijă de nimică...
O ! atunce-ți pare bine cînd decodată se ridică
Spaimă și haiduci în țară, născuți din al țării
chin,*

*Precum o durere crudă naște-n piept cîte-un
suspin“.*

(Cîntul II — Răzbunarea)

De aceea, lupta sălbatică a lui Răzvan pentru
tron nu trebuie înțeleasă ca o ambiție perso-
nală meschină, ci ca o cale prin intermediul
căreia viața celor mulți, din care făcea și el

parte, s-ar fi putut schimba, iar jignirile suferite („*Mă ia rob... rob pentru-un galbăn, și mă face nevăzut*“) puteau să-și găsească un sfârșit în momentul în care cel ce-și iubea țara ajungea să-i conducă destinele. Hrănit de aceste idealuri, Răzvan se lasă dus în marea aventură a dobândirii puterii. Treptele urcate de robul iertat, devenit haiduc, căpitan în armata leșească, hatman și apoi domn, sînt grăitoare pentru evoluția de excepție a eroului, drumul puterii fiind străjuit de iubirea pustiitoare a Vidrei, ce trece peste opreliștile lumii ei.

Sugerînd încă din *Motto-ul* dramei cele două căi instabile de ridicare a omului: „*Mărirea deșartă și iubirea de argint, acestea sînt niște neputințe ale sufletului*“ (Mitropolitul Teofil, *Cazania* 44), Hasdeu își construiește întregul demers dramatic pe ideea eliberării de această prejudecată, înrădăcinată în conștiința umană.

Actul I, sau Cîntul I, cum l-a numit Hasdeu, poartă motto-ul semnificativ *Un rob pentru un galben*. În Iașul veacului al XVI-lea, Răzvan, țiganul eliberat, înfruntă cu demnitate judecarea lui, pentru vina de a fi scris versuri de ocară la adresa stăpînirii. Pe punctul de a fi spînzurat, eroul reușește să-și convingă adversarii de inteligența și mărinimia lui:

„...Nu-ți drept orișicui

Să pună-n ștreang omenirea în mijlocul
tîrgului!

Și-apoi acest drept, jupîne, dacă mi s-ar da
și mie,

Eu n-aș omorî nici unul, ca să pot ierta o mie“.

Pus în fața legii străbune, în virtutea căreia orice osîndit poate fi salvat dacă vreo tînără îl ia de bărbat, Răzvan respinge ideea unei concesi, în schimbul spînzurătorii. Un moment de real suspans se creează cînd boierul Sbierea, recunoscîndu-și punga cu galbeni la Răzvan, cere să fie despăgubit prin robirea acestuia. Aici, de altfel, se deslușește tîlcul *motto*-ului — *Un rob pentru un galben*. Cutezătorul osîndit este, pe rînd, disputat de Sbierea și Bașotă. Respingînd alternativa robiei, Răzvan alege ștreangul, nu înainte de a-și striga „nesăbuita-i” faptă de a fi rîs de Vodă, care era așezat într-o ierarhie, alcătuită de stăpîni, deasupra sfinților și divinității:

*„Nu m-eți robi voi pe mine ! Nu m-eți robi !
mai degrabă*

*Veți pune-n lanțuri furtuna, cu tunete și cu
ploi,*

*Decît s-ajung eu vr-odată rob la unul dintre
voi !...*

*Jupîne ! Eu cer osînda. Spînzurătoarea
m-așteaptă.*

*Mi-am bătut joc de Domnie : e cea mai
grozavă faptă...*

*Cineva poate să rîză de sfinți și de Dumnezeu,
Dar de Vodă, nu... Ei bine ! Dă-mi Jupîne,
ștreangul meu !”*

Acțiunea din cîntul următor, *Răzbunarea*, se desfășoară în codrii Orheiului, din Basarabia. Întîmplările vieții aduc pe cei doi adversari față în față. Boierul Sbierea e prins de haiduci,

iar Răzvan, devenit căpitanul lor, după trei ani de robie, va fi el acela ce va trebui să pedepsească. Poema este creată de Hasdeu într-o înțelegere deplină a tehnicii dramatice romantice, cu scopul așezării eroului principal într-un unghi luminos, ce-i accentuează frumusețea caracterului, prin manifestarea unei alese generozități. Răzvan eliberează pe cel ce-l osîndise în piața publică. Martoră a întâmplării, Vidra își comunică dorința de a „strînge o mîna care nu voiește să-și răzbune decît numai prin iertare“, prevăzînd sufletului curat al lui Răzvan „un loc în sus“.

Devenit ostaș leșesc în cel de al treilea act (*Nepoata lui Moțoc*), Răzvan, onorat de înalte titluri în această armată, este din ce în ce mai mult cucerit de femeia iubită. Cu pornire sinceră, Răzvan respinge totuși vorbele Vidrei care îi descopereau setea de îmbogățire și putere. Într-o singură replică a eroinei, Hasdeu a detașat trăsătura dominantă ce deosebea pe cele două personaje: „*O prăpastie ne desparte: eu prea sus și tu prea jos!*“ Ultimele două acte, *Încă un pas și Mărirea*, în care tensiunea dramatică este mai atenuată decît în primele trei, stau sub semnul dorinței lui Răzvan de a deveni domn al Moldovei. Refuzînd să lupte împotriva românilor, Răzvan își face cunoscute ideile sale despre ceea ce însemna, pentru el, iubirea de glie. Intensitatea sentimentului îl determină să respingă orice propunere din partea leșească, care ar amenința ființa poporului său:

*„Nu hatmane ! Niciodată ! Fie pâinea cît de rea,
Tot mai dulce mi se pare, cînd o știu din țara
mea”.*

Ajuns domn sacrificîndu-l pe Aron, eroul dramei rămîne în această situație, atît de voită de Vidra, doar pentru o clipă. Trădat de marea boierime, Răzvan, pedepsit de soartă pentru că a cutezat la un „ceas de mărire”, plătește cu viața această nesăbuiță.

„ARMONIA CONTRARIILOR”

Urmărind modul în care Hasdeu și-a construit personajele, s-ar putea afirma că ele se mișcă și acționează în dramă în sensul unor biografii deja fixate, ale unor existențe complexe, ce se conturează replică cu replică, scenă cu scenă. Elementul social, care a condiționat conflictul piesei, la începutul ei, izvorît din viața Moldovei veacului al XVI-lea cedează locul treptat, către actele III, IV și V, celui psihologic, prin intermediul căruia personajele se desenează mai sigur, mai complex și mai individualizat. De aceea, atît Răzvan cît și Vidra sînt structurați pe cîteva dominante caracterologice.

Văzut de B.P. Hasdeu ca un luptător legendar pentru dreptate, ca în poezia populară, cu însușiri intelectuale deosebite (știe carte, scrie versuri)¹, Răzvan, ca toți eroii romantici, este *porta voce* a creatorului. Traducînd de-a

¹ Poezia este indispensabilă dramei romantice. În *Cromwell*, Milton este poet!

lungul piesei situația sa tragică, determinată de originea umilă, Răzvan este expresia contradicției dintre calitățile sale și neputința afirmării lor; această idee susține însăși substanța dramatică a piesei. Prin complexitatea structurii sale, cel ce respinsese nedreptatea și jignirea e un erou măcinat de o problemă subiectivă, dar în același timp devine din ce în ce mai convins că trebuie să biruie, în pofida eredității sale, prin însușirile-i morale și intelectuale. Și aici transpar ecourile gândirii hasdeiene în ceea ce privește posibilitatea nelimitată de afirmare a fiecărui om, indiferent de originea sa sau de clasa căreia îi aparține.

Prin tot ceea ce întreprinde, Răzvan trebuie considerat un erou de excepție, de la primele scene, la întâlnirea cu Vidra, moment de o aleasă noblete, în care comportamentul său este acela al unui cavaler, și pînă în final, cînd lupta-i pentru fărîma „de mîndrie” îl duce la cădere.

Reluînd ideile lui P. Carp, unii istorici literari dintre cele două războaie mondiale considerau că Răzvan nu e un caracter determinat din punct de vedere dramatic. Moartea lui ar fi „rezultatul unei întîmplări, și de aceea nu poate fi pusă în legătură, așa cum cere resortul tragediei, cu un desnodămînt fatal și condamnat”. Construcția personajului principal demonstrează că Hasdeu a înțeles, printre primii în dramaturgia românească, că în operele de inspirație istorică, pentru a crea literatură trebuie să „trădezi” adevărul istoric, să-l ignori, dacă e nevoie. De aceea, relația *Răzvan domn*

— *Răzvan* erou reflectă cunoașterea de către autor a importanței invenției artistice. Este opinia pe care și-o făcea cunoscută în prefața celei de a doua ediții a operei *Răzvan și Vidra*¹.

Pentru Hasdeu, *Răzvan* este o etapă, un moment în arta de a recrea istoria într-o viziune dramatică modernă, acordată fanteziei romantice, dar și rigorii clasice. Unitatea structurii personajului *Răzvan* se profilează cu siguranță nu numai în delimitările caracterologice, dar și din impetuositatea gestului și vorbelor sale. Elocvente în acest sens sînt scenele din actul I sau V. Laconismul replicilor („*Vidra ! Vidra !... Eu voiesc / Negreșit una din două: sau moarte, ori să domnesc*“¹) configurează ultima ipostază a eroului, e drept mai puțin luminoasă, aceea a derogării de la sensurile pozitive ale luptei sale. Transformare în psihologia personajului, aflat sub zodia

1 „În sfîrșit, mă vor întreba unii: de ce n-am lăsat pe *Răzvan* să domnească cinci luni, precum a domnit în realitate? Și de ce nu i-am permis a muri în țeapă? ... Răspunsul e lesne de făcut. Pe de o parte, într-o dramă cinci luni este un singur moment, iar pe altă parte, nimic nu poate fi mai puțin dramatic decît o țeapă. Istoria ne spune în bloc că *Răzvan* domni foarte puțin și muri într-un mod tragic în urma unei bătălii cu invazia polonă; el binel opera mea nu contrazice deloc aceste două fapte sintetice“, *Răzvan și Vidra, Prefață la ediția a II-a*, Buc., 1867, p. II.

unui destin implacabil, explică într-o măsură, și „damnațiunea finală”¹.

Alături de figura lui Răzvan se așază personalitatea Vidrei, coborâtă, parcă, din teatrul shakespearian. În general, istoria literară a văzut în acest personaj „o femeie ce-și face din bărbat un braț, pentru a-și realiza nesațiul stăpînirii și spiritul de inițiativă — amestec de Doamna Chiajna și Lady Macbeth”², sau „o palidă schemă a Lady-ei Macbeth (care) nu e încălzită de nici o misiune providențială, nici de spiritul de sacrificiu”³.

Urmărit cu atenție și comprehensiune, comportamentul Vidrei oferă date care pot rectifica sau completa caracterizările unilaterale referitoare la acest impunător personaj feminin al dramaturgiei naționale.

Obişnuit, Vidra este judecată doar ca un element demonic, ca un stimulator interesat în cîştigarea puterii de către Răzvan. Desigur, vajnica nepoată a lui Moțoc dorește mărirea celui cu „obrazul pîrlit”, dar nu ca un scop în sine; resortul trebuie căutat în viața intimă a personajului, în acea dragoste sălbatică pe care i-o nutrește, dincolo de rigidele granițe sociale; ea îl iubește cu „viața-mi întreagă” — cum o

1 V. Mîndra, *Incursiuni în dramaturgia română*, Ed. Minerva, 1971, p. 63. — 2 E. Lovinescu, *Psihologia feminină în literatura dramatică. Vidra lui B. P. Hasdeu*, în vol. *Critice*, III—VII, pp. 14—18, Buc., 1927. — 3 Pompiliu Constantinescu, *Figuri literare*, Ed. Vremea, 1928, p. 66.

declară la începutul actului IV. Zbaterile și visurile ei nu sînt expresia obsesivă a parvenirii politice individuale, așa cum se susține în general, ci ele transcriu, de-a lungul acțiunii operei, fermitatea unui caracter, convingerea în necesitatea declanșării luptei pentru fericirea țării. Este țelul rostit răspicat de Vidra, pentru a cărui atingere protagoniștii își vor uni forțele. Năzuințele Vidrei luminează „viața” personajului, ele sprijinind ideea ce sugerează nu numai voința oarbă de a deveni doamna țării, dar și conștiința putinței de a fi un ferment activ, o fărîmă a luptei pentru mai bine a poporului său. Considerăm că versurile:

*„Omul ce-și iubește țara cu adevăratul dor,
Nu-i pasă de lutul țării, ci de-al țării viitor !”*

precum și replica din actul ultim, referitoare la proiectele visatei domnii care să aducă unitatea națională:

*„Tu să legi într-o cunună toate țările române,
Încît de la Marea Neagră pîn-la falnicul
Carpat
Să nu domnești ca un Vodă, ci ca Răzvan
împărat !”*

descoperă și alte linii de interpretare a personajului ce-l fac mai complex, mai implicat în viața politică pozitivă, decît s-a văzut de către majoritatea comentatorilor.

Tenace în tot ceea ce-și propune, inteligentă, tandră și vijelioasă, cunoscîndu-și bine ținta, Vidra respinge situațiile tihnite. Temperamen-

tal este unică. Această femeie nu știe să plângă, nu știe să se tînguie nici cînd bărbatul iubit, omul în care își pusese nădejde, moare. Cuvintele ei, în acele momente, exprimă doar indignare și revoltă împotriva divinității!

*„Dumnezeule puternic! de ce mai faci urlași,
Dacă-n rînd cu toți piticii pradă morții vrei să-i
lași?*

*Cum? Cereasca ta dreptate se pogoară pîn-la
fiară:*

*Vulturul trăiește veacuri, iar musca d-abia o
vară,*

*Și numai omul cel mare, stăpîne, tu-l osîndești
Ca să moară d-opotrivă cu muștele omenești...!
(se cutremură)*

*O, nu, nu! Răzvan nu moare! Orice pai în astă
lume*

*Trebuie s-aibă vr-o ursită, o țintă, vr-un scop
anume,*

*La car-i dator să meargă de vîntul soartei împins,
Și cade numai atunci cînd este semnul atins...
Calea lui Răzvan e lungă și d-abia se desfășoară:
Pîn-la capăt e deparie... Răzvan nu poate să
moară!*

(ACTUL VI)

Asemeni eroinelor antice, Vidra primește lovitura destinului cu oarecare împăcare. Indicațiile date de Hasdeu la ultimele replici ale Vidrei („sculîndu-se liniștită”), deși spune celor din jur: „Voi puteți vorbi sau plînge... Pe voi nu vă doare”, slujesc la ilustrarea stăpînirii de sine a eroinei, stăpînire ce caracterizează oamenii echilibrați, superiori. Ultima apariție

a Vidrei consemnează câteva din reminiscențele teatrului clasic în laboratorul de creație al lui B.P. Hasdeu.

Datorită comportamentului celor două personaje, care confirmă și explică ideea scumpă a lui V. Hugo despre „armonia contrariilor“, armonie care există mai întâi în om, înainte de a fi în artă, iar separarea lor nu poate produce decât abstracțiuni, numai unirea lor, fondată pe real, permițând creatorului „să reprezinte omul“, drama lui B.P. Hasdeu se poate compara cu oricare lucrare romantică. Poate că *Ruy Blas* îi este cea mai apropiată.

În ambele drame, personajele principale, respectiv Ruy Blas și Răzvan, reprezintă poporul. Eroii trăiesc sub raza iubirii ce vine din partea unor femei de condiție superioară. Doña Maria de Neubourg și Vidra au privit în jos pentru a-și împlini dragostea, Ruy Blas și Răzvan, lacheul și robul țigan, au „cutezat“ să privească în sus. Amândoi sfârșesc tragic. Cei doi dramaturgi au călcat, în chip demonstrativ, prejudecățile sociale. Și toate situațiile din cele două piese sînt proiectate pe fundalul unor frământări istorice și intrigi politice.

Subliniem aceste paralelisme nu pentru a diminua invenția dramatică a lui B.P. Hasdeu, ci din dorința evidențierii prezenței în *Răzvan și Vidra* a tiparelor teatrului romantic, atît de familiare scriitorului român.

Alte personaje cu rol mai redus în arhitectura piesei, dar care ajută la declanșarea, sprijinirea conflictului sau la derularea faptelor, sînt boierul Sbierea, vătavul Bașotă, cerșetorul

Tănase, Răzașul. Prin Sbierea, Hasdeu a pus în evidență trăsăturile clasei boierești: avariție și lașitate, alături de dorința de asuprire.

Interpretat dramatic în câteva momente principale ale acțiunii, Sbierea este când conștient de puterea ce o deține, asuprind și înrobind oameni nevinovați, în numele „pravilei moldovenești”, când mic și lipsit de demnitate, căzînd în genunchi pentru a-și recăpăta libertatea. Apelativul de „Caracudă”, adresat de Vulpoi, dezvăluie atitudinea dezaprobatoare a hoților de codru față de comportamentul lui Sbierea. Ultima replică:

*„Stăpîne prea milostive, unde-i merge, merg și eu;
Lada mea e-n siguranță numai lîngă domnul meu...”*

rezumă întreaga-i evoluție, concepută de Hasdeu sub semnul cupidității și lingușirii.

Din aceeași categorie se conturează palid și Vascan Ganea, personaj episodic, a cărui dominantă de caracter este setea de bani. Mai puțin aprofundat de Hasdeu, Ganea, prezență de serviciu în dramă, reprezintă veriga cu ajutorul căreia se consumă scena din cîntul II, ce o aduce în prim plan pe Vidra.

Prin cerșetorul Tănase și Răzașul, dramaturgul a imprimat sensurile pozitive ale piesei. Ei sînt un fel de *rezoneuri* ai acțiunilor eroului principal. Dîrzenia și atașamentul bătrînului Tănase față de Răzvan, de acțiunile lui, reprezintă începutul luptei sărăcimii, ajunsă în pragul disperării, într-o țară mare și bogată

unde „*Sînt români ce pier de foame! Sînt români ce mor de sete!*”

Cele două personaje vorbesc în numele oamenilor simpli, cinstiți, și acționează conform cu o etică străbună, pe care au moștenit-o. Dorința de dreptate socială îi apropie de cei mulți.

Intervin în actul al III-lea și doi căpitani poloni, Minski și Piotrowski, personaje de circumstanță, introduse de Hasdeu pentru ca Răzvan să poată fi comentat din exterior. Replicile lor, aglomerate de formule latine, pentru a sublinia „noblețea” comportamentului, nu fără o discretă nuanță ironică, trădează neliniștea prilejuită de prezența celui „vir Valachus”, căruia i se recunoscuseră de către leși virtuțile și faptele de arme.

Țîrgoveții și oștenii completează tablourile ample, spectaculoase, trebuitoare mișcărilor scenice.

Văzute în totalitate, personajele principale ale dramei, personaje prin intermediul cărora prinde viață o epocă istorică, sînt investite cu idealuri etern umane, încercînd dezamăgiri, ridicări și înfrîngeri. De aceea accentul dramatic nu cade pe desfășurări de lupte, pe scene sîngeroase, ci pe trăirea sufletească, pe vibrația interioară.

MODERNITATEA PROCEDEELOR DRAMATICE

Viziunea dramatică a unei epoci istorice este creată, de cele mai multe ori, de Hasdeu cu mijloace artistice deosebite. El știe să pregă-

tească situațiile, să le combine și să le soluționeze. Elementul specific teatrului romantic, acel *realism al scenelor*, prin care înțelegem cantitatea de viață ce pulsează în fiecare personaj, este împlinit de Hasdeu cu o conștientă aderare a omului de artă la tot ce este modern, decis să înfrunte și să amendeze vechile scheme literare.

Limbajul dramatic al piesei *Răzvan și Vidra* este pentru literatura română o premieră. Dacă, pînă la Hasdeu, alte specii literare legate prin apariție de romantism stabileau cuvîntului doar relația text-lector, cu o valoare absolută, ca în meditații sau poem, în drama asupra căreia am întîrziat valoarea acestuia este relativă. Pe bună dreptate, Larthomas¹ scria că poemul este cuvînt și numai cuvînt; limbajul dramatic este în acord sau dezacord cu cuvîntul, cu gestul, cu decorul, cu o acțiune, cu o situație, fiind un fel particular de trăire și de a face să trăiască timpul. Și aceasta pentru că fiecare replică a unei creații dramatice este concepută și scrisă mai întîi pentru personajul care o rostește, pentru cel ce o ascultă și răspunde, iar spectatorul o receptează și se emoționează, participînd la tot ceea ce pornește de la ea. Există o „scriitură dramatică”, cum o numea Thierry Maulinier, care se opune celei poetice, scriitură pe care Hasdeu a stăpînit-o.

Dintre cele mai caracteristice forme ale limbajului dramatic, identificăm cu facilități în

¹ Pierre Larthomas, *Le langage dramatique. Sa nature, ses procédés*, Armand Colin, 1972, p. 362.

Răzvan și Vidra dialogul ca element definitoriu teatrului, monologul și prezența poeziei în teatru. Remarcabil rămâne monologul lui Răzvan din actul II, în care eroul conturează un tablou zguduitor al stării sociale și politice din Moldova mijlocului de veac al XVI-lea. „*Focul cuvintelor*” — caracterizarea aparține lui Tănase — din acest monolog reprezintă răbufnirea tuturor celor năpăstuiți. Prin duritatea versurilor transpare și participarea scriitorului, ca de altfel în toate replicile rostite de Răzvan. Funcția de comunicare și emoționare a monologului se verifică și în cazul dramei lui Hasdeu, dramă a demnității umane.

- Numită de autor, apoi de Caragiale poemă dramatică, datorită succesiunii unor fapte, *Răzvan și Vidra* și-a câștigat un loc de prestigiu în literatura națională pentru că prin ea s-a făcut trecerea de la piesa istorică, unde se povesteau luptele domnilor, la o formulă istorico-politică, în care versul a avut un rol hotărâtor. Se știe ce profundă a fost înrîurirea poeziei dramatice în procesul de sensibilizare a publicului. Atunci, la 1867, cu *Răzvan și Vidra*, Hasdeu a depășit etapa când teatrul avea doar o funcționalitate exterioară, de evocare. Opera aducea în planul dramaturgiei istorice românești semnificații etice și estetice. Modalitățile literare se îmbogățesc, adăugându-se vechiului discurs, accentuat retoric, vibrația lirică, un comentariu colateral ce se îngemănează cu reflecția profundă. Lirismul în teatrul istoric imprimă un plus de participare a scriitorului.

precum și o nuanțare a dramaticului. Și pentru Hasdeu, „drama este poezia completă”¹.

Recurgînd la versul amplu, de cele mai multe ori de o apreciabilă cursivitate, cîteodată scăpărător ca idee și sonoritate, Hasdeu a căutat, și în parte a reușit, ca opera sa, o adevărată profesiune de credință,

*„Am scris această dramă, ce-n viața-mi o să fie
ca floarea „nu mă uita” !*

P-o stîncă, ne-ncetat :

*Așa oftarea-mi lungă aicea-i închegată
Suspîn cristalizat !”*

(DEDICAȚIUNE)

să se așeze durabil la temelia teatrului românesc.

Cu B.P. Hasdeu, dramaturgia românească depășea etapa căutărilor în domeniul modalităților literare, deschizînd cu energie seria unor noi și moderne ipostaze ale personajului istoric. De la Alecsandri la D. Bolintineanu și Samson Bodnărescu ori Eminescu, de la Antonin Roques la Al. Davila, B. Șt. Delavrancea și Camil Petrescu, Horia Lovinescu sau Paul Anghel, drama istorică națională a acumulat valori arhitectonice și forme de expresie în acord cu evoluția conceptului de teatru istoric.

Drama *Răzvan și Vidra* a semnat momentul desprinderii de narațiunea lineară, aducînd

¹ Victor Hugo, *Cromwell*, *Preface*, chronologie et introduction par Annie Ubersfeld, Garnier-Flammarion, 1968, p. 77.

În prim plan dezbateră gravă, analiza trăirilor umane, cu ajutorul poeziei, configurînd dimensiunile unei literaturi dramatice de inspirație istorică, cu implicații filozofice, în care metafora și simbolul comunică neașteptate înțelesuri.

Controversată și amendată de unii contemporani, sau pusă de timp în drepturile reale, *Răzvan și Vidra* și-a tăiat singură drumul în istoria dramaturgiei și artei spectacolului. Generații întregi de artiști, regizori și istorici literari au găsit mereu în această operă dramatică nu numai superbul cînt al libertății și demnității umane, fără de care viața individului este fără sens, nu numai ineditul unui personaj-simbol sau noutatea unor formule teatrale, ci și vocea hotărîită a romanticului Hasdeu și prin ea a unei epoci. Tot așa cum în *Cromwell* se deslușește spiritul lui Hugo. Scînteietoare și iscoditoare ca însuși autorul ei, poema despre Răzvan-Vodă, dramă a unor zbateri și căutări colective, a marcat nu numai începutul literaturii dramatice, dar și perspectivele creatoare ale modernității teatrului românesc.

ANTOANETA MACOVEI

RĂZVAN ȘI VIDRA

PREFAȚA AUTORULUI

Această dramă este, sau cel puțin aș fi dorit să fie, o producere literară, psihologică și istorică.

Din punctul de vedere literar, am avut a mă lupta cu dificultatea versificațiunii, sporită astă dată prin o altă dificultate și mai mare, anume aceea de a scrie în limba românească din secolul XVI, fără neologisme și fără inversiuni moderne.

În privința psihologică, mă îngreua varietatea caracterelor ce le introdusei în cadrul dramei mele: caracterul înfocat, generos, eroic și impresionabil al lui Răzvan; caracterul ambițios, imperativ și orgolios al Vidrei; caracterul avar și laș al lui Sbierea, două caractere de țaran românesc personificate în moș Tănase și în Răzașul; în fine, nu știu dacă am reușit dar intenția mea a fost de a da fiecărui personaj, chiar și dintre cele mai secundare, câte o nuanță proprie și obiectivă.

În fine, în privința istorică, avui în vedere două ocupațiuni deopotrivă importante: istoria epocii în genere și istoria lui Răzvan în parte.

Din cronicarii noștri noi știm numai atîta că finitul secolului XVI a fost unul din perioadele cele mai oligarhice din analele României. Această luptă de ură între boieri și popor, între cei avuți și cei săraci, între cei apăsați și cei ce apăseau, eu m-am încercat a o face pe cît se

putea mai plastică în actele I și II. În zadar ar voi cineva să mă acuze de aluziuni la actualitate: mai repet o dată, eu am voit a depinge aristocrația și democrația românească din secolul XVI, iar nicidecum mîrăiturile partitelor de astăzi. Afară de aceasta, pentru a complecta tabloul istoric al epocii, am găsit loc de a schița unele instituțiuni și obicei, neatinse de cronicarii noștri, dar conservate din întîmplare în documente, în legislație sau în tradițiuni.

Cît privește istoria lui Răzvan, în specie, răposatul Bălcescu scrise în *România literară* o biografie foarte erudită a acestui brav aliat al lui Mihai. I-a scăpat, însă, din vedere două împrejurări destul de interesante: anume, dintîi că mama lui Răzvan fusese româncă; și al doilea că Răzvan a fost pe lîngă Aron-Vodă nu agă, ci hatman, după mărturia lui Miron Costin.

În sfîrșit, mă vor întreba unii: de ce n-am lăsat pe Răzvan să domnească cinci luni, precum a domnit în realitate? și de ce nu i-am permis a muri în țeapă?... Răspunsul e lesne de făcut. Pe de o parte, într-o dramă cinci luni este un singur moment, iar pe de altă parte, nimic nu poate fi mai puțin dramatic decît o țeapă. Istoria ne spune în bloc că Răzvan domni foarte puțin și muri într-un mod tragic în urma unei bătălii cu invazia polonă; ei bine! opera mea nu contrazice de loc aceste două fapte sintetice.

(*Răzvan și Vidra*, ediția a II-a, Buc., 1867, p. I—II).

RĂZVAN ȘI VIDRA¹

Poemă dramatică în cinci cînturi

*Măvirea deșartă și iubirea de argint,
acestea sînt nește neputinți iuți ale
sufletului.*

MITROP. TEOFIL, Cazania, 1644

¹ Titlul lucrării lui Hasdeu a fost inițial *Resvan-Vodă*, dramă istorică în 5 cînturi în versuri. Atît în coloanele ziarului *Perseverența* cît și în broșură, socotită a II-a ediție (*Resvan-Vodă*, dramă istorică în 5 acte în versuri, ed. II, prețul 4 sfanți, Librăriile Socecu comp. și G. Ioanidu, Buc., Tipografia lucrătorilor asociați), s-a menținut aceeași formă. Abia în 1869 scriitorul îi modifică titlul în *Răzvan și Vidra*.

DEDICAȚIUNE

Sotiei mele
Iulia Petriceicu-Hasden

Cumplita sărăcie și-invidia vicleană
 Danțau în jurul meu?
În inimă durere, și-o lacrimă pe geană,
 Și-n piept suspinul greu!

Tu însă, ca o lampă rămasă mîngîiere
 Cînd faclele s-au stîns,
Cu-o rază de iubire sorbeai acea durere,
 Secai amarul plîns!

Suspînul singur numai îmi sta mereu în cale,
 Oftam fără să voiesc,
Ca umbrele ce-n fața luminii matinale
 De noapte ne-amintesc!

În zilele acelea de umbră poezie,
 Cu-o mînă-n mîna ta,
Am scris această dramă, ce-n viață-mi o să fie
 Ca floarea „nu m-uita“!

În stalactit se-ncheagă o undă, picurată
 P-o stîncă, ne-ncetată
Așa oftarea-mi lungă aicea-i încheată
 Suspîn cristalizat!

Mănia mizantroapă a omului în goană,
Sarcasmul infernal,
Le vezi în astă carte, înfipite-ntr-o icoană
Cu vârful de pumnal!

Și cui să-nchin eu oare, când timpul se răzbună,
Echoul amorțit
Din nemilosul viscol pe care împreună
Abia l-am resimțit?

O tu, ce chiar suspinul îl împărțeau cu mine,
Făcându-l mai ușor:
Tăiai oftarea-ntreagă în două mici suspine,
Unite prin amor!...

B.P.H.

CÎNTUL I

UN ROB PENTR-UN GALBEN¹

În Moldova au cei mici despre cei mari acest obicei de pier fără județ, fără vină și fără samă. Singuri cei mari judecători, singuri pîrîși și singuri plinitori legii. Și de acest obicei Moldova nu scapă.²

URECHE, sub anul 1564.

¹ Viața robilor țigani, condiția lor subumană, a atras foarte mulți scriitori. În special veacul al XIX-lea, cunoscut ca unul al eliberării popoarelor, a adus în centrul atenției creatorilor romantici problema selaviei negre. De la eruditele studii teoretice ale lui M. Kogălniceanu, N. Bălcescu sau I. A. Candrea și pînă la o consistentă literatură închinată tuturor „Porojenilor“, scriitorii români au dezvăluit dramatismul unei vieți sortite opresiunii și disprețului.

În 1837, M. Kogălniceanu publica la Berlin lucrarea *Esquisse sur l'histoire, les mœurs et la langue des Cigains*, fiind de altfel preocupat pînă la sfîrșitul vieții sale de situația robilor (*Desrobirea țăganilor, ștergerea privilegiilor boierești, emanciparea țăranilor*, 1891, în *Analele Acad. Rom. Partea administrativă și Desbaterile*, vol. XIII, pp. 255—300). Semnalăm și studiul lingvistic scris de I. A. Candrea, *Influența țăganilor asupra literaturii populare române*, publicat în *Revista nouă* a lui Hasdeu, nr. 2, an. VII, 1894.

Subiectul dramei *Răzvan și Vidra* i-a fost sugerat lui Hasdeu de studiul lui N. Bălcescu, *Răzvan Vodă*, apărut în *România literară*, 1855, nr. 1, pp. 3—7 și reluat în cartea a III-a *Servagiul a Istoriei românilor* sub Mihai Voievod

FEȚELE:

RĂZVAN, țigan dezrobii

SBIEREA, boier bătrîn

TĂNASE, cerșetor

BAȘOTĂ, mare vataș

DASCĂLUL

TÎRGOVEAȚA I

TÎRGOVEAȚA II

TÎRGOVEAȚA III

TÎRGOVEAȚA IV

TÎRGOVEȚUL I

TÎRGOVEȚUL II

TÎRGOVEȚUL III

FATA I

FATA II

SLUJITORII de la vâlăfie

*O plată în Iași, în fund o biserică, mai încoace
o piatră, în lături case.*

Viteazul. Prevalîndu-se de evocarea sfîrșitului lui Răzvan, N. Bălcescu dizertează, de fapt, despre necesitatea luptei pentru egalitate și libertate a oamenilor: „Născut țigan, dintr-un neam osîndit de veacuri la robie, el fu o dovadă puternică, că în ochii providenței nu sînt popoare alese și popoare osîndite, că ea răspîndește deopotrivă îndurările sale peste toți oamenii, fără osebite de nație și clasă, puind pe fruntea fiecăruia pecetea dumnezeirei și declarîndu-l cu drepturi deopotrivă cu toată omenirea, la libertate, la egalitate, la virtute și la adevăr”. — 2 Județ — judecată. — 3 Comentariul lui Gr. Ureche se referă la omorîrea de către Lăpușneanu a celor 47 de boieri. Citatul face parte din *Nakazanie, adecă învățătură și certare celor mari și puternici*: „În Moldova este acel obicei, de pier fără număr, fără giudeț, fără leac de vină” (Gr. Ureche și Simion Dascălu, *Letopisețul Țării Moldovii*, ediție comentată de C. Giurescu, Scrisul românesc, Craiova, 1943, p. 147).

TĂNASE (*șezînd pe platră*)

Miluieste-mă, Jupîne! Dumnezeu va da-nzecit
Sufletelor ce se-ndură de-un sărman nenorocit!

SBIEREA (*oprîndu-se în drum*)

Cum? Ce spui? La sută mia? O camătă minunată!
De-ar fi astfel, toată starea-mi eu ți-aș da-o chiar
îndată...
Să știi însă că dînd una, n-o mai vezi, n-o mai găsești...

TĂNASE (*sculîndu-se*)

Miluieste-mă, Jupîne, cu ce singur socotești!
Ș-un bănuț o să-mi ajungă... Iată de trei zile-n gură
N-am luat un pic de pîine, n-am avut o fărmitură...

SBIEREA

De trei zile? Ce minciună!... Ș-apoi cine-i vinovat?
Pentru mine e tot una, de-ai mîncat sau n-ai mîncat...
Un bănuț! Cum nu! E lesne!... Bănișorii nu s-aruncă.
Decît cerșitor, mai bine ia toporul și la muncă.
(Răzvan se arată în fund și se oprește din dosul lui
Sbierea)

TÂNASE

Vai, jupîne! Vai, jupîne!... Nu cerșește un român,
Nu cerșește cît mai are un pai de nădejde-n sîn!
Nici eu nu cerșeam, jupîne, pe cînd aveam vitișoare,
Ș-un pămînt cît trage plugul, ș-o prispuliță la soare;
Dar vecinii, din rea pizmă, la judecată m-au tras,
Și-acum iată-mă-s, jupîne, gol pe poduri am rămas!...
Copilașii plîng de foame...

SBIEREA

Copilașii!... Vrea să zică
Tu ești un nebun de frunte? După ce n-ai chiar nimică,
Te mai apuci de prăsilă... Auzi! Îi trebui copii!
Un neam de netoți... Dă-mi pace! Ducă-se pe la pustii¹!

TÂNASE (așezîndu-se)

Of, of, of!... Și tu, jupîne, o să dai de vreo ispită!
*(Sbierea face trei cruci mari de-naintea bisericii și se dez-
partează, fără a băga de seamă că i-a căzut o pungă din
chimir)*

RĂZVAN²

Așa cruci evlavioase, așa față răstignită,
Așa-nchinăciuni plecate, pînă la brîu și mai jos,
Nu făcea nici sfîntul Petre, nici însuși Domnul Hristos!

¹ Exponent al clasei boierești, Sbierea manifestă descon- siderare față de lumea năpăstuiților. Replica rostită este voit umilitoare la adresa lui Tânase. — ² Răzvan a fost inițial vasalul lui Sigismund (cel care îl numește domn la 24 aprilie 1595). A slujit în armata polonă, unde urcase treptele ierarhiei militare. Sub Aron, este numit hatman și

Bre! Jupînul ăsta crede că drept la rai o să meargă,
Pe cînd dracii după dînsul cu limba scoasă aleargă!...

(*Face cîțiva pași și ridică de jos punga*)

Aoleau! O punguliță!... Ba-i un săculeț cam greu!...
Îl va fi pierdut boierul cel cu zor de Dumnezeu...
Măi, oprește-te, jupîne!... Stăi, jupîne, de m-ascultă!...

SBIEREA (*din afară*)

La naiba! Ți-am spus odată că nu-mi place vorba multă!
Un singur pas nu poți face făr' să dai de vr-un calic!...
Fugi! N-am bani! N-am o groșiță¹! N-am nimic,
nimic, nimic!

RĂZVAN

Nimic n-are sărăcuțul! Așa zice!... Prin urmare,
Omul neputînd să piarză tocmai lucrul ce nu-l are,

comandant al gărzii personale a voievodului. «Nu i se cunoaște tatăl; mama sa — o spune Mihai Viteazul solului polon Lubiencki — era roabă dintr-un sat, în Țara Românească. La 3 iunie 1595, Răzvan încheie un „tratat” prin care țara se supune lui Sigismund Báthory ce se] autointitulează „Principe al Transilvaniei, Moldovei, Valahiei Transalpine și a Sfîntului Imperiu”. Răzvan rămîne „loctiitor” al principelui transilvan, în condiții mai grele decît cîrmuise pînă atunci vreun domn sub suzeranitatea Porții. Această situație a provocat reacția oficialităților polone care doreau ca Moldova să rămîna în sfera lor de influență.” (Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, Editura științifică și enciclopedică, Buc., 1976, p. 316). Ajută pe Mihai Viteazul la alungarea turcilor (vara lui 1595), se întoarce în Moldova, unde își găsește tronul ocupat de Ieremia Movilă.

¹ Groșiță — monedă de argint.

Punga nu-i a lui. Atuncea... fie dar a cui o vrea,
De vreme ce toată lumea mi se leapădă de ea...

(Numără: unu... cinci... opt...)

Douăzeci, și toți cu găuril Parc-ar fi să-mi povestească
Cum se dezmierdau, sărmanii, în salba sărbătorească,
Pe-un grumaz de țărăncuță, grăsuliu și răsfățat,
Pîn' ce gheara ciocoimii din carne i-au înhățat!...
De-ar avea banii o limbă, lucrurile ce ne-ar spune
Pe mulți albi i-ar face negri, ca cel mai negru tăciune...
Nu! Eu nu vreau astă pungă! Și chiar foame de mi-ar fi,
Pîinea astfel cumpărată mă tem că m-ar otrăvi!...
Moșule!¹

TĂNASE

Ce vrei?

RĂZVAN

Jupînul nu ți-a dat lescaie frîntă?
Uite! Eu îți dau o pungă... Scoală, moșule, și cîntă!

TĂNASE

De la un țigan pomană?

RĂZVAN

Dec! Și totuși pe boier,
De-ți da o scîrbă de-aramă, tu l-ai fi urcat în cer?²

1 Acest prim gest al lui Răzvan constituie o dovadă certă a cinstei sale, a credinței că tot ceea ce a fost luat cu forța de către asupritori trebuie restituit celor nevoiași. — 2 Semeția și dîrzenia caracterului eroului se fac simțite încă de la această replică.

TĂNASE

E român, oricum...

RĂZVAN

Jupînul e român? Vai, ce ocară!
Te-nșeli, moșule! El este piatră, lemn, strigoii sau fiară,
Dar numai român nu-l cheamă, că mult mai român sînt
eu!...

Nu căta că-ți pare searbăd și pîrlit obrazul meu!...
Că nici noaptea nu-i bălană, dar pămîntul odihnește!
Că și pîinea de secară este neagră, dar hrănește!
Ș-apoi, moșule, eu unul nu-s țigan de rînd, mă jur,¹
Nu, nu, crede-mă. În pieptu-mi bate suflet de vultur.
Măiculița fu româncă...

TĂNASE

Moldoveancă?

RĂZVAN

Se-nțelege.

TĂNASE

Moldoveancă? Ce-auz, Doamne! Dar asta-i o fărdelege.

Unde s-a aflat

Că s-a-mpreunat

Corbi cu turturele

¹ Precizarea „eu nu-s țigan de rînd” întărește ideea că personajul reprezintă o figură aparte chiar în rîndul celor cu „obrazul pîrlit”, un om cu un suflet mare, dornic de libertate.

Șerpi cu floricele,
 Urși cu căprioare
 Și norii cu soare?...
 O porumbiță să-ndure un bărbat cioroi...

RĂZVAN

Taci, măi!
 Că simțesc cum intră-n mine șaptezeci de năbădăi!...
 N-atinge țărîna mamei, că nu mai știu ce-o să fie!
 Mi se-ntîmplă multe pozne, cînd sînt cuprins de mînie,
 Eu nu-s țigan... ți-am mai spus-o! Nu mă mai tot
 zăpăci!...
 Mai pe scurt, na, iată banii!... Pleacă dracului d-aci!

TĂNASE

De la un șerb nu voi cere, nu voi lua niciodată!
 Ursita-mi e neferice, dar a ta-i chiar blestemată.
 De mi-ar fi să mor de foame, mîna mea n-o voi păta,
 Primind milă dintr-o mînă, care... nici ea nu-i a ta!¹

RĂZVAN

Eu șerb? dar bată-te focul, mitropolitul Năstase
 Nu știi oare că la moarte-i pe toți robii săi iertase?...
 Singurul vlădică-n lume, sau cel puțin la români,
 Care nu voia ca frații să fie slugi și stăpîni,
 Fiind tot un os ș-o carne... Așa scris-au în diată²,
 Poruncind să plece slobozi toți țiganii săi deodată;
 Toți, moșule, pîn' la unul; bărbați, copii și muieri...

1 Replica relevă, pe lîngă cinstea cerșetorului, și deplîngerea „ursitei blestemate” a lui Răzvan. Este ideea pe care Hădeu a pus mereu accentul în drama sa. Eroul este conturat și ca un rezultat al acestui *datum*. — 2 Diată — testament.

S-a spart lanțul! De-atunci, iată, două ierni și două veri
Eu zbor în stînga și-n dreapta, ca voioasa ciocîrlie
Pe care n-o mai poprește ferecata colivie.

TĂNASE

Ești țigan pe jumătate, nu ești rob...

RĂZVAN

Asta-i nimic.

Mai este ceva. Văzut-ai?...

TĂNASE

Ce?

RĂZVAN

Un țigan grămatic¹?

TĂNASE

Grămatic? nu!... nu, băiete... N-am văzut, căci nu se vede,
Și chiar de-aș vedea cu ochii, pare-mi-se că n-aș crede.

RĂZVAN

Țiganii sînt tot ce-ți place? șelari², fierari, potcovari...

TĂNASE

Calăi...

¹ Grămatic — scriitor într-o cancelarie. — ² Șelar — meșter care face șei.

RĂZVAN

Adecă, nu-i vorbă, nici calăii nu sînt rari!
Dar grămătici, ba... Ei bine! Numai singur eu supt
soare,

Dintre mii de țigănite, știut-am să-nvăț scrisoare,
Sîrbească și românească, încît ajunsei de mic
În casa mitropoliei cel mai isteț grămătic...
Grămătic, moșule dragă!... Acuma ia dară banii
Și te rog a nu mă pune într-un hal cu toți țiganii.

TĂNASE

Dar acești bani, măi băiete, vor fi un lucru... furat.

RĂZVAN

Așa-i! Tocmai! Ai dreptate! Ai vorbit adevărat!
Toți banii din țara noastră poartă, moșule, pe sine
Semnul furilor¹ ce-i pradă, printre lacrimi și suspine,
De la noi, de la opincă, de la omul cel sărman.
Ș-apoi nu vor să ne-arunce în obraz un gologan!
Zburători ce sug în umbră! Javre, moșule, d-acelea
La care omenească-ți pare numai fața, numai pielea,
Iar sufletul pe dobîndă fu luat de la satan,
Cu tocmeală să se-ntoarcă mai murdar și mai viclean!

TĂNASE

Bine, bine spui, băiete!...

RĂZVAN

Lucru furat! ai dreptate!
Însă n-oi fi eu acela care va prăda pe-un frate!
Mama, buna măicuță, din mormînt ar tresări,
De-ar ști că-n pieptu-mi se mișcă păcatul de-a tîlhări!...

¹ Fur — hoț.

Dar la naiba frunză verde! Ce să mai tocăm degeabă?
Iată banii, mulțumește, du-te, caută-ți de treabă!
Află, moșule, atîta: fie banii chiar furați,
Copilașii tăi te-așteaptă fără pită și-nsetați!...

TĂNASE (*luînd punga și sculîndu-se*)

Bogdaprosti, măi băiete!... Bogdaprosti! Rău îmi pare
Ca să văz o lighioană c-un suflet atît de mare!
De-ai fi român, cale-vale! dar țigan, păcat! păcat!
Tat-tău o fi fost, băiete, o groază de blăstemat
De-a întortochiat pe mă-ta în lingușirile lui...
Multe dragostea mai face pe fața pămîntului!
E curat un fel de boală, ce de noi cînd se lipește,
Pe român mi-l țigănește, pe țigan mi-l românește,
Toate lucrurile-n lume cu susul le pune-n jos;
Îngerul urît se pare, ucigă-l crucea frumos!...
Dar eram să uit, băiete, de-a te-ntreba cum te cheamă?

RĂZVAN

Pe mine Răzvan... Smaranda chema pe drăguța mamă;
Muri an... ba nu! trăiește! trăiește-n cugetul meu,
Și va trăi totdeauna, pînă voi trăi și eu!...

TĂNASE

Dumnezeu să mi-te-ajute, precum tu m-ajuti pe mine;
Zilele tale să curgă tot zile lungi și senine;
Iar nevoia să doboare pe oricine-ți va fi dușman!...
Rămîi sănătos, băiete!... Ce păcat că ești țigan!...
(*pleacă murmurînd: Răzvan, Răzvan, Răzvan... apoi se întoarce*)

1 Căldura vorbelor lui Tănase reflectă comuniunea dintre oamenii cu aceeași soartă.

Știi ce? Mi-am luat de samă... Nu-mi trebuie punga-n-
treagă,
Mi-ajunge ș-un singur galben, zău așa, Răzvane dragă!
Mai sînt mulți săraci, băiete, și eu n-aș vrea de prisos,
Pe cînd se zbuciumă frații, simțind cuțitul la os!
(scoțînd punga)

Na!...

RĂZVAN

Dar, moșule...

TĂNASE

Ascultă, nu mai face vorbă lungă!
Mai împarte tu ș-altora pîine din această pungă.
(Ia un galben și dă sacul lui Răzvan)
Fă pe gîndul meu, căci altfel, zău, nu primesc nici un
ban...

Acuma, mă duc, băiete... Mare păcat că-i țigan!...
(iese)

RĂZVAN

Bietul om!... Ce fudulie! Ce vorbe late! Ce toană!
Cineva, privind, l-ar crede că-i un împărat în goană!
Ce despreț! D-abia ne vede... Taica lui n-a fost țigan!...
(se uită în jur cu pază, apoi scoate din sîn o hîrtie)
Lumea-și bate joc de mine! Rîde lumea de Răzvan!...
O să rîz și eu de lume!... Da, vom rîde fiecare:
Ea de mine cu trufie, eu de dînsa cu turbare!...¹
(Lipește hîrtia pe un stîlp și iese, pe cînd ușa bisericii se
deschise, venind mai mulți, dintre care dascălul se oprește
lîngă hîrtie, iar ceilalți se grămădesc.)

¹ Scena, de o mare forță dramatică, ne duce cu gîndul la
nenumăratele proteste și răzvrătiri ale celor obidiți, din

TÎRGOVEAȚA I

Uf! Nu mai stau pe picioare de necăjită ce sînt!
Zău, nu-i prea bună zăbava, fie locul cît de sfînt:
Părințelul Agaftanghel ar fi un preot cu minte,
Dar lungește, vai!... Te face să fugi chiar de cele sfinte.

TÎRGOVEAȚA II

E mai deștept popa Tacu de la sfîntul Nicolai;
În două vorbe ți-arată calea-n iad și calea-n rai,
Ș-apoi îți zice: alege-ți — și-ntr-o suflare sfîrșește;
De-ți place iadul sau raiul, cum vrei, el nu te silește...
(Dascălul, stînd lîngă hîrtie, începe a rîde cu hohot.)

TÎRGOVEAȚA I

Dar tu ce rîzi, măi fîrtate, singur, chiar ca un smintit?
Te știam om de ispravă! Doară n-ai înnebunit?
Spune, ce scrie pe-acolo?

TÎRGOVEȚELE

Cine scrie și cum scrie?

TÎRGOVEȚUL II

Nu cumva iarăși vreun cîntec, rînjind de biata Domnie?

zbuciumatul veac al XVI-lea, împotriva domnitorului. Intenția mărturisită a lui Răzvan de a rîde de lume „cu turbare” reflectă decizia unei lupte deschise contra celor ce-l batjocoreau. Citirea versurilor, cu ton de pamflet, de către dascăl, adună țîrgoveții. Apariția mulțimii, a acestui personaj colectiv, atît de puțin prezent în literatura română pînă la Hasdeu, personaj activ, reliefează atitudinea fermă a dramaturgului de solidarizare cu cei nedreptățiți.

TÎRGOVEȚUL III

Sau poate vreo păcăleală, pe vornici? pe logofeți?

DASCĂLUL

„Εγνων. ἀνέγνων. κατέγνων”¹; niște cai verzi pe pereți!...

TÎRGOVEȚUL I

Ești nerod, și pace bună! Eu nu-s cărturar ca tine.

TÎRGOVEȚUL II

Nici eu!

TÎRGOVEȚUL III

Nici eu!

TOȚI

Chiar nici unul!

DASCĂLUL

Așa să fie!

TOȚI

Vezi bine!

DASCĂLUL

Vai de țară!

TÎRGOVEȚUL I

Tu citește!

¹ „Am cunoscut, am răscunoscut, am condamnat” (gr.).

TÎRGOVEȚUL II

Ești dascăl!

TÎRGOVEȚUL III

E treaba ta!

TÎRGOVEAȚA I

Curînd! Curînd!

TÎRGOVEAȚA II

Zi odată!

CELELALTE

Nu mai putem aștepta!

DASCĂLUL

Fîindcă voi nu știți carte...

TOȚI

Ei bine?

DASCĂLUL

Dar faceți gură...

TOȚI

Ei bine?

DASCĂLUL

Căci din păcate, a românului făptură...

Este....

TOȚI

Ei bine?

DASCĂLUL

Să zbiere cu câtu-i mai nătărău...

TOȚI

Ei bine?

DASCĂLUL

De voi mi-e milă...

TOȚI

Ei bine?

DASCĂLUL

Voi citi eu.

TÎRGOVEȚUL I

Citește!

TÎRGOVEȚUL II

Da! Da!

TÎRGOVEȚUL III

Începe!

TÎRGOVEȚELE

Ascultare! Ascultare!

TÎRGOVEȚUL I

Eu port bumbac în ureche. Ridică-ți glasul mai tare...

TÎRGOVEȚUL II

Dar nu răcnî, că pe mine mă cam supără la cap...

TÎRGOVEȚUL III

Mai în sfârșit, hai o dată, mișcă-ți barba cea de țap!

DASCĂLUL (*citește*)

Frunză verde de negară!¹
De când domnește în țară
Petru-Vodă șchiop și slut,
De rîs țara s-a făcut!...

TOȚI

De rîs țara s-a făcut! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

TÎRGOVEAȚA I

Petru-Vodă șchiopătează, dar nu-i slut!

¹ Versurile, în forma populară, trădează, de fapt, gândurile scriitorului. Dușman declarat al monarhiei, Hasdeu nu a pierdut nici un prilej de a îndrepta asupra-i teribila armă a pamfletului.

Cu articolul *Dormitorul*, redactorul *Columnnei lui Traian* își continua cu consecvență și simț politic combativ campania de presă antidinastică, începută în 1868.

Scriind în loc de *domnitor* — *dormitor*, vădit intenționat — Hasdeu denunța „Străinul” (cuvîntul este cules pe tot parcursul articolului cu litere grase), pe cel ce „nu vede, nu aude, nu simte, nu înțelege nimic. Fără să aibă vreun răsunet în țară, somnul îi arată sub o aparență amicală o potaie de bufoni, gata a-l părăsi cei dintîi, din dată ce va trece timpul glumei! (...). Așadară, mai repetim încă o dată, adevărul este că un Dormitor conduce astăzi, printre stînci și furtune, zdruncinată barcă a României”. (*Columnna lui Traian*, nr. 11, din 6 aprilie, 1870).

TÎRGOVEAȚA II

Nu, nu, nu este!
Ba-i chiar frumușel la față ca Fătul cel din poveste!

TÎRGOVEȚII

Tăceți, gîștelor, o dată!

TÎRGOVEȚELE

Auzi, obraznici, mojiți!

DASCĂLUL

Ori m-eți asculta, sau altfel mă duc și vă las aici...

TÎRGOVEȚII

Ba nu... Citește! citește!

TÎRGOVEȚELE

Noi gîște? Noi?... Ce ocară!

TÎRGOVEȚUL I

Tăceți sau plecați!

TÎRGOVEȚUL II

Firește!

TÎRGOVEȚUL III

Da, da! Afară! Afară!

DASCĂLUL

Vreți să m-ascultați odată?

TÎRGOVEȚUL I

Negreșit! Nu ne pricepi!

TÎRGOVEȚUL II

Citește! Haide! Tăcere!

TÎRGOVEȚUL III

Apoi dară ce nu-ncepi?

DASCĂLUL

Frunză verde de negară!
Vodă doarme în cămară,
Iar boierii tot furînd,
Își fac trebile pe rînd!

TOȚI

Își fac trebile pe rînd! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

DASCĂLUL

Frunză verde de negară!
Norodul plînge și zbiară,
Dar în cer și pe pămînt
Nu-l aude nici un sfînt!

TOȚI

Nu-l aude nici un sfînt! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

DASCĂLUL

Frunză verde de neg...

TÎRGOVEAȚA I (întrerupînd)

Haide! iarăși frunză de negară?
Ce, Doamnel Tot numai una?... Ca și cînd n-ar fi într-o
vară
Feluri de feluri de frunze!...

TÎRGOVEAȚA II

Viorele, rosmarin!...

TÎRGOVEAȚA III

Garofițe, busuioace...

TÎRGOVEAȚA IV

Trandafiri, brîndușe...

TOATE

Crini!...

TÎRGOVEȚUL I

Tăceți o dată, că-i poznă!

TÎRGOVEȚUL II

O să vă luăm la goană!

TÎRGOVEAȚA I

Auzit-ai, soro, vorbe!

TÎRGOVEȚUL III

Bre! Doar nu ești o icoană?

TÎRGOVEAȚA II

Dar nici dumneata un vodă, ca să ne batjocorești!

DASCĂLUL

Vreți să citesc mai departe? Nu vreți?...

TOȚI

Ba da, să citești!

DASCĂLUL

Frunză verde de negară!
Decît un Domn de ocară,
Iar boieri mișei și hoți,
Mai bine la dracu toți!¹

TOȚI

Mai bine la dracu toți! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

TÎRGOVEȚUL I

Măi! Oare tocmai la dracu? Să nu fie?... Știi... Mai
lasă...

TÎRGOVEȚUL II

Ba nu! Nicidecum! La dracu?

TÎRGOVEȚUL III

La dracu cei ce ne-apasă!

¹ N. Iorga a fost printre primii care a vorbit în *Neamul românesc literar*, nr. 5, 12 februarie 1912, p. 72, despre caracterul politic al dramei, referindu-se tocmai la aceste *Cîntece de batjocură împotriva lui Petru Șchiopul*.

TÎRGOVEȚUL I

Fie și la dracu, totuși... vr-o vorbă mai cu papuci...
De pildă! la cel cu coadă și cu coarne să te duci!
Se-nțelege că-i tot dracul, dar ocară-i mai cioplită...

DASCĂLUL

Aș! Cu coarne și cu coadă poate să fie și-o vită!
Mai bine dar drept la dracu!

TÎRGOVEȚUL II

Mai bine, pre legea mea!

MAI MULTE VOCI

Hol! Încet! Vine vatavul!

TÎRGOVEAȚA I

O să dăm de vr-o belea...
(se arată Bașotă, înconjurat de slujitori)

DASCĂLUL

Sosește nenorocitul, tocmai când vorbeam de vite!
Se-ntîmplă, zău, câteodată cimilituri potrivite.

BAȘOTĂ

Oameni buni! Ce stați aicea? Ce veste? Ce v-ați oprit?
Cu ce scop?... A! O hîrtie! Să vedem, ce s-a citit?

TÎRGOVEȚUL I

Va fi o carte domnească...

TÎRGOVEȚUL II

O cazanie...

TÎRGOVEȚUL III

O rugă...

BAȘOTĂ

Slujitori! să fiți cu pază, ca nici unul să nu fugă!...
Parc-aș fi sigur că-i iarăși vreun cîntec nerușinat.

TÎRGOVEȚUL I

N-aș crede!

TÎRGOVEȚUL II

Nu-l mai citește!

TÎRGOVEȚUL III

Foarte rău ne-am încurcat...

BAȘOTĂ

*(apropiindu-se de placard și silabisind: frun...frunză...
verde... de negară... de cînd... dom... dom... domnește...)*

Cum? Împotriva domniei? Împotriva stăpînirii?

Și voi toți sînteți în gloată părtași ai nelegiurii?

A! V-am prins, lifte spurcate! Vi-i dragă viața sau ba?

Să-mi spună dar adevărul, pe cine l-oi întreba!

(Apucă de piept pe Tîrgovețul I)

Tu ai o față cam proastă: frunte jos, gură căscată.

Semnele cele mai bune de-o inimă nestricată...

Pune dar mîna pe cuget, și arată-mi cine l-a scris

Acest cîntec ce cutează pe-un Vodă să-l ia în rîs?

TÎRGOVEȚUL I

Iartă-mă, jupîn vatave... măria ta și stăpîne...

Eu nu știu chiar nimicuța... de nu-i așa, să fiu cîne...

Eu am sosit acușica... Sînt omul cel mai smerit...
Eu nu știu carte, jupîne... Nu eu, altul a citit...
(Răzvan, intrînd pe nesimțite, se amestecă în gloată)

BAȘOTĂ

A citit? Dar cine-anume? Care dintre toți? Arată?

TÎRGOVEȚUL I (arată la Dascăl)

Acesta, jupîn vatave...

BAȘOTĂ

A! Ființă blestemată!

DASCĂLUL

Da, da! Cam așa, jupîne! Ce să zic? Eu am citit.
Dar nu cu voie vegheată: chiar dumnealor m-au poștit...
Cercetează-i și-i întreabă... Nu sînt eu cel cu pricina.
A citi cînd nu te lasă, de! a cui să fie vina?

BAȘOTĂ

Oameni buni! Acuma dară, ca să văz ce-i de făcut,
Vă mai întreb, cum anume a citit acest limbut?

TÎRGOVEȚUL I

Curat pe moldovenie...

TÎRGOVEȚUL II

Negreșit! Cum se citește!

BAȘOTĂ

Drace! nu-i aci-ntrebarea. Eu știu că moldovenește,
Dar citit-a oare iute? Fără a se-nvălmășa?
Resfirat? Limpede? Neted? Repede?

MAI MULȚI

Așa! așa!

BAȘOTĂ

Așa-i, hoțule?... Ei bine! Acuma ce-mi vei răspunde?

DASCĂLUL

Hoț! Γυῶθι σαυτὸν¹, jupîne. Eu nu doresc a m-ascunde.
Citit-am cum este rostul; vezi bine că nu-n zadar
Am tot învățat la buche. Sînt dascăl! Sînt cărturar!

BAȘOTĂ

Ticălosule! Cum, Doamne, nu ți-e greu, nu ți-e rușine
Să-mi spui mie la palavre, cînd vorbești tocmai cu mine?
Eu! eu vataful cel mare, mă-nțelegi tu cine-s eu?
Mîna dreaptă a lui Hatman², carele la rîndul său
Este și el mîna dreaptă a lui Vodă... Prin urmare,
Vreau să-ți spui, cap făr'de crieri! că eu vataful cel
mare,

N-aș putea citi prea iute ceea ce alții au scris.
Ș-apoi tu! tu s-o poți face? Ar fi un lucru de rîs!
Un dascălaș, o nimică, tu să mă-ntreci chiar pe mine?
Aceasta-i peste putință! Aceasta nu se cuvine!...
Deci, judecata ți-e scurtă, fiind foarte-nvederat,
Că cine-i foarte obraznic este foarte vinovat.
Tu ai scris cîntecul ăsta! Te cunoști după sprînceană!
Un nas ascuțit de vulpe, o bărbuță vicleană,
Ochi mici și buză subțire... chiar un chip de fariseu!

¹ „Cunoaște-te pe tine însuți” (gr.). Sînt celebrele cuvinte ale lui Socrate, scrise pe frontonul de la Delfi. În latinește: *nosce te ipsum*. — ² Rang boieresc în divanul Moldovei; persoană însărcinată cu comanda oștilor.

Vezi că te-am ghicit? Pe mine nu mă-nșeli tu, fătul
meu!...
Slujitorilor, luați-l! E bun de spînzurătoare!

RĂZVAN

Mai stați! De ce-i așa pripă? Turci, tătari sînteți voi oare
De săriți dintr-o năvală grabnică a ne spînzura?
Jupîn vataș, mîna dreaptă! Mă rog nu te supăra!
Să fie oare cu cale, în țara moldovenească,
A omorî pentr-un cîntec o ființă omenească?

BAȘOTĂ

Țigan! Cioară! Faraoane!

RĂZVAN

Fie toate cum vei vra,
Dar pe bietul om, Jupîne, iartă-l, nu-l mai spînzura!
El nu-i faraon, nu-i cioară, e român, îți este frate...

TÎRGOVEȚII

Are dreptate țiganul! Țiganul are dreptate!

BAȘOTĂ

O să-l învăț eu îndată! Să mă-nfrunte ș-un netot?
Băieți! Pe-amîndoi luați-l! Spînzurați-i bot la bot!

RĂZVAN

Zău? Ce spui? Așa-i povestea? De minune! Foarte
bine...

Atunci lăsați-l pe dascăl, și luați-mă pe mine!
El nu-i vinovat, sărmanul, cîntecul făcut-am eu!
L-am scris, l-am lipit și pace! De nu-i bun, îmi pare rău...
Ce priviți așa la mine? Doară nu-s o arătare...

MAI MULȚI

Tu ai scris?

RĂZVAN

Chiar eu, firește.

BAȘOTĂ

Lucru vrednic de mirare!
Un țigan să scrie stihuri, n-aș fi crezut-o... Ce-i drept,
Mutra-i oarecum arată suflet ager și deștept...
Vrea să zică, ș-acea doină din săptămîna trecută?...

RĂZVAN

Foaie verde magheran
Logofătul e viclean...

Da, da, Jupîne vatave! Tot de mine e făcută...

TOȚI

Brel

BAȘOTĂ

Ciudat! Să știe carte o jivină de țigan!

RĂZVAN

Ba poate că-ntrec, Jupîne, pe mulți boieri din Divan..!

BAȘOTĂ

Slujitori! lăsați pe dascăl, măcar că eu cu arcanul
Pe toți dascălii i-aș prinde ș-aș spînzura cu toptanul!
Căci ei răzvrătesc norodul, ei învață pe cei mulți
C-ar trebui ca boierii să umble goi și desculți;
Și chiar ăst țigan n-ar merge astăzi la spînzurătoare

De n-ar fi fost nici un dascăl ca să-l pună la scrisoare...
Cată dar, dascăle, cată! scăpat-ai cum ai scăpat,
Dar păzește-te de dracul, c-o să dai de vr-un păcat!
Acuma tu, faraoane, răspunde-mi dar d-ocamdată,
De ce te-apuci tu d-o treabă poprită și neiertată?
O faci oare de la tine? sau cineva ți-o fi spus?

RĂZVAN

Apoi de, jupîn vatave, Stan e jos și Oprea-i sus!
Dumneata mereu ne spînzuri, și-astfel trăiești boierește;
Eu fac doine și doinițe, ca să-mi petrec țigănește;¹
Fiecare cu ce poate!... Nu-i dat dreptul orișicui
Să pună-n ștreang omenirea în mijlocul tîrgului!...
Și-apoi acest drept, jupîne, dacă mi s-ar da și mie,
Eu n-aș omorî nici unul, ca să pot ierta o mie.

BAȘOTĂ (surîzînd)

Șiret țigan!... Dar nu-i lesne a scăpa pe-un osîndit!
Fapta ce tu ai făcut-o e un lucru de gîndit.
A necinsti cîrmuirea, a batjocori Divanul,
Poate numai doară Vodă, sau măria sa Sultanul...
Totuși, dragul meu, o lege, un vechi și sfînt obicei,
Te-ar scoate din gura morții... Ești însurat sau holtei?

¹ Răspunsul lui Răzvan marchează cu curaj conștiința inegalităților de clasă și modul diferențiat de a decide soarta aproapelui. Cei puternici pot „pune în ștreang omenirea”, cei slabi au capacitatea de a ierta. Se vor observa mereu aceste antinomii, în gîndirea, vorbirea și acțiunile lui Răzvan. Structura personajului principal se conturează, chiar din aceste prime scene, pe o dominantă pozitivă, generoasă. De altfel, Hasdeu a urmărit să imprime eroului calități deosebite pentru a-i fixa existența de excepție.

RĂZVAN

Ba nu-s însurat, jupîne...

BAŞOTĂ

Mare noroc! Eşti fericee!
Ai putea să scapi cu zile... În pravila ţării zice
Cum că de-osîndă se iartă pe cine-l ia de bărbat
O copilă, o fecioară, un suflet nevinovat...
Aşa-i obiceiul nostru, datina cea strămoşască.
Acuma rămîne numai vr-o fată să se găsească...
(Către tîrgoveţe)

Printre voi nu este oare?

FATA I

Sînt eu.

FATA II

Şi eu.

BAŞOTĂ

Minunat!
Două fete cum se cade? Nu-i aşa? De măritat?

FATA I

Negreşit!

FATA II

Fără-ndoială!

BAŞOTĂ

Prea bine. Spuneţi-mi dară,
Care dintre voi, de milă, nu va lăsa ca să piară
De-o caznă foarte cumplită acest băiat priceput?

Însuși eu voi face nunta, după cum am mai făcut,
M-eți fi ciraci¹...

FATA I

Iertăciune! Eu una nu vreau, jupîne!...
Un bărbat țigan! O, Doamne! Cum se poate!...
E rușine!...

FATA II

Și nici eu!... Ferească sfîntul!... Mai bine foc și potop!
S-ajung de povestea lumii? Eu, fată de protopop?...

RĂZVAN

Așa-i? Atunci de ce dară ieșit-ați voi amîndouă,
Răsărind în sus deodată, ca ciupercile cînd plouă?
Ca să ne cîntați cu ison că sînteți de măritat?

FATA I

De ce!... Iată... Să se știe!

FATA II

Ce țigan nerușinat!

RĂZVAN

Măi! Le-ați auzit cu toții de la mic și pîn' la mare!
Astfel dar, de-acu-nainte veți ști bine fiecare,
Spunînd-o-n toată Moldova, spre știința tuturor
[...] că cine sînt dumnealor!
Mirese de porunceală ce-ar vrea bărbați să-și găsească...
Iar dumneaei mai cu seamă, o fată potropopească!
(Toți rîd cu hohote)

¹ Cirac — slugă de încredere.

SBIEREA (*intrînd*)

Ce oameni lipsiți de minte. Să rîză chiar de prisos!
Și fără nici o dobîndă, și fără nici un folos.¹

RĂZVAN

Ai văzut, jupîn vatave, că nu-i nici o fată-n lume
Ca să nu se înfioare, cînd aude de-al meu nume...
Frumoasă-i legea străbună, ce iartă pe-un vinovat,
Dacă poate să-l iubească un înger fără păcat;
Frumoasă-i legea străbună, care pricepe c-o ceață
Se pierde, cînd o răzbate o rază de dimineată;
Frumoasă-i legea străbună, care crede că nu-i rău
Alesul unei ființe curate ca Dumnezeu!...
Frumoasă-i legea străbună... dar dînsa nu-i pentru mine
Precum într-o florărie nu-i loc unui mărăcine,
Precum într-o sărbătoare nu-i loc unui cerșitor,
Precum în zvonul de rîsuri nu-i loc plînsului de dor,
Căci numai cerul primește, sub streășina-i milostivă,
Scai și floare, catifeaua și sucmanul d-opotrivă!...
Eu, țigan! eu... o, jupîne! Decît vai, decît amar,
Mai dulce-i spînzurătoarea! Nu mai aștepta-n zadar!...²
(În acest interval Sbierea, zărind capătul pungii ieșit din
cămașa lui Răzvan, se pipăie cu îngrijire la chimir)

1 Apariția lui Sbierea, silit să se amestece printre oamenii de rînd, deschide scena-cheie a dramei. În același timp, replica e concludentă pentru caracterul boierului, pornit să profite de pe urma oricărei situații. — 2 Versurile rostite de Răzvan închid în ele amărăciunea celui dat la o parte din cauza originii sale. Ca rob țigan, existența lui se consuma în afara legilor pămîntului. Egalitatea există doar iluzoriu, numai „în ceruri”; este tristul adevăr pe care eroul îl verifică. Convins că altă șansă nu-i mai oferă viața, alege cu dîrzenie

BAȘOTĂ

Pentru cea de-ntâi greșală, moartea ștreangului e mare...
 Slujitori, acum d-o dată... duceți-mi-l la-nchisoare.

SBIEREA (*smulgînd punga din
sînul lui Răzvan*)

Sacul meu, Jupîn vatave! săculețul meu!
(se pune a număra banii)

BAȘOTĂ

Cum? Așa să fie oare? L-ai furat? Tu?

RĂZVAN

Ba nu eu.

TÎRGOVEȚUL I

Țiganul la mal se-neacă!

TÎRGOVEȚUL II

Țiganul își dete-n petec!

TÎRGOVEȚUL III

Zi că-i un țigan, și pace!

TÎRGOVEȚELE

Un ticălos! Un bezmetec!

ștreangul. Cu această replică se descoperă alte noi trăsături ale personajului, trăsături pe care Hasdeu le dozează deliberat, în fiecare apariție a lui Răzvan.

SBIEREA

Fost-au douăzeci de galbeni... Numai nouăspre'ci mai
Unde-i unul? unul? unul?... Dați-mi-l de sub pământ!
sînt!...

BAȘOTĂ

Unde-i galbănul, țigane?

SBIEREA

Un gălbănaș, rupt din soare,
Strălucitor, fără găuri, ferecat... M-auzi tu oare?

BAȘOTĂ

De ce nu răspunzi, țigane?

SBIEREA

De ce mă nenorocești?

RĂZVAN

Apoi de!... iartă, jupîne... Galbănu-ți nu-l mai găsești...
În locu-i va fi o pîne într-o colibă săracă...

SBIEREA

Eu nu te-nțeleg! Eu nu știu!... Scoate-mi-l din piatră
seacă!

BAȘOTĂ

Țiganul e prea obraznic. Am fost cu dînsul prea blînd.
Slujitorilor, luați-l! Spînzurați-l mai curînd!

SBIEREA (*apucînd pe Bașotă de mînă*)
Mai stăi, jupîne vatave! Nu te grăbi! Mai așteaptă...
Spînzură-l, dar mai-nainte fă-mi o judecată dreaptă.

BAȘOTĂ

Ciudat, boierule dragă! Apoi ce-ți pot face eu?

SBIEREA

Cum ce? Vreau sfînta dreptate... Cum ce? Dă-mi
galbănul meu!...
Uitat-ai pravila țării? obicei? canoane? lege?...

DASCĂLUL

În ce guri încape legea!

SBIEREA

În gura mea, se-nțelege!...
Ascultă, jupîn vatave... Nu mă lăsa păgubaș!...
Sau țiganul să-mi întoarcă acel galbăn... gălbănaș...
Ori de nu... atunci, jupîne, stăpînul să mi-l plătească...
Astfel este obiceiul, pravila moldovenească...

BAȘOTĂ

Al cui ești tu, măi țigane? Cine e stăpînul tău?

RĂZVAN

Sînt țigan iertat, jupîne; țiganul lui Dumnezeu!

SBIEREA

Iertat? cu atît mai bine! Dup-a legii glăsuire,
Băiatul mi se cuvine în loc de despăgubire,
Așa-i, jupîne vatave!... Pravila zice curat!

Furul să se dea aceluia de la care a furat.
Dă-mi-l rob.

RĂZVAN

Eu rob?

SBIEREA

Vezi bine.

BAȘOTĂ

Adecă, oricum să fie,
Vrei, boierule, să-l capeti jidovește în robie.
Știi c-un țigan, chiar de laie, se plătește orișicând
Peste douăzeci de taleri, pe cînd ăsta nu-i de rînd
E frumos și știe carte...

SBIEREA

Știe carte?

BAȘOTĂ

Foarte bine.

SBIEREA

Tocmai așa rob îmi trebui. Este tocmai pentru mine,
Îmi va ține catastișe, socoteli și daraveri.
Dă-mi-l după legea țării...

DASCĂLUL

Cea făcută de boierii

SBIEREA

Nu știu de cine-i făcută, dar știu că-i foarte cu cale.

BAȘOTĂ

Atuncea se schimbă treaba¹... Să-ți spui verde dumitale
C-aș avea și eu nevoie de-un țigan așa de rar.
Cam cutezător, cam țănoș, dar deștept și cărturar.
Nu-nțeleg, nu pot pricepe și nu vreau ca el să fie
Bună pradă pentru altul, pe când îmi place și mie...
Deci, ia-ți galbănu din parte-mi, iar eu pe țigan mi-l iau.

SBIEREA

Nu, jupîne! Niciodată! Nu, nu, nu! Nu vreau! Nu
vreau!...
Vinovatul să-mi plătească! Nu altul! Nu orișicare!

BAȘOTĂ

Boierule! Știi prea-bine, cine-i vataful cel mare?...

SBIEREA

Dec! și cu la visterie fost-am ftori-cămăraș²!

BAȘOTĂ

Boierule! Află dară că postelnicul mi-e naș...

SBIEREA

Dar apoi și eu, jupîne, cu logofătul sînt rudă...

¹ De un dramatism bine gîndit de autor, scena surprinde, zguduitor, condiția robilor țigani, cîntăriți pentru calitățile lor reale, dar vînduți și cumpărați ca necuvîntătoare. În replica lui Bașotă se descifrează sensul mottoului „*un rob, pentru un galben*”. Din acest moment acțiunea își accentuează tensiunea. — ² Ftori-cămăraș — al doilea cămăraș.

BAȘOTĂ

Boierule! Nu m-aprinde! Mă faci să plesnesc de ciudă!

SBIEREA

Plesnește! Eu nu te-mpiedic... Dar țiganu-i tot al meu!...

BAȘOTĂ¹

Boierule! Taci din gură, căci mă jur că eu... eu... eu...

RĂZVAN (*către popor*)

Cîinii osul ca s-apuce, corbii stîrvul ca să-mpartă,
Boierii ca să robească, unii cu alții se ceartă!...

TÎRGOVEȚUL I

Se-nțelege!

TOȚI

Așa este!

SBIEREA

Îi vezi, jupîne vataș!

Taie-i pe toți! Nimicește moșicimea cu nărav!
Dar pe țigan dă-mi-l mie.

RĂZVAN

Stați, boieri! Vorba-i degeaba!
Nu m-eți robi voi pe mine! Nu m-eți robi! Mai de grabă
Veți pune-n lanțuri furtuna, cu tunete și cu ploi,
Decît să-ajung eu vr-odată rob la unul dintre voi!...

¹ Cu autoritatea funcției sale de mare vataș, Bașotă devine amenințător chiar față de Sbierea.

Jupîne! Eu cer osînda. Spînzurătoarea m-aşteaptă.
Mi-am bătut joc de Domnie: e cea mai grozavă faptă!...
Cineva poate să rîză de sfinţi şi de Dumnezeu,
Dar de Vodă, nu... Ei bine! Dă-mi, Jupîne, ştreangul
meu!

BAŞOTĂ

Slujitorilor, luaţi-l!... Eu nu...

(lui Sbierea la o parte)

Boierule dragă,

Uită cearta, căci, pe cinste, am glumit, a fost o şagă,
Un nimic. Dumneata, frate, cu logofătul eşti neam,
Şi chiar la logofeţie eu o judecată am
Cu neşte răzaşi... Un petec. Nu-i tocmai o treabă mare...
Mă-nţelegi... Să fim prieteni... O pricină de hotare.¹
(se strîng de mîini cu căldură)

RĂZVAN

Ce mai aşteptaţi voi dară? Ce staţi? Ce vă mai gândiţi?...
Calăi ce pe robi ucideţi, pe cei slobozi îi robiţi!

TOŢI

Are dreptate ȋiganul! ȋiganul are dreptate!

¹ Trecerea lui Başotă de la iritarea faţă de Sbierea la împăcare caracterizează personajul, dar şi clasa din care face parte. Scena este semnificativă pentru mentalitatea clasei feudale. Înfruntarea celor doi boieri se sfîrşeşte cu strîngerii calde de mînă. Indicaţia scenică dată de B. P. Hasdeu vine să completeze textul dramatic cu gest. Este un procedeu frecvent utilizat de autor, cu ajutorul căruia situaţiile se conturează mai precis.

BAȘOTĂ

Slujitori! Dați-mi afară toate gurile căscate!

(Slujitorii gonesc poporul, care se depărtează cu nemulțumire.)

TÎRGOVEȚUL I

Lasă-mă, jupîn vatave, să văz cioroi spînzurat!

CEILALȚI

Și eu! și eu!...

BAȘOTĂ

Ba la naiba!

SBIEREA

Afară de la mezat!

BAȘOTĂ

Așa-i! Acum sîntem singuri! Nimeni nu-mi mai stă la spate,

Ca să strige că-i cu cale sau că nu este dreptate...
Slujitorilor, la lucru!... Apucați-l pe țigan!

RĂZVAN *(lăsîndu-se în mîinile slujitorilor)*

Mă dau eu singur, jupîne.

BAȘOTĂ

Treaba merge găitan.

Legăți-mi-l și duceți-l!...

RĂZVAN

Întins la spînzurătoare!
Omul om, să fie slobod, decît rob, mai bine moare;
Ș-apoi moartea-i înviere pentru cel desprețuit!¹

SBIEREA

Aoleu! Vorbește-ntr-aiurea... Necum să fi-nnebunit!...

BAȘOTĂ

Prietene! Ia-ți țiganul, și nu uita mai cu samă
Pricina cea de hotare...

RĂZVAN (*zbuciumîndu-se cu
desperare*)

Unde ești, o! mamă! mamă!

¹ Aceeași credință în demnitatea omului liber îl face pe Răzvan să se îndrepte neabătut spre spînzurătoare. Cuvintele rostite în piața publică capătă rezonanțele adînci ale strigătului colectiv, cu atît mai mult cît ele încheie Actul I.

CÎNTUL II

RĂZBUNAREA

*Țiganul și clăcașul
Au fost gîndirea mea,
Stăpînul, avendașul,
Și legea lor cea grea...*

C. BOLLIAC¹

1 Crezul literar al lui Hasdeu nu a admis nici o derogare de la lupta unei generații; adoptînd versurile lui Bolliac, recunoscut, încă din epocă, ca unul din cei mai aprinși tribuni ai drepturilor omului, Hasdeu se definea ca patruzecioptist.

O întreagă literatură a fost hrănită de această inechitate, rob-om liber, și de lupta pentru desființarea sclaviei negre. Cînd în 1844, la 31 ianuarie, Adunarea obștească a proclamat, prin două legi, dezrobirea Țiganilor, C. Negri, în aceeași zi, a scris poezia *31 ianuarie 1844*. În cuvintele ȋnaripate prind contur vederile largi despre libertatea individului și necesitatea abolirii unor cumplite și anacronice nedreptăți sociale: „*Cruda vînzare de oameni și mai cruda despărțire / A fiilor de părinte prin tirana neagră orbire, / Fie veșnic blestemată! și ca Iuda, vînzătorul, / cine vinde, vîndut fie! Și vîndut cumpărătorul! / Destul, neamule, robie! / Te trezește fericit, / Căci glasuri de omenire / În sfîrșit, s-au auzit!*” (C. Negri, *Versuri și proză*, Minerva, 1909, p. 28). La banchetul dat în cinstea evenimentului, unde au luat parte și bulucbașii Țiganilor din Iași, C. Negri a închinat un *Toast*, publicat în *Propășirea*, (Supliment extraordinar,

FETELE:

RĂZVAN, căpitan de haiduci
RĂZAȘUL } ceauși de haiduci
VULPOIU }
VĂSCAN GANEA, boier
VIDRA, nepoata vornicului Moșoc
SBIEREA

MOȘ-TĂNASE
HOȚUL I
HOȚUL II
HOȚUL III
CIOBANUL
HAIDUCHI

*Un crîng în codrul Orheiului în Basarabia. În fund un
părâu. Mai încoace un trunchi răsturnat. În laturi stînci.*

nr. 5 din 6 februarie, 1844) sub titlul *Urare*, iar V. Alecsandri scria și el *Desrobirea Țiganilor*, poezie inclusă în numărul revistei lui M. Kogălniceanu închinat acestei probleme. Perseverînd în aceeași tematică, V. Alecsandri în *Istoria unui galbîn și a unei parale (Propășirea*, 9 aprilie — 15 octombrie 1844) introduce un episod de dragoste între frumoasa Zamfira și Nedelcu, personaje inspirate de „acest neam nomad”, cu viața lui, cu cîntecele și suferințele lui. Adăugăm scrisoarea către Ion Ghica, *Vasile Porojan*, o amintire caldă despre prietenul copilăriei sale, robul Țigan Porojan.

HOȚUL I

Ian' să-mi spuneți, ce să facem ca să mai scurtăm din
vreme?

HOȚUL II

Face-vom ce face freamăt, cînd prin codru vîntul geme;
Ori vom face ca izvorul, cînd aruncă spuma lui,
Scăpărînd argint din undă, pe verdeața crîngului;
Sau să facem ca securea, cînd fieru-n copaciu lovește,
Iar copaciul nu se lasă, luptîndu-se bărbătește;
Frunza, securea, izvorul, toate ne cîntă cu dor;
Să cîntăm și noi ca frunză, ca secure, ca izvor!

HOȚUL III

Cîntecul să fie freamăt, troscot, șoaptă, toate-ntr-una;
Blînd ca sărutarea mumei, crunt și groaznic ca furtuna!

HOȚUL I

Să cînte Răzașul dară!

RĂZAȘUL (*oftînd*)

De ce nu, de-aș avea cui,
Ștergîndu-mi plînsul cu plînsul, cum se scoate cui prin
cui!...

Dar ce zic! Nu sînt eu numai, care suferă și plînge;
 N-oi fi singur eu, în care doina-mi cugetul va frînge;
 Tot ca mine varsă lacrimi, despuiți și nevoiași,
 Toți acei ce-n țara noastră se mîndresc a fi răzași,
 Păstrînd ca o moaște sfîntă, crisoave¹, pceți, urice.²
 Putrezite de vechime și-n care cu fală se zice
 Că, scaldîndu-se în sînge, moșii cu strămoșii lor
 Au cîștigat ca răsplată cîte-o brazdă de ogor!...
 Tune, fulgere, trăsnească, eu potopul și pojarul!
 Mult-mare mi-este mînia! Mi-este mare-mult amarul!³

HOTUL I

Eu am auzit, bădiță, c-adecă și la munteni
 Ar fi răzași ca și-ai noștri, numiți acolo moșneni...

HOTUL II

Sînt și-n Ardeal, măi fîrtate; ba și-n țara ungurească.
 Le zice chineji⁴, dar este chiar o breaslă răzășească.

¹ Crisov (hrisov) — pecete domnească prin care se întărește dreptul asupra unei proprietăți. — ² Uric — act de proprietate. ³ Într-un decor natural de o mare forță sugestivă, Hasdeu creează un tablou viu, încărcat de semnificații sociale. În intervenția Răzașului, exponent al țărănimii înnobilate cu hrisoave în urma luptelor purtate pentru pămîntul strămoșesc, răzbat obida și suferința mulțimii sărăcite, ajunsă în pragul disperării. Și aici, ca și în alte pasaje ale dramei, Hasdeu s-a dovedit un atent cunoscător al relațiilor istorice de la „finitul secolului XVI”, „unul din cele mai oligarhice din analele României”. (*Prefață la Răzvan și Vidra*). — ⁴ Hasdeu întrebuintează formele din cele trei provincii românești

RĂZAȘUL

Apoi oriunde să fie, tot o soartă, tot un drac!
 Tot vecinii mi-i înșeală, tot vecinii mi-i dezbracă
 Vecini de cei cu putere, cu căftane daurite,
 Numai fir, numai mătasă, numai cu sămur blănite;
 Vecini dintr-aceia care, c-o-mbrîncire, c-un cuvînt,
 Satul întreg plin de viață mi-l prefac într-un mormînt!
 Vecini dintre care acuma, de-i văz în cale-mi, îi spintec.
 Și hohotesc spintecîndu-i...

HOTUL III

Dar tu ai uitat de cîntec.

RĂZAȘUL

Ba n-am uitat. Vrut-am numai sîngele-mi să-l pui în joc,
 Și-astfel, pomenind trecutul, să pot cînta mai cu foc.
(Își drege glasul, își apasă cușma pe frunte și cîntă)

Frunză verde de sălcie!
 Bat-o scîrba răzășie!
 Eu credeam că-i boierie,
 Și-i curată calicie!
 Ani întregi m-am judecat
 Sănătatea mi-am mîncat.
 Și nimic n-am cîștigat.
 Eu umblam la judecată,

Copiii-mi plîngeau pe vatră,
 Nevasta-mi era uitată!

— răzeș, moșnean, chinez — pentru noțiunea de „țaran liber“, vrînd să sublinieze în același timp unitatea spirituală a românilor de pretutindeni.

Dar acuma Dumnezeu
A făcut pe gîndul meu
Ca să-mi mai răzbun și eu!
Pentru dalba haiducie
Pentru mîndra voinicie,
M-am lăsat de răzășie,
Ș-am ales judecători,
Cei stejari nestrîmbători,
Ca să-mi fie frățiori!

TOTI

Numai codrulețul drag
Dă dreptate la sărac!
Numai arcul după spate
Dă săracului dreptate!!

1 Fenomenul haiduciei, atît de frecvent în istoria noastră, văzut și de Hasdeu, pentru o anumită etapă, ca singura cale de eliberare a țaranului exploatat, este transpus artistic, cu mijloacele teatrului, în monologul Răzașului. Introdusă în plină acțiune a dramei, doina de haiducie a Răzașului aduce nu numai ecouri despre viața insuportabilă a unei categorii sociale care a luat drumul codrului, în speranța găsirii libertății, dar și inegalabilele valori ale poeziei folclorice. Hasdeu a înțeles, ca toți romanticii, că întoarcerea spre literatura neșcrisă a poporului asigură operei un plus de autenticitate. Versurile: „*Ș-am ales judecători / Cei stejari nestrîmbători, / Ca să-mi fie frățiori!*” amintesc de balada *Miorița* („*Brazi și paltinași / I-am avut nuntași*”). Sentimentul de siguranță, trăit de eroul popular în mijlocul naturii protectoare, se regăsește și în această doină creată de poetul Hasdeu.

HOȚUL I

Zi, Răzașule-nainte! Zi-nainte! Nu mai sta!
Că să știu că pierе lumea, tot cu drag te-aș asculta!

HOȚUL II

Zi-nainte! Zi-nainte! Să te-auză sfîntul soare!

HOȚUL III

Uf, uf, uf! Rău mă frămîntă! Mi-e și cald, mi-e și răcoare!

RĂZAȘUL *(îa arcul în mînă și cîntă)*

Frunză verde lemn sucit!
Și de cînd m-am haiducit,
Dragu-mi-i drumul cotit
Și de umbr-acoperit.
Cînd văz pe ciocoi viînd,
Mă fac broască pe pămînt,
Îmi așez săgeata-n vînt,
Și mi-l iau la căutare,
De la cap pîn-la picioare,
Fără ah, fără cruțare!
Și chitesc, și socotesc,
Și cuget, și mă gîndesc,
Pe unde să-l nemeresc;
La retezul părului,
Din dosul ișlicului
Unde-i greu ciocoiului!

TOTI

Las' să moară ca un cîne
Că mult te-a căznit pe tine!

Las' să moară ca o fiară,
Că mult geme biata țară!...
(*Se arată, trecînd puntea părăului, Ganea și Ciobanul*)

HOTUL

Un boier aice-n codru!

CEILALȚI (*apucînd armele*)

Un căftan!... Sîntem trădați!

CIOBANUL

Liniștiți-vă, că doară ne cunoaștem, măi fîrtați!
Eu vi-l aduc pe credință; eu vi-s chezaș și povață!
Voi aveți lipsă de galbeni, el are lipsă de brață...

GANEA

Care-i căpitanul vostru?

RĂZVAN (*ieșind dintre tufe*)

Ce-ți trebuie? Ce poștești?

GANEA

Pe căpitan...

RĂZVAN

Căpitanul? sînt eu; dar tu cine ești?

GANEA

Dumneata? Să fie oare? Sabia cea de văpaie,
De care tremură țara?

RĂZVAN

Numai pe cei răi îi taie.

GANEA

Dumneata Răzvan?

RĂZVAN

Ei bine, știi acum cine-s eu?
Spune-mi dar și tu, jupîne, cum se cheamă ciocul tău?

GANEA

Nu-î vorba de nume...

CIOBANUL

Lasă! ți-oi spune eu, căpitane.
Din botez Văscan îi zice, iar după poreclă Ganeș
Feciorul lui Osip Gane ce fusese căminar...

GANEA

Eu n-am venit în pădure, ca să vorbim în zadar,
Lucrul care mă zorește trebui isprăvit îndată...
Nu-ncape nici o zăbavă... Află că iubesc o fată...

RĂZVAN

Atunci du-te la vr-un popă, dintre cei ce pentr-un zlot
Cunună soră cu frate și mătușă cu nepot!

N-ai ce căta pe la mine,

Preoții de cruda soarte

Ca să cunun al-de tine

Numai cu duhul de moarte!

Aşadar pleacă, jupîne; pleacă, vesel c-ai scăpat.
Însă de-ai venit aice cu vr-un scop înveninat...

(pune mîna pe pumnal)

CIOBANUL

Nu-l speria, căpitane... Boierii sînt slabi la fire!
Braţul, haina, mintea, faţa, inima, totu-i subţire.

RĂZVAN

Urmează-ţi vorba, jupîne. Te-ascult...

GANEA

Apoi îţi spuneam
C-am îndrăgit pe-oărecine, fireşte fată de neam;
Din nenorocire totuşi ea n-are mamă, nici tată,
Ş-unchiu-său vrea să-i răpească moştenirea cea bogată,
Luîndu-şi de gînd s-o-nchiză călugăriţă la schit...
O faptă nelegiuită! Un lucru nepilduit!

RĂZVAN

Sărmana!... Dar zestrea-i mare?!

CIOBANUL

Avuţii nenumărate!..

RĂZVAN

Sărmana!... Mori după dînsa? [...]

1 Replica lui Răzvan marchează momentul în care eroul îşi manifestă interesul pentru Vidra, nu fără a ironiza însă, în acelaşi timp, interesul lui Ganea pentru averea nepoatei lui Moţoc.

GANEA (*dând lui Răzvan o pungă*)
Iată trei sute de galbeni. Alți trei sute, negreșit,
O să-ți aducă ciobanul, după lucrul săvârșit...

 RĂZVAN
Cum o cheamă pe sărmana?... Pe iubita cea bogată?

 GANEA
Nu-i vorbă...

 CIOBANUL
O cheamă Vidra... Știi? A lui Moțoc nepoata...
Și cin' oare n-o cunoaște!

 RĂZVAN
Da! Am auzit și eu...

 HOTUL II
Un fătou ce călărește și-mpușcă chiar ca un zmeu.
Într-o zi am întâlnit-o alergînd la vînătoare...
E voinică, n-am ce zice! Și-i frumoasă ca o floare...

 RĂZAȘUL
Știut! După ce-i din osul acelui vornic Moțoc,
De care Moldova-ntreagă mi se temea ca de foc!

 GANEA
Căpitanel Noi în vorbe pierdem vremea fără treabă...

 RĂZVAN
Se-nțelege! Tu ai sete s-apuci zestrea mai în grabă!...

Spune-mi însă mai-nainte, pentru banii ce ne-ai dat,
Ce fel de marfă anume să-ți dea codru-ntunecat?

GANEA

Chiar acum, căpitane, zece călărași în silă
Tirăsc la călugărie pe nefericea copilă...
Mînăstirea nu-i departe... S-o smulgi din mîinile lor...
Dă-mi-o mie...

RĂZVAN

Te iubește?

CIOBANUL

Așa! Nu-i ceva ușor!
Vidra-i o fată semeață, bîcsită cu fudulie.
Care n-o să bage-n samă nici chiar pe sfîntul Ilie!...
Să iubească pe jupînul? Dec! Să-și pună pofta-n cui...
Boierul știu c-o iubește, dar nu ea pe dumnealui!...

GANEA

După cununie, lasă! și iubirea o să vie...
Dar grăbește, căpitane...

RĂZVAN

Așa-i! După cununie!

Adevărat. Eu uitasem c-asta-i lege pe la voi!
Numai zestrea înainte, iar iubirea mai apoi!¹
Mai apoi? ba nu! iubirea nu mai vine niciodată,

¹ În contrast cu ideile despre dragoste ale lui Ganea, vorbele
lui Răzvan, pentru care iubirea înseamnă altceva decît un
tîrg, anticipează izbucnirea marii lui pasiuni pentru Vidra.

Unde dintre două inimi, una-i boarfă cumpărată!...
Dar, mai însfîrșit, ce-mi pasă!...

CIOBANUL

Curat așa zic și eu!
De nu se iubesc boierii, pentru dînșii e mai rău.

RĂZVAN

Băieți! Mergeți cu jupînul. Ați auzit ce poștește
Simbria-i destul de bună; faceți treaba voinicește...

CIOBANUL

Sănătate, căpitane!...

GANEA

Niciodată n-oi uita

Slujbula cea frumoasă ce-o mi-i face dumneata,
Și-ți făgăduiesc pe cinste, că dacă din întîmplare
Vei fi prins de cîrmuire, te scap eu din supărare:
Sînt cumnat cu pîrcălabul, iar vornicii amîndoi
Mi-s cam rude de departe...

RĂZVAN

Ciocoii sînt tot ciocoii

(către Răzașul care vrea să plece cu ceilalți)

Răzașule! Mai așteaptă...

RĂZAȘUL

Poruncește.

RĂZVAN *(luîndu-l deoparte)*

Cată bine.

De-i pricepe că miroasă...

RĂZAȘUL

A trădare? Las' pe mine!

RĂZVAN

Dar nu v-atingeți de Vidra... E femeie.

RĂZAȘUL

Chiar să vrei,

Răzașul nu se pogoară la bătaie cu femeii

(*Ganea, Ciobanul și haiducii tes*)

RĂZVAN

Femeie!... Precum pojarul se naște dintr-o scînteie,

Așa m-aprinde pe mine ciudata vorbă! femeie!...

Femeie! De cînd pe dînsa o făcuse Dumnezeu,

El nu mai face nimica, fermecat de lucrul său,

Și privind cu mulțumire la lumea cea zîmbitoare,

Zice! eu sînt rădăcină, iar femeia este floare!...!

Femeie!... Și totuși omul, de lăcomie tîrît,

Iubește nu pe femeie, ci auru-i cîntărit...

Pentru dînsul e femeie moșia cea măsurată,

O sculă prețeluită sau o pungă numărată!...

(*Se aude afară un glas, strigînd: Răzvan! Răzvan!*)

Mă cheamă?... Cine să fie...

TĂNASE (*arătîndu-se dintr-o parte*)

A! Iată că te-am găsit!

1 Replica fixează calitățile sufletești ale lui Răzvan. Așezînd iubirea, femeia, deasupra bogățiilor, eroul își definește din capul locului superioritatea convingerilor, aflate la polul opus în comparație cu interesele meschine ale boierului Ganea.

RĂZVAN

Stăi!... Tu ești... Mi-aduc aminte... Ești acel nenorocit,
 Carele la Iași pe poduri oboseai strigînd „jupîne”,
 Pîn' să capeți o lescaie sau o fărîmă de pîne!...
 Te cunosc, deși de-atuncea trecut-au un veac întreg
 Trei ani cumpliți de robie...

TĂNASE

Robie? Nu te-nțelegi
 Te știam slobod, băiete; sprinten ca o rîndunică;
 Bătîndu-ți joc de necazuri... Zău! nu mai pricep nimică...

RĂZVAN

Da! O robie de spaimă, cum numai duhul cel rău,
 De ar putea să biruiască, ar robi pe Dumnezeu!
 Fost-am șerb, fost-am în lanțuri, ș-acum inima-mi
 suspină
 Întîlnindu-te pe tine, căci tu, tu ai fost pricină!...

TĂNASE

Eu?

RĂZVAN

Tu, moșule! Tu singur! Asta-n veci eu n-oi uita...
 Și-apoi iată-mă-s în codru, haiducind din vina ta;
 Și mîini de-mi va fi ursita să mor pe spînzurătoare,
 Ți-o voi datora tot ție...

TĂNASE (*făcînd semnul crucii*)

Poznă!... Nu glumești tu oare?...
 Să știu c-așa-i adevărul, o clipă n-aș zăbovi,
 Dîndu-ți pieptul meu drept țintă, să te poftesc a lovi!...

RĂZVAN

Tu! da, tu ești o uncaltă a puterii fără nume,
 Care țese nevăzută toate lucrurile-n lume,
 Astfel c-ades muritorul, bun ca blîndul mieluşel,
 Face rele peste rele, făr' s-o ştie singur el!...

TÂNASE

Dar ce spui?...

RĂZVAN

Ți-aduci aminte nenorocita de pungă,
 Din care luași un galbăn, zicîndu-mi c-o să-ți ajungă,
 Că sînt mulți sărmani în țară, că nu-ți place de prisos,
 Pe cînd se zbuciumă frații, simțind cuțitul la os?...
 Moșule! Făcînd aceasta, puteai să prevezi tu oare
 C-o să mă cufunzi pe mine în robia-ngrozitoare?...
 Ei bine! căzut în fiare pentr-un galbăn ce-a lipsit,
 De primeai tu punga-ntreagă, eu scăpam nepedepsit!...¹
 Ha, ha, ha! Ș-apoi mai strige căpățînele-nțelepte
 C-omul știe tot ce face, știe tot ce-o să-l aștepte,
 Uitînd c-un flutur de seară, ce trece repede-n zbor,
 Este-n stare să răstoarne toată prevederea lor!...
 O faptă cît de frumoasă, ca o floare cu otravă,

¹ Răzvan rememorează clipa în care a fost judecat în piața publică, sub acuzația falsă de a fi furat punga cu galbeni a boierului Sbierea. Amărăciunea personajului este evidențiată de Hasdeu într-un pasaj meditativ ce consemnează o adîncă cunoaștere a vieții. Aplecarea lui Răzvan către reflecție constituie una din componentele structurii sale.

Tănuiește câteodată pieirea cea mai grozavă!...
În sfârșit, tu ești pricină!...¹

TĂNASE

Dar de ce, copilul meu,
Să nu mă vestești în clipă, lăsându-mă-n locul tău
Însuși eu să-ncerc robia pe căruntețele mele,
Și scăpându-te pe tine, să port lanțuri cât de grele?...
Un țigan ce miluiește pe-un neputincios bătrîn,
Zică tot ce-i place lumea, este chiar ca și-un român...

RĂZVAN

Haide! Ce-a fost, se trecuse... Spune-mi acum, iubite,
De ce-ți tîrăști tu la codru oasele cele-nvechite?
Cum de ți-ai lăsat copiii?

TĂNASE

Ba copiii m-au lăsat.

RĂZVAN

Te-au lăsat? Nu-mi vine a crede!...

TĂNASE

Săracii au răposat.

În țara noastră cea mare și bogată, măi băiete,

¹ Scena neașteptată dintre eroul principal și cerșetorul Tănase este creată de Hasdeu cu scopul de a da posibilitate lui Răzvan să-și comunice gândurile.

Sînt români ce pier în foamel sînt români ce mor de
setel...

Astfel în toată Moldova, păcătosului Tănas
Nici un sprijin, nici un razăm, nici un scut n-a mai rămas,
Decît numai să-și însemne pieptul cu cea sfîntă cruce
Și zicîndu-și „Doamne-ajută“! calea codrului s-apuce;
Căci de-o bucată de vreme, cerșitorind pe maidan,
Auzeam mereu tot vorbe de căpitanul Răzvan...

RĂZVAN

Cum? La Iași?...

TĂNASE

La Iași, băiete, se vorbește despre tine
Felurite verzi și uscate, cîte nici în cap nu-ți vine!
Unii te laudă foarte, ca pe-un strălucit viteaz;
Alții, adică boierii, te sfîșie cu necaz;
Iar țiganii tăi... iertare! O să-mi pui lacăt la limbă,
C-altă orice i-aș mai face, degeaba! tot nu se schimbă!...

RĂZVAN

Zi, moșule! Zi-nainte... Eu nu mă supăr de loc.

TĂNASE

Ei bine, țiganii zbiară că tu ești al lor proroc?
Tu o să-i scoți din cătușe, tu o să-i speli din păcate,
În tine-i toată nădejdea, fără tine nu-i dreptate;
O nebună de țigancă le-a spus c-a visat prin somn
Că tu o s-ajungi odată nu numai jude, ci Domn!...

RĂZVAN

Ciudat!

TĂNASE

O blestămăție! Auzi cine să domnească?
 Insuși dracul nu croiește minciună mai țigănească!
 Dar nu-i vorba de țigancă... Apoi precum îți spusei,
 Rămîind singur în lume, fără copilașii mei,
 Fără milă și-ndurare, fără căpătîi și vatră,
 Mai rău decît chiar țiganii ce colindează cu șatră,
 M-am pus pe gînduri, băiete; gînditu-m-am, răzgîndit
 Și-acum iată-mă-s aicea bucuros că te-am găsit...
 Nu căta că-s vechi de zile; în tinerețele mele
 M-am bătut cu multe lifte care de care mai rele.
 Ba leși, ba păgîni, ba unguri, ba frînci de-ai lui Drept,¹
 Și ce-am învățat atuncea n-am uitat încă de tăt...
 Mă vezi prăpădit, dar altfel această mînă secată
 Tot ar mai putea trimite dușmanului o săgeată...
 Decît să mor în orașe de cruzimea celor răi,
 Mai bine voi în pădure prin mine să piară ei!...
 O ființă cît de slabă sporește cînd își răzbună!
 Încearcă-mă și pe mine... Sînt haiduc și pace bună!

RĂZVAN

Așa te vreau, moș Tănase!² Și-o să vezi peste puțin,
 C-orașu-i o leghioană și numai codru-i creștin...
 În oraș totu-i robie; cel mai mic și cel mai mare,

¹ Ludovic al XIII-lea, zis *Cel Drept*, rege al Franței (1610—1643). Printr-un procedeu specific literaturii romantice, Hasdeu inversează timpii istorici, devansînd domnia lui Ludovic, tocmai pentru a crea o imagine cît mai „furtunoasă” (deci propice dramei) asupra epocii. — ² Scrisă într-un *crescendo* evident, scena dintre Tănase și Răzvan ajunge la un punct maxim, marcat de obișnuitul monolog. „Focul cuvintelor”, exprimînd limpezimea gîndirii personajului, îi reliefează și mai mult liniile de evoluție.

Toți ca unul poartă lanțuri, toți ca unul gem în fiare;
Fiecare slugărește, și nici unul nu-i stăpîn;
Însuși Domnul cu rușine pleacă fruntea la pîgîn!...
Pe cînd aicea stejarul lîngă buruiană crește,
Dar fie cît de puternic, el pe dînsa n-o rîbește;
Iar sălbaticele fiare, ce flămînde rătăcesc,
Omoară sărmana jertfă pe care mi-o nemeresc,
Dar n-o-njugă cu năpaste, ca fiara cea omenească,
Care prada-i n-o ucide și n-o iartă să trăiască!...
În oraș totul se-ngroapă și putrezește de viu
În locuința-i îngustă și rece ca un sicriu,
Unde suflarea se curmă, unde văzduhul lipsește,
Unde cărămidă, lespezi, lut și piatră te-nvălește;
Pe cînd aicea verdeța ne ține loc de păreți,
Ne-acopere numai frunza și numai cerul măreț,
Iar jos s-așterne covorul, vîpsit cu mii de vîpsele
Ce singură firea-l țese din ierburi și floricele!...
Lumea totuși de departe ne numește cu fiori
Ucigași, împușcă-n lună, hoți, tîlhari, omorîtori...
O nu, moșule! Nu crede! Așa fost-a totdeauna
Că de cel gonit se leagă clewetirea și minciuna,
Precum mușchiul se lățește pe-un copac pe care-l tai,
Și nu-l lasă pîn' ce viermii nu-l prefac în putregai!
Săracul țaran ce-și pierde vitișoarele sau plugul,
Robul osîndit ce fuge, blestemînd biciul și jugul,
Toți cei slabi, izbiți de soartă, de nevoi înconjurați,
Află-n codru mîngîiere și ne dau nume de frați.
Cînd privești Moldova întreagă părăsită-n jaf și-n silă,
Pe cei buni în neputință, pe cei răi fără de milă,
Veneticul și pîgînul, cel de neam și cel bogat,
Numai ei avînd dreptate și la Vodă și la sfat,
Căciuliți de toată lumea, fără grijă de nimică...
O! atunce-ți pare bine cînd deodată se ridică

Spaimă de haiduci în țară, născuți din al țării chin,
Precum o durere crudă naște-n piept cîte-un suspin!!

TĂNASE

Urmează, frate Răzvane! Mai vorbește! Mai vorbește!
Focul cuvintelor tale m-alină, mă răcorește!
Sînt vorbe de sus, băiete, iar nu de-un om pămîntean!
O, Doamne! Să iasă tocmai dintr-o gură de țigan!...

VULPOIU (*de departe*)

Căpitane! Căpitane!

RĂZVAN

Ce veste?

1 Atitudinea contestatară, denunțarea abuzurilor, amendarea comportamentului servil al domnului, enumerate în monolog de către Răzvan, au constituit motive serioase de îngrijorare pentru unii contemporani. Astfel I. C. Fundescu, care făcuse o critică favorabilă dramei, scrie la un moment dat: „Dar prezintă (drama — s.n.) totodată defectul de a mesteca, mai la tot pasul, actualitatea politică, văzută dintr-un punct de vedere pasionat, cu istoria propriu-zisă: un defect pe care, nu ne îndoim că autorul îl și-l va corege cu stăruință în a doua editură” (I. C. Fundescu, *Critică literară, Resvan-Vodă*, în *Românul*, 21. XII. 1867). Exact ceea ce prețuim în drama lui Hasdeu, acest amestec de trecut și contemporaneitate, era amendat atunci.

VULPOIU (*tîrînd după dînsul pe
Sbiera*)

O caracudă!¹

Am pescuit-o acuma pe-uscat fără multă trudă...

RĂZVAN

Sbiera? În mîinile mele?

SBIEREA

Chiar Răzvan!... Vai!... Sînt topit!...

TĂNASE

Te cunosc și eu prea bine!

SBIEREA (*căzînd în genunchi*)

Și dumneata?²... Am murit!.

1 Caracudă — pește mic, neînsemnat; aluzie evidentă la lipsa de demnitate a lui Sbiera. — 2 Prins de oamenii lui Răzvan, Sbiera devine fricos și mic. Scena amintește de un moment asemănător din nuvela *Alexandru Lăpușneanu*, cînd Moțoc amenințat cu sfîrșitul, promite avuții bisericii. E o dovadă de apreciere și preluare conștientă a unor modalități literare utilizate magistral de înaintașul său, C. Negruzzi.

Construite de Hasdeu antitetic, momentele osîndirii lui Răzvan, din primul act, și acesta al prinderii boierului Sbiera sînt gîndite pe aceeași idee a contrastului romantic. Răzvan, într-o asemenea situație, alege cu demnitate ștreangul, iar boierul Sbiera invocă sfinți și vrea să-și plătească dreptul la viață. Pentru că cele două personaje sînt opuse ca situație în intriga dramei, firesc, Hasdeu le-a imprimat moduri de comportare deosebite, acordate cu profilul fiecăruia dintre ele

Sfinte Petre!... Sfântă Ana!... Mucenice Spiridoane!...
Scăpați-mă din peire!... O să vă dau trei icoane,
Tot de aramă poleite cu aur... sau cu argint!...

VULPOIU

Drace! Nu știam eu singur c-am pus mîna chiar pe-un
sfînt!

I-am găsit în drum la stînga, într-o căruță stricată;
De gras ce-l vezi, de departe mi se păru că-i o roată;
Dar fiindcă vrea să fugă, îi dădui un bobîrnac,
Și simții atunci de-aproape că-n roată-i ascuns un sac.
Deci acuma, căpitane, poți să-i dai răvaș la dracul,
Că tot ce-a fost bun într-însul, nu mai este; iată sacul!...

SBIEREA (*frîngîndu-și mîinile*)

Taleri trei mii patru sute cincizeci și șapte ș-un ort¹!
Sînt pierdut!... Prea sfîntă Troiță! Maică precistă!...
Sînt mort!

TĂNASE

Dați-mi cinevași o armă, căci poftesc cu poftă mare
Să-i număr, tot unul, unul, vr-o zece mii pe spinare!

RĂZVAN

Eu țigan, și iată cine se laudă că-i român...
Fraților! Priviți-l bine; eu sînt rob, dînsu-i... stăpîn!...

TOȚI

Stăpîn?...

RĂZVAN

Boierule, scoală!... Nu-i frumos și nu-i cu cale
Să-ngenunchezi de-naintea unui rob al dumitale.

¹ Ort — sfert dintr-un leu vechi.

Jupînului, ce-i cu dreptul d-a şedea chiar în Divan,
Nu se cade să se plece de frica unui ȝigan...
Scoală dar ca ş-altă dată, scuiă-mă şi pălmuieşte,
Că Vodă nu-ţi cere sama, şi pravila nu te-opreşte!
Scoală dar ca ş-altă dată, şi pune pe-argaţii tăi
Ca să-mi dea şi dînşii palme, ca să mă scuipe şi ei!
Țara-ntreagă nu-i a voastră?... Codru sau oraş, ce-ţi
pasă?

Oricînd ş-oriunde, jupîne, sînteţi tot la voi acasă!
(*Sosesc Vidra, Ganea, Răzaşul şi ceilalţi hoţi*)

RĂZAŞUL

Căpitane! Îţi aducem pe nepoata lui Moţoc.
E cam cu nărav ciocoaica: n-o auzi vorbind de loc...

VULPOIU

Bre! Ce de mai boierime! Doi jupîni ş-o jupîneasă!

HOȚUL I

Parcă-i la curtea domnească!

HOȚUL II

O adunare aleasă!

RĂZAŞUL (*privind la Sbierea*)

Haida-de! Dar ăsta cine-i?... De cînd maica m-a făcut
N-am întîlnit niciodată om mai pocit şi mai slut!

HOȚUL I

O gadină¹!

¹ Gadină — animal sălbatic, jivină.

HOTUL II

O șopîrlă!

HOTUL III

O năpîrcă-nveninată.

RĂZVAN

Tăcere! Să fiți cu toții marturi la o judecată.
 Ăst boier, pe care-acuma îl vedeți îngenuncheat
 Și care la Iași se plimbă mîndru ca un împărat...

SBIEREA

Nu, nu, nu...

VULPOIU

Taci, caracudă!

RĂZVAN

Ăst boier prin răutate

Întrece gadini, șopîrle și năpîrci înveninate...
 Ca painjinul ce țese pe furiș vicleanu-i ciur.
 Și-l întinde, și-l anină, și-l acață pe-mprejur,
 Și drept din mijloc pîndește, pironit în neclintire,
 Așteptînd să-i între gîza în capcana-i cea subțire,
 Apoi lacom se repede, bucuros c-a înșelat,
 Și-o tot rupe, și-o tot vîră în stomacu-i desfundat,
 Și iar își cîrpește ciurul, și iar la pîndă s-așează,
 Și iar ocheste-n tăcere, nouă pradă să-i mai cază —
 Astfel și boierul ăsta e painjinul sătul,
 Gata să-și mai dreagă cursa, tot strigînd că nu-i destul!

SBIEREA

Nu, nu...

VULPOIU

Taci, că te ia naiba!

HOȚUL I

Nici iadul n-o să-l primească!

RĂZVAN

Însă din jertfele sale, nu-i alta ca să-l urască
Cu furie mai cumplită, cu foc mai înverșunat,
Decum Răzvan îl urăște, setos de-a fi răzbunat!
Pentr-un galbăn, ce pe drumuri l-am găsit pe neașteptate,
El, cu pravila-i în mînă și pe buză-i cu dreptate,
Mă ia rob... rob pentru-un galbăn, și mă face nevăzut
Într-un beci, de mucezeală în mocirlă prefăcut,
Unde mă legase-n zgardă, ca pe-un cîine-n bățătură...
Îl urăsc cu cea mai cruntă și nepovestită ură!...
(*Vidra face o mișcare de groază*)

TĂNASE

Răzbunare! Răzbunare!

HOȚII

Furcă!

RĂZVAN

Da! voiesc și eu
Să-mi răzbun! dar moartea-n furcă i-ar fi prea puțin...

SBIEREA (*căzînd jos*)

Valeu!

RĂZVAN

Cruce, țeapă, glonț, săgeată... Nu-i destulă răzbunare!
Vreau o altfel de pedeapsă; o pedeapsă și mai mare...

RĂZAȘUL

Căpitane! Ian' sfîrșește! Că decît să mai aștept,
Mai bine-acum dintr-o dată să-i înfig măciuca în piept!

RĂZVAN

Măi Vulpoiule, ridică-l!...

SBIEREA (*cînd îl scoală Vulpoiul*)

Vai mie!... Răzvane frate!...

Mă jur c-am lăsat acasă catastișe ne-ncheiate...

Iartă-mă!... Tocmai pe tocmai!... Fost-ai rob, te iert și
eu...

De vrei, îți voi da ș-un zapis¹... Martur mi-este

Dumnezeu!...

RĂZVAN

Vulpoiule, du-l din codru! Scoate-mi-l pîn' la răspînte.

Arată-i drumul cel mare, și zi-i aceste cuvinte:

Iată dreapta, iată stînga, iată jos și iată sus;

Alege la deal, la vale, la răsărit, la apus;

Răzvan te-avusese-n palmă, și numai c-un semn de mînă

Ar fi putut să te facă praf, pulbere și țărînă...

Totuși uite! Nu-ți lipsește nici un fir din perii tăi...

Să trăiască codrul verde!... Pleacă slobod unde vrei...

(*Vidra e foarte mișcată*)

TĂNASE

Cum? Îl ierți? Îl lași să scape?...

¹ Zapis — document, dovadă scrisă.

RĂZAȘUL

Căpitane! Mi se pare
Că tu-ți cam petreci cu glume, și-ai uitat de răzbunare!

RĂZVAN

Răzbunarea cea mai crudă este când dușmanul tău
E silit a recunoaște că ești bun și dînsu-i rău!...¹

RĂZAȘUL

Astea nu se trec la mine! Doară nu-s o fată mare,
Ca să cred că răzbunarea nu-i decît o sărutare!...
Noi l-am prins, al nostru-i dară, al codrului, nu-i al tău!
Nu-l iert eu, bată-l să-l bată!...

VULPOIU

Și nici eu nu-l iert!

HOȚUL I

Nici eu!

HOȚUL II

Bagă sama, căpitane! Noi nu te-am ales pe tine,
Ca să te pupi cu boierii și să ne dai de rușine!

O VOCE

Țiganul se prea-gurguță!

ALTĂ VOCE

Se cunoaște că-i țigan!

¹ Generozitatea și mărinimia sînt alte coordonate ale caracterului lui Răzvan, ce se afirmă într-o situație-limită. În cugetarea lui se recunoaște înțelepciunea omului din popor.

MAI MULTE VOCI

Țigan! Chiar țigan!...

RĂZVAN

Țiganul nu mai este căpitan!

(Scoate din brâu o bardă poleită)

Cînd voi m-ați pus peste codru dîndu-mi în mînă securea,
Juratu-mi-ați să m-asculte luncă, drumul și pădurea.

Iată barda ce-a pătat-o jurămîntul cel viclean;

Dați-o unui alt mai vrednic, care nu va fi țigan!¹

Puneți dintre voi pe-acela care-i meșter să vă-nvețe

A năvăli-n slăbiciune, a se izbi-n bătrînețe,

Sau pe-o singură furnică să dați iureș cîte doi!

Așa căpitan vă trebui, dar Răzvan nu-i pentru voi!

(Aruncă barda și voiește a ieși)

RĂZAȘUL

Haide, haide, căpitane! Te iuțești peste măsură!

Nu te pierdem noi pe tine pentru astă pocitură!

(privește încruntat la Sbierea, apoi ridică de jos securea și o dă lui Răzvan)

Iată barda, ia-ți-o iarăși, fă ce-ți place, fă cum știi...

Dar eu unul... of, măicuță!... l-aș tăia fășii-fășii!

¹ Iritat de neînțelegerea actului său, eroul este hotărît să renunțe la funcția de căpitan, nu înainte de a aminti confrăților că răzbunarea nu înseamnă suprimarea celui slab. Superioritatea cu care Hasdeu investește manifestările și acțiunile lui Răzvan demonstrează, pas cu pas, unicitatea personajului.

VULPOIU

Să trăiască căpitanul!

TOȚI

Căpitanul să trăiască!

TĂNASE

Da, da! Și de țigănie să nu se mai pomenească!

RĂZVAN (*către Sbierea*)

Stăpîne, acumă pleacă!...

SBIEREA

Să plec?... Cum?... Adevărat?...

O, ce om! Ce piatră scumpă! Ce suflet de matostat!...
Dar fiindcă scapi de moarte pe-un creștin foarte cucernic
O să te blagoslovească Dumnezeu atotputernic!...

RĂZVAN

Fugi, boierule, de-aice! Fă-mi și tu pe placul meu!...
Mi-e scîrbă s-aud din gură-ți numele lui Dumnezeu!

VULPOIU (*împingînd pe Sbierea*)

Mișcă! Mișcă, caracudă!

SBIEREA

Ba nu... Mă rog! Fără pripă!...
Mai avem o socoteală... Numai un cuvînt... O clipă!...
Dați-mi sacul meu!... Răzvane!... Nu mă sărăci de tot!...
Taleri trei mii patru sute cincizeci și șapte ș-un zlot!
(*iese ghiontit de Vulpoi*)

VIDRA (*înaintând și întinzînd mîna către Răzvan*)

Aș fi mîndră, căpitane, ca să strîng o mîna, care
Nu voiește să-și răzbune decît numai prin iertare!...

RĂZVAN

Mîna mea?... Această mîna, dezmierdată de cuțit,
Arsă de foc și de vînturi bătută neconținut,
Spălată de ploi și grindini, aspră și neagră din fire,
Cuteza-va ea s-atingă mîna-ți albă și subțire?...

VIDRA

De cînd oamenii din codru răpitu-m-au după drum,
N-am oftat, n-am zis o vorbă, fost-am mută pîn-acum,
Oprind lacrima pe geană¹ și-necînd în piept suspine,
Ca să nu pogor pe Vidra pîn' la ei și pîn' la tine...
Dar nu-i pasăre pe lume să nu cînte mai cu dor,
Cînd ziua-i plină de soare și cerul e fără nor;
Nu-i femeie să nu-și simtă inima-i în turburare,
Cînd s-așterne de-nainte-i luminînd o faptă mare!...
Rob, țigan, haiduc, ori-unde soarta să te fi adus,
Un suflet c-al dumitale își va face loc în sus!

(*Răzvan rămîne ațintit*)

TĂNASE

Aferim²! Ce mai muiere! De-ar fi mulți boieri ca tine...

¹ Apariția cavaleriească a lui Răzvan stîrnește uimirea Vidrei, dar și încrederea în calitățile spirituale ale bărbatului capabil să-și „facă un loc în sus!”. Scena este încărcată de multă poezie. — ² Aferim — bine!

GANEA

Ce faci, dragă jupîneasă? Cine-ar crede!... E ruşine!
Nepoata marelui vornic şi fiica unui spătar,
Dumneata să stai de vorbă... ce-njosire!... c-un tâlhar!...

RĂZAŞUL

Căpitane! Căpitane!... Fă-ţi cu mine o pomană;
Dă-mi voie măcar dintr-însul să-ţi fierb de prînz o
tocană!

HOTII

Da, da! Să-l tăiem îndată!...

RĂZAŞUL

Să-l bucăţim mărunţel,
Ca să nu se mai cunoască de-a fost boier sau viţel!...

RĂZVAN *(ieşind din gîndire)*

Cum? De ce-i aşa urgie?... Lăsaţi-l în bună pace!...
El nu v-a făcut nimica...

RĂZAŞUL

Nu cumva! Iată ce-mi place!
Doar n-ai fost surd, căpitane?... Nu-i mai apăra-n
zadar!...
Nu l-ai auzit tu singur că te numeşte tâlhar?...

RĂZVAN

Eu tâlhar?... Dar cine-a zis-o?... Răzvan nu putea s-auză.
Căci simţirea-i se pierduse, rătăcindu-se pe-o buză
Din care sorbea cu-ncetul cuvinte ce-mi par mereu

Că tot însă sună, sună și răsună-n jurul meu!...
O, tu, femeie măreață! tu un înger! tu o zână!
Tu, ivire minunată ce-mi răasai ca o lumină!
Să te mai auz o dată că locul meu este sus
Așa c-ai spus-o? Mai spune-mi! Mai spune-mi încă!

VIDRA (*cu sfială*)

Am spus...

RĂZVAN

Ai spus!... Eu credeam că-n lume nu va fi nici o ființă
Ca să-și cufunde privirea sub gunoi de umilință,
Pîn' la omul care-n viață-i n-a gustat de nicăiri
Decît despreț și nemilă, batjocură și loviri!...
Dar știi tu oare puterea ce-o au cuvintele tale,
Luminându-mă ca raza străcurată jos în vale,
Unde de-ale nopții umbre, supt un vâl întunecos,
Ascundeau în adormire tot ce-i bun, tot ce-i frumos?...
Tu mi-ai dat o lume nouă, mi-ai deschis o nouă cale!
C-un cuvînt, c-o vorbă numai, cu suflarea gurii tale,¹

¹ Eroul trăiește revelația iubirii, pe care o descoperă uimit, dincolo de dorința Vidrei de a-l vedea în fruntea piramidei sociale. Prin iubire, Vidra îl ridică din „gunoi de umilință“, pînă la ea. Trăirea lui Răzvan este puternică; cunoașterea miracolului unei noi lumi depinde, de acum înainte, de „femeia măreață“, de „ivirea minunată“ pe care soarta i-a hărăzit-o.

Copleșit de tot ceea ce trăiește, Răzvan constată că diferențele sociale și rasiale s-au topit sub focul sacru al reciprocității sentimentelor.

Romantic, înțeles și interpretat de Hasdeu, momentul capătă o încărcătură emoțională deosebită. Replica Răzvanului („*Căpitanu-i fermecat!*“) surprinde starea sufletească

Ca domnul Hristos pe Lazăr tu din moarte m-ai sculat!...
Ce putere! Ce minune!...

RĂZAȘUL

Căpitanu-i fermecat!

RĂZVAN

Dar tu stai și taci acuma?... Îți pare rău dumitale
C-ai picurat o nădejde peste un noian de jale?
Poate-ți mai aduci aminte, cine ești?... Ei bine dar,
Nici eu n-o să uit atuncea că Răzvan e un tâlhar!

(către Ganea)

Sînt tâlhar!... Așa-i, jupîne? Ei da! Sînt tâlhar!

Firește!...

Am înțeles cum mă cheamă, ș-o să mă port tâlhărește...

—(aruncînd jos o pungă)

Na, boierule! Ia-ți punga!...

GANEA

Ba nu! Ia-ți-o dumneata...

Îți mai datoresc trei sute... Crede-mă că n-oi uita...

Ciobanul o să-ți aducă.

RĂZVAN

Nu-mi pasă de datorie!

Iată banii tăi, jupîne! Dă-mi o altfel de simbrie!

O simbrie tâlhărească! Las' prin cîntec să ți-o spui;

Numai cîntecul deschide cugetul haiducului!

P-un deal, p-un colnic¹

Mergea un voinic

a eroului ce stă sub semnul unei iubiri pe cît de neașteptate
pe atît de arzătoare, de mistuitoare.

¹ Introducerea unei doine de haiducie de către Hasdeu în
replica lui Răzvan („Numai cîntecul deschide cugetul hai-

Voinicul voinicilor,
 În țara piticilor:
 Cu fața voinică
 Ș-o inimă mică!
 Lîngă el mergea
 Și la el privea,
 Și mereu ofta,
 Poate că-l iubea
 O copilă dalbă
 Cu galbeni în salbă,
 O dulce fetiță
 Cu flori în cosiță,
 Cu rai în guriță!
 Amîndoi mergea,
 Și mergînd grăia
 Și grăind zîmbea,
 Cînd iată
 D-odată
 Pe drum mi s-arată,
 Stînd în calea lor
 Vataful haiducilor,
 Căpitanul hoților,
 Groaza veneticilor!
 Și cum mi s-arată,

ducului !)“ dă culoare scenei, iar eroului autenticitate. Și cu acest prilej se disting calitățile creatoare ale lui Răzvan, ușurința celui ce se poate confesa prin vers și muzică. Toate trăsăturile aureolează chipul „hoțului“, ce „nu-i creștin“, cum spune Tănase, dar are capacitatea de a se apropia de oameni prin mijlocirea poeziei.

Privește la fată,
O vede și iată;
I se face milă
De biata copilă!
Și zice apoi
Cătră cel ciocoi,
Cătră cel voinic,
Voinic de nimic:
Calea e a ta,
Mîndra e a mea
Și de nu mi-o dai
Hai la luptă, hai!

(Vidra își pune mîna pe frunte)

TĂNASE

Uf, uf, ce inimă mare! Păcat, zău, că nu-i creștin!..

GANEA

Eu nu-nțeleg, căpitane... Ce vrei? Ți-oi plăti deplin...

RĂZAȘUL

Nu-nțelegi ce este lupta?

GANEA

Lupta?

RĂZAȘUL

Lupta voinicească?

Unul pe altul să-mi apuce, ș-apoi să mi se trîntească!

GANEA

Dar căpitanu-i mai tare... mai umăros... mai cu piept...
Lesne poate să mă bată... nu se cade... n-ar fi drept.¹

RĂZVAN

A! jupînului, pesemne, îi place lupta nemțește?
Dați-i săbii dumisale: să-și aleagă ce poștește!...
Pentru mine-i chiar tot una: ne vom bate cum va vrea;
De-oî muri, nu-i mare treabă, iar de nu, Vidra-i a mea!
(scoate paloșul, pe cînd Răzașul dă pe al său lui Ganea)
Apucă spata, jupîne!...

GANEA *(scofînd paloșul)*
Din dragoste!

CIOBANUL

Patru sate!

RĂZVAN *(năvălind)*

Apără-te!...

VIDRA *(descoperindu-și fața și punîndu-se
între amîndoi)*

Nu, Răzvane!... N-ai cu cine!... Nu te bate!...²

¹ Aflat în inferioritate, fricos, boierul caută motive pentru a se eschiva de la o luptă cavalerască. Creînd o asemenea situație-limită, în care acțiunea lui Ganea este opusă reacției lui Răzvan, dramaturgul a intenționat realizarea contrastelor, a luminii și umbrei, ca cerință a teatrului romantic. ² Scena este caracteristică dramei istorice. Eroina, prin decizia ei își alege iubitul, evitînd astfel un deznodămînt tragic. Efectul e puternic, cu atît mai mult cu cît marchează finalul de act.

CÎNTUL III

NEPOATA LUI MOȚOC¹

*Să nu te blăsteme cineva;
s-ajungi slugă la cai albi
și stăpîn femeie s-aibi!*

ANTON PANN

¹ Familia boierului Iancu Moțoc a constituit pentru Hasdeu o adevărată atracție. Ca personaj literar, el este prezent în mai multe creații, de la poezia *Vornicului Iancu Moțoc* (Baladă din secolul XVI, publicată în *Columna lui Traian*, an. I, nr. 16, 1870, p. 2), la teatru (*Răposatul postelnic*, în *Lumina din Moldova*, nr. 6, 1862, pp. 81—96, și pînă la proiectatul roman ciclic *Copilăriile lui Iancu Moțoc, Viața unui boier român*, (1864), din care nu a realizat decît 16 capitole, cu titlul *Ursita*.

Istoria spune despre Moțoc, vornic al Țării de Jos, că a fost un om măcinat de viclenie, nerecunoscător, angajat în luptele politice ale Moldovei veacului al XVI-lea. Hasdeu îl numea, în *Columna lui Traian*, „o tristă celebritate“.

FETELE:

RĂZVAN, ostaș leșesc
VIDRA, iubita lui

RĂZAȘUL
VULPOIU } tovarășii lui

SBIEREA, prins în război
HATMANUL

MINSKI
PIOTROWSKI } căpitani

ISCOADA
OSTAȘUL I

OSTAȘUL II

OSTAȘUL III

Căpitani și ostași leșești

O tabără leșească la marginile țării muscălești: corturi,
tunuri, arme...

(Trei ostași, din care I și II duc pe cel al treilea, greu rănit)

OSTAȘUL I

Mulți mușcali ucis-ai oare?

OSTAȘUL II

Cu sabia?

OSTAȘUL I

Cu ce vrei!

OSTAȘUL II

Cu sulița două sute și cu paloșul vr-o trei!
Opt sau nouă-zece sute... Poate și mai mult!...

OSTAȘUL I

Desigur!

OSTAȘUL II

Dar tu?

OSTAȘUL I

N-am ucis nici unul. Nu-mi place. N-am vrut eu
singur!...

Rănit-am însă vr-o mie... Tu mă știi că-s cam voinic;
Tot răni de cele mai grele, de la cap pîn' la buric...

OSTAȘUL II

Vezi, așa sîntem noi leșii!

OSTAȘUL I

Trăiască Țara Leșească! [...]

OSTAȘUL III

Of!... Eu mă sfîrșesc cu zile... și voi ca niște nebuni,
Cînd nu tremurați în tufe, vă desfățați în minciuni!...
Ah! duceți-mă la doftor: încai moartea să mă scape...

*(Cîteștrei ies la dreapta, pe cînd la stînga se arată
Minski și Piotrowski)*

MINSKI

Uite, mări! Inima-n mine plesnește, gata să crape!
Sîngele mi se rădică și se suie în obraz
De ciudă, de-ntăritare, de durere, de necaz!
Cum ți se pare, iubite? într-o tabără crăiască,
Tocmai în mijlocul nostru și-n țara noastră leșească,
Un străin, o venitură, un om fără căpătîi,
Un nătărău din Moldova să fie tot cel de-ntîi?¹

1 Personaje colaterale, Minski și Piotrowski, au în economia dramei un scop bine gîndit. Fiind străini, comentariile lor despre Răzvan, despre vitejiile lui, chiar dacă pornesc din invidie, luminează din alt unghi, exterior, profilul celui ce făcuse primul pas în ierarhia socială. Prin intermediul acestui procedeu, se conturează personalitatea eroului principal și din intervențiile altor personaje.

Pe cînd eu zac la o parte, lăsat fără nici o treabă,
Uitat ca o jucărie, ca un copil, ca o babă!

PIOTROWSKI

Ce vrei! *Ut verum dicamus*¹, mărturisește și tu
C-acest *vir Valachus* este *strenuissimus*²

- MINSKI

Ba nu!

Eu nu recunosc aceasta! Nu se cheamă vitejie
A nu se teme de moarte numai din obraznicie!
Un nu știu cine ca dînsul, un mojiu necunoscut,
Nu-i este iertat a face lucrurile ce-a făcut!
Să cuteze el s-apuce steagul muscălesc cel mare...
Aceasta m-aruncă-n friguri, în furie, în turbare!...
Să pătrună chiar în cortul voievodatului rusesc...
O! aceasta-i grozăvie! Sînt gata să-nnebunesc!
Spune singur, tu, fîrtate, dacă nu era mai bine
Niște astfel de izbînde să se fi făcut de tine?
Sau de-un altul orișicare... iar de mine mai ales!...
Spune, spune tu!....

PIOTROWSKI

Firește! *Non est in dubio res*³
Însă, *carissim' amice*⁴, așa va fi totdeauna
Că *virtus*⁵ nu-i alta-n lume decît *prospera fortuna*⁶

1 Ca să spunem adevărul (lat) 2 — Bărbat valah... foarte
sîrguitor (lat.). 3 — Nu este nici o îndoială asupra lucrului
(lat.). 4 — Prea iubite. amice (lat.). 5 — Virtutea (lat.). — 6
Soarta norocoasă (lat.)

Răzvan e *felix ad casum*¹! Totu-i merge găitan!
E noroc. *Venti faventes*²!

MINSKI

Tot Răzvan! Răzvan! Răzvan!
Tabăra leșească-ntreagă mi-l înalță și-l ridică,
Iar despre noi nu s-aude, nu se vorbește nimică!...
Dreptu-i oare, ca-ntr-o țară, în care eu sînt născut,
Un venetic fără nume să fie mai cunoscut?!...
Zici că-i noroc?... Nu-i aceasta!... Nici noroc, nici vitejie!
Este altceva, iubite, ș-o să ți-o spun numai ție...
Eu sînt sigur ș-aș fi gata chiar să jur c-acest Răzvan
E frate...

PIOTROWSKI

Frate cu cine?

MINSKI

Cu...

PIOTROWSKI

*Dic quaeso*³!

MINSKI

Cu satan!

PIOTROWSKI

Ce spui, *Domine mi Deus*!⁴... Dar de-unde s-o știi
aceasta?...

1 Fericit din întîmplare (lat.). 2 — Vînturi care sînt favorabile (lat.). 3 — Spune te rog (lat.). 4 — Doamne, Dumnezeu! meu (lat.).

MINSKI

O vei ști și tu ca mine... Spune-mi, văzut-ai nevasta
Îmbrăcată bărbătește, haine negre, chip bălan,
Care întovărășește ne-ncetat pe acest Răzvan?

PIOTROWSKI

Am văzut-o... E frumoasă! *Virgo facie concina*¹,
*Perdecora, pervenusta*²...

MINSKI

Ha, ha, ha! Asta-i pricina!
Răzvan zice că-i e soră, dar eu pot să-ți dovedesc
C-acea muiere-i chiar dracul, numai botu-i femeiesc!
Dînsa-i o fermecătoare ce cu farmecele sale
Are puterea pe-oricine să-ntunece, să-l înșale,
Să-i ia văzul, să-l orbească, să facă noapte-n amiaz,
Încît s-o crezi că-i frumoasă și pe Răzvan că-i viteaz!...

PIOTROWSKI

Ce-i drept, *Sanctissimus Thomas*³ în *Summa Theologiae*
*Firmat*⁴ asemenea fapte, iar *Petrus Hispanus* scrie
Cum că *foemina* și dracul sînt *affines*⁵ oarecum:
Dracul e foc, iar femeia iese dintr-însul ca fum...

1 Fecioară cu chip plăcut (lat.). — 2 Minunată, foarte frumoasă (lat.). 3 — Prea sfîntul Toma, Thomas D'Aquino, teolog catolic (1225 — 1277), autorul operelor *Summa contra Gentililor*, *Summa Theologiae*, lucrări fundamentale pentru biserica catolică. Doctrina sa, inspirată de filozofia aristotelică, poartă numele de thomism. 4 — Afirmă (lat.). 5 — Femeia... rude(lat.).

MINSKI

Crede-mă c-acea muiere, orice-i spune, orice-i zice,
Orice-i vrea, e însuși dracul...

PIOTROWSKI

Taci, că iată vine aice
*Alii duo Valachi*¹, ce-i tot văd mai-mai de-un an
*Conjunctissime vivendo*² nedespărțiți de Răzvan...

MINSKI

(*privind în partea de unde vin Răzașul și Vulpoiul*)
Piha! Ce făpturi ciudate! Ce ființi nesuferite!
Ce mișcări respingătoare! Ce obrazuri necioplite!
Eu unul îți spui atîta că de-oi fi vr-odată crai —
Lucrul este cu puțință, — ei bine, de trei ori vai
Că legi aspre n-aș mai face, ca să dau peste hotară
Și să gonesc într-o clipă toți moldovenii afară
Însă toți! Toți pîn' la unul! Nici un om! Nici un picior!
Numai pe Răzvan, el singur, l-aș lăsa... ca să-l omor!

RĂZAȘUL (*cîntînd de departe*)

Vom îmblăți³ la săcară
Pînă-n mîndra primăvară
Ș-om ieși la codru iară,
În capătul șesului,
La marginea drumului...
În calea armeanului!

1 Ceilalți doi valahi (lat.). — 2 Trăind foarte uniți (lat.).
— 3 A îmblăti — a bate cerealele cu îmblăciul.

MINSKI (*dulce*)

Să trăiți, voinici!

VULPOIU

Prea bine; mulțumim...

RĂZAȘUL

Și sănătate,
Căci în lume sănătatea e mai bună decât toate!

MINSKI

Mă prea-bucură-nfîlnirea... Doream să vă văz de mult...
Eram să vă întreb un lucru...

RĂZAȘUL

De nu-i fi lung, eu te-ascult,
Fiindcă noi, moldovenii, știm așa că vorba lungă
E nebunie de creieri și sărăcie de pungă.

MINSKI

Aș dori s-aflu... Pe cinste, Răzvan al vostru mi-i drag
Și... vorbind c-un oarecine... făcut-am un rămășag...
Ca să nu-l pierd... mă pricepeți... vreau să zic... îmi
trebui mie

În sfîrșit, ce fel de slujbă sau ce fel de boierie
Va fi avut în Moldova viteazul cel strălucit,
Ostașul cel mai de frunte, bărbatul cel mai vestit,
Podoaba taberei noastre, un luceafăr, o minune!...¹

¹ Afîșînd o falsă admirație, Minski vrea să afle cît mai multe
despre Răzvan. Dar dialogul se desfășoară altfel decât ar fi
dorit-o căpitanul polon.

VULPOIU

Drace! Vrei numai atîta?...

RĂZAȘUL

Taci, Vulpoiule! Nu-i spune...

VULPOIU (*zîmbind*)¹

Ba să-i spui! De ce să piarză săracul un rămășag?
Mai vîrtos cînd știu acuma că Răzvan îi este drag!...
Învăță dar de la mine, că slujba ce-o avusese
În țara Moldovei este dintre cele mai alese;
O treaptă atît de-naltă, încît era mititel
Boierul cel mai puternic, cînd se punea lîngă el...

PIOTROWSKI

*Admirandum!*²

MINSKI

Dar ce slujbă? Cum se cheamă?

RĂZAȘUL

Măi, ți-ajungă!
Că ne-am înțeles odată de-a nu face vorbă lungă...
Sînt cam iute. Bagă sama!...

VULPOIU

Las', Răzașule!... Eu vreau
La toate cîte dorește, să-i pot răspunde pe șleau.

1 Intrînd în jocul lui Minski, Vulpoiul, inteligent și abil, chiar puțin perfid, nu scapă decît cuvinte de laudă despre Răzvan. — 2 Este de admirat (lat.).

Că doar nu ne cercetează cu vr-un scop de răutate,
Mai cu seamă când iubește pe Răzvan ca și pe-un frate...
Așadar, mă-ntrebi ce slujbă? Cum se cheamă?...

Fel de fel!

Unii căpitan îi zice, alții-i zice vătășel...
Dar treapta-i mult mai de frunte, prin putere și simbrie,
De cum pe la voi aice este chiar o hătmănie!...

PIOTROWSKI

*Capitaneus pedestris?*¹

VULPOIU

Ba chiar călare ades?

Pedestrima la strâmtoare și călărime la șes...

În codru se pedestrește, pe câmp încalecă iară!

Astfel este rînduiala oștilor la noi în țară.

MINSKI

Dar avea moșii?

VULPOIU

Ha, drace! L-asta eu nu m-am gîndit!...

(după o tăcere)

Cît poate da o moșie, Răzvan căpăta-nzecit...

Adică cevași ca dijmă, în bani, în grîne și-n vite,

Ce trebuia la poruncă să-i dea-toți pe negîndite...

PIOTROWSKI

Să-ți fi avut multe *pugnas videlicet*², bătălii?

¹ Comandant de infanterie (lat.). — ² Lupte... adică (lat.).

VULPOIU

O! se-ntîmpla cîteodată și-ntr-o zi două sau trii,
Cît ținea vremea de vară, căci în urmă, la iernatec,
Ne hodineam cum fac turcii: obicei îndemînatec!

MINSKI

Dar spune-mi, acea femeie...

RĂZAȘUL (*cu furie*)

La dracu! La nouă draci!
La nouă sute!...

MINSKI

Ce-ți trebui? Ce vrei, voinice?...

RĂZAȘUL

Să taci!
Bată-te mama pădurii! Te mai legi și de muiere?

MINSKI

Ba nu; doream să știu numai...

RĂZAȘUL

Zău, mai bine fă-mi plăcere
Ori ne lasă tu aicea, sau noi te lăsăm aici!...

MINSKI (*către Piotrowski*)

Haidem, tovarășe!

PIOTROWSKI

Ergo¹ !...

MINSKI

Să fiți sănătoși, voinici!
(*Iese cu Piotrowski*)

RĂZAȘUL

Bună treabă!... Pizma, ura, zavistia, vrăjmășia,
Și nici un pai de răsplată pentru toată vitejia,
Iată câștigul cel mare, ce Răzvan l-a dobândit²
De când părăsise țara și codrul blagoslovit!
Vai de dreptatea leșească! Vai de bunătăți streine!
Ne-am păcălit, măi fîrtate! Rău ne-am păcălit!...

VULPOIU (*gînditor*)

Vezi bine!...

RĂZAȘUL

Mai înțelept moș Tănase, cînd zicea oftînd cu foc:
Tu fă ce-ți place, Răzvane, dar eu o să stau pe loc.
Nu las Moldova, și pace! foamete, sete, rușine,
Aice să sufăr toate, căci e cuibul meu!...

VULPOIU

Vezi bine!

1 Așadar (lat.). 2 — O undă de îndoială se strecoară în replica Răzașului. Depărtarea de țară și intrarea lui Răzvan în armata polonă îi provoacă neliniște. De altfel, sentimentul înstrăinării și dorul de Moldova vor reveni pe parcursul acțiunii piesei.

RĂZAȘUL

Și eu, Vulpoiule dragă, trebuia verde să-i spui,
Iar nu să caut orbește buricul pământului,
Uitându-mi de răzășie!... Poate că prin judecată,
De mai rămâneam în țară, tot o câștigam odată.
Hrisoavele mele iată-s!

(scoate din sân o legătură)

Aici trei urice sînt

De la Alexandru Vodă și de la Ștefan cel Sfînt,
Pe cari le stropesc cu lacrimi, le șterg de praf cu suspine,
Și le știu pe dinafară, făr' să fi citit!

VULPOIU

Vezi bine!...

RĂZAȘUL

(sărută și apoi ascunde legătura)

Îi ziceam eu: măi Răzvane, nu pleca! nu fi nebun!
Decît orice trai în lume, traiul codrului mai bun!...
Of! Nu vru să mă-nțeleagă!... Și tu știi a cui e vina?
Așa-i cînd tace cocoșul, lăsînd să cînte găina;
Așa-i cînd capra-i în frunte, poruncind în loc de țap;
Așa-i cînd bărbatu-i coada; așa-i cînd muierea-i cap!¹
Din dobitoacele toate, numai matca la albine
N-are cusur ca stăpînă... Celelalte, vai!

¹ Răzașul consideră că înrolarea lui Răzvan în armata leșească este rezultatul sfaturilor Vidrei, fapt ce vine în contradicție cu mentalitatea omului de rînd, care nu acceptă amestecul femeii în acțiunile bărbatului.

VULPOIU

Vezi bine!

RĂZAȘUL

Dracul ne trimise-n cale pe nepoata lui Moțoc!
Sărmanul Răzvan acumă nu-i om, ci-i un năpîrstoc,
Pe care Vidra mi-l mișcă și-l întoarce fără preget,
Și la dreapta, și la stînga, nu cu mîna, ci c-un deget!...
Ș-apoi eu nu dau cu gîndul, oricît de mult chibzuiesc,
De ce Vidrei nu-i plăcuse obiceiul haiducesc?

VULPOIU

M-am gîndit și eu l-aceasta, ș-am ajuns drept încheiere
Să cred că Vidra-i smintită, ca orișicare muiere,
Iar Răzvan, de-a fost odată cu o minte de bărbat,
De cînd ascultă pe Vidra și dînsul s-a deochiat;
Căci nebunia s-acată mai rău ca un mărăcine
Și trece ca o căscare de la om la om...

RĂZAȘUL (*gînditor*)

Vezi bine!

VULPOIU

Este-nvederat că leahul nu face haz de Răzvan...
Ș-apoi de-ar mai ști, o, Doamne! că nu-i creștin, ci-i
țigan...
Oho! L-ar goni departe! Ba cu dînsul și pe tine...
Iată cum ne duce Vidra, trăgîndu-l de nas!

RĂZAȘUL

Vezi bine!

VULPOIU

Leșii au o lege-anume; un om de neam țigănesc
Să nu calce cu piciorul pe pământul cel leșesc...
Alte neamuri să poștească, orișicînd sau orișicine [...]

RĂZAȘUL

Vezi bine!

ISCOADA *(arătîndu-se din fund)*

Creștini cucernici...

VULPOIU

Ce-ți trebuie?

ISCOADA

Umblînd cu Răzvan...
V-am văzut, de nu mă-nșel,

RĂZAȘUL

La naîba! Nici tu nu te-mpaci cu el?

ISCOADA

Nu mă-mpac? Iartă-mă, Doamne! Eu nici nu-nțeleg
ce-i ură:

A iubi pe toți creștinii mă-nvață Sfînta Scriptură...
Așadar, vă rog să-mi spuneți într-un chip cuviincios
Unde poci oare să-l aflu, în numele lui Hristos...

(zărind pe Răzvan, care se apropie)

Dar ce văd! Iată chiar dînsul!... Dumneata ești, mi se
pare,
În toată creștinătatea luptătorul cel mai tare?

Ca sabia lui Arhanghel, ca toiagul lui Aron,
Praștia lui David prorocul, buzduganul lui Samson...¹

RĂZVAN

Sînt Răzvan...

ISCOADA

E de nevoie, nimenea ca să n-o știe,
Să vorbim precum vorbise Moise cu Iehova²...

RĂZVAN

(către Vulpoi și Răzașul, făcîndu-le semn să plece)
Fie!

RĂZAȘUL

Crede-mă c-ar fi mai bine ca și pe noi să ne lași.
Ai mulți dușmani... Chiar muscalii nu-ți sînt așa de
vrăjmași
Ca lahul cel pizmătareț, care alta nu visează
Decît el să se ridice și toată lumea să cază...

RĂZVAN

N-aveți grijă! Fiți în pace!... Puteți să vă depărtați;
Brațul meu e lîngă mine și sabia-i lîngă braț...

¹ Aluzie la unele personaje mitice, care, spun legendele, ar fi avut o forță neasemuită (de ex.: David l-a doborît pe uriașul Goliat cu o simplă praștie, după cum Samson, folosind o falcă de măgar, a omorît o mie de filistenii). — ² Se spune că Moise, conducătorul mitic al poporului evreu, ar fi avut o întrevvedere în mare taină cu Dumnezeu (Iehova, corect Iahve, în ebraică). O asemenea convorbire discretă îi solicită iscoada lui Răzvan.

VULPOIU (*depărtându-se cu Răzașul*)

Haidem, Răzașule dragă! Să-i spunem Vidrei aceasta?
Cine pe noi nu ne-ascultă, o s-asculte pe nevasta...

RĂZVAN

Sîntem singuri. Ce vrei?

ISCOADA

Jură de-a nu spune nimăru
Taina cea de mîntuire ce-am venit ca să ți-o spui.

(*Răzvan face un semn de învoire*)

Nu-i așa! Eu vreau anume pe crucea prea lăudată,
Pe cei doisprezece apostoli și pe maica cea curată,
Pe cele șapte biserici, pe cei patruzeci de sfinți,
Pe soborul din Nikeia¹ cu trei sute de părinți,
Pe-o sută cincizeci de psalmuri, pe șaptezeci de țîlcovnici,
Pe toți fericiții pusnici și mucenici și duhovnici,
Și pe ieslele, la care se-nchinară cei trei crai,
Să-mi juri mai întîi de toate că leșilor nu mă dai...

RĂZVAN

Tu nu ești leah prin urmare?

ISCOADA (*făcînd cruce*)

Dumnezeu să mă păzească
De-a fi eretic ca leșii de legea papistășească!...
Dar dumneata, ca și mine, ești pravoslavnic curat,

¹ Niceea — oraș antic în Anatolia unde s-au ținut două consilii ale celor 300 de preoți, conducători ai bisericii ortodoxe.

Și slujind în astă țară, faci cel mai mare păcat,
Precum zice sfântul Pavel...

RĂZVAN

Așa! Iarăși cele sfinte? [...]
Ce vrei? Ce cauți pe-aice! De la cine vii și de-unde?
Ce faci în oastea leșească și ce-ai cu mine?... Răspunde!...

ISCOADA

*(Văzînd pe Vidra, care se apropiase și se pusese în fața
lui)*

Acest om... astă muiere... muierea nu-i tocmai om,
După cum mărturisește fericitul Chrisostom...

RĂZVAN

Taci!

ISCOADA

Femeia-i cam limbută: ea nu pricepe ce-i taină;
Vorba-i lungă ca și coada, coada-i lungă ca și haina.
Precum arată prorocul!...

RĂZVAN *(apucîndu-l de barbă)*

Zău, nu mă mai stăpînesc!

ISCOADA

Nu mă necinsti!... Sînt preot și părinte sufletesc...

RĂZVAN

Zici că ești preot?... Dar spune-mi, popei i se cade oare
Să-și arunce jos veșmîntul, călcînd rasa sub picioare,

Și prin fapta cea mai neagră să mînjească sfîntul dar,
Iscoadă-n întreaga lume, preot numai în altar?

ISCOADA

Fiule! Eu nu văd răul de-a lucra cu stăruință
Pentru sfîntul țar și pentru pravoslavnica credință,
Păcatu-i a dumitale, care, fiind moldovean,
Îți dai sufletul în gheara leahului celui viclean,¹
Popor depărtat de lege, oi rătăcite din turmă
Și pe care o să-i strivească judecata cea din urmă,
La un loc cu filistenii și cu Gog și cu Magog...
Ș-apoi făcîndu-le astea, unde-i folosul, mă rog?

RĂZVAN

Eu caut numai la cînte...

ISCOADA

Fleacuri! Treabă de cuvinte!
Folos, cînte, tot aceea, deși se cheamă altminte!
Așa dar, ce fel de cînte dobîndit-ai, de cînd ești,
Ca Nemvrodul din Scriptură, floarea cetei diavolești?

VIDRA

Are dreptate, Răzvane! Iat-a treia bătălie,
În care brațul tău varsă ploi de sînge pe cîmpie,
Ș-apoi unde-i mulțumirea și răsplata ce-o primești,
Ridicînd pe brazda morții clăi de stîrvuri dușmănești?...

¹ Intervenția iscoadei aduce o nouă orientare în ceea ce privește acțiunile viitoare ale lui Răzvan. Ideea inutilității luptei lui în armata polonă se conturează în această replică, fiind reluată mai pe larg, mai convingător de Vidra.

Pe cînd tu goneai vrăjmașul, dînd cu pieptul la năvală,
Alții mulți s-ascund în umbră, de-unde răsărind cu fală
Îi vezi mari, îi vezi în frunte, lăudați, slăviți, aleși,
Iar tu rămîi tot în urmă, ca o slugă printre leși!

RĂZVAN

Și tu, Vidro?

ISCOADA

Jupîneasa vorbit-a dumnezeiește!
Cîte-o dată prin femeie Duhul cel Sfînt ne vorbește;
De pildă, Ana, Iudita, Estera... mai în sfîrșit,
Este-nvederat că leahul de loc nu te-a răsplătit...

RĂZVAN

Taci! Destul!

VIDRA

Vorbește!

ISCOADA

Țarul îți dăruiește trei sate...

VIDRA (*cu dispreț*)

Bogăție? Nu-i aceasta!

ISCOADA

Trei sate lîngă Kazan
Și, cît va ține războiul, o treaptă de căpitan...

VIDRA (*mișcată*)

Căpitan?

ISCOADA

Mai pe d-asupra, pentru creștineasca faptă,
După moarte fericirea ș-un locaș în rai te-așteaptă...

RĂZVAN

Nu primesc!

VIDRA

Ce spui, Răzvane! Dar de ce să nu primești?...¹
Nu-i puțin căpitănia în oștile muscălești
Tu nu ești născut aicea; poți să mergi în lumea-ntreagă.
De leși n-ai nici o nevoie și nimica nu te leagă...
Cată-ți norocul aiurea, dacă nu-l găsim aici!

RĂZVAN

Am jurat!

ISCOADA

Dar jurământul nu se dă la eretici.
Deci, mitropolitul nostru pe dată o să-l dezlege,
Judecînd după soboare și dumnezeiasca lege,
Precum anume se scrie în sfîntul Nomocanon,
Citește cap paisprezece soborul din Chalkedon,
Cap treizeci și trei sau patru sobor din Laodikia,
Asemenea capul două sobor din Antiohia...

¹ Vorbele Vidrei constituie prologul luptei duse de ea pentru „mărirea” lui Răzvan. Intervențiile eroinei încep să fie din ce în ce mai dese și mai voluntare.

RĂZVAN

Fugi, popă fără credință, ce legea ți-o iai în rîs! [...]
Fugi de-aci!...

VIDRA

Dar uiți, iubite, că de ar fi oricum să fie
Muscalu-ți dă chiar îndată cinstea de căpitanie...
Vei fi căpitan, Răzvane!... Căpitan, aceasta-i mult!...

ISCOADA

Și trei sate mari...

RĂZVAN

Lipsește! Mi-e greu să te mai ascult!...

VULPOIU (*venind iute, turburat*)

Topenie! Grozăvie! Bazaconie!...

RĂZVAN

Ce este?

VULPOIU

Lucru nevisat în vise, nepovestit în poveste!...
Vezi pe hatmanul acolo, stînd la vorbă și la sfat,
De toată căpitanimea ocolit și-nconjurat?
(*Iscoada se uită unde arată Vulpoiul și fuge în partea
cealaltă.*)

RĂZVAN

Ei bine, ce mă privește?

VULPOIU (cu necaz)

Ei bine! Ba zău nu-i bine!...
Ei vorbesc și pun la cale și se-ntreabă chiar de tine...

RĂZVAN

De mine? Ce nălucire!

VULPOIU

Căpitanii într-un gând
Îți tot caută pricină și te defaimă pe rînd;
Unul cere să te scoată din oaste, altul din țară,
Al treilea chiar din lume te-ar da bucuros afară,
Iar hatmanul mi-i ascultă, neclintit ca un butuc;
De multe ce' tot aude, s-a făcut și el năuc!

VIDRA

Vezi, Răzvane, ce greșeală de-a ne vesteji aice,
Pe cînd într-o altă parte ai putea să fii ferice?
Hai în oastea muscălească! Atîta ne-a mai rămas...
Te-așteaptă căpitănia, de-i face numai un pas...

VULPOIU

Vine hatmanul... Privește! S-au oprit în două rînduri...
E posomorît bătrînul: se cunoaște că-i pe gînduri.

RĂZVAN

Fie ce-a fi, las' să fie... Eu unul tot ce-am jurat
Păstrez cu fruntea senină și cu cugetul curat!
Jurămîntul nu-i o glumă, născută printre pahare
Și, deodată cu beția, răsuflată prin uitare;

Jurământul pentru mine este mîndrul curcubeu,
Ce leagă josul cu susul și pe om cu Dumnezeu!...¹

VIDRA

Ba mai bine-i o uncaltă, o păpușă, o momeală,
Prin care cel ce nu crede pe toți ceilalți îi înșală!...
(*Se pune deoparte. Vin Hatmanul, Piotrowski, Minski,
mai mulți căpitani și în urma lor Răzașul.*)

MINSKI

Știu bine, sînt foarte sigur și de tot încredințat
Că tabăra n-o să guste hotărîrea ce-ai luat...

PIOTROWSKI

*Asiscere peregrinos*², multe primejdii aduce:
Pe străini lasă-i în coadă, *sapientissime duce*...³

HATMANUL

Cine pentru noi se luptă, nu-i străin, ci-i pămîntean...
Eu te căutam pe tine, viteazule căpitan.

RĂZVAN

Poate mă iai drept un altul, hatmane prea-luminate.
Eu nu-s căpitan...

¹ Loialitatea față de cei ce și-au dat cuvîntul, indiferent cine sînt, constituie o altă însușire a eroului. Ciocnirea dintre Răzvan și Vidra, pe această idee, reflectă diferențele de mentalitate ale celor două personaje, venite din clase sociale diferite. ² — A admite pe străini (lat). — ³ Preaînțelepte duce (lat).

HATMANUL

Aceasta-i cam puțin; după dreptate
Ar trebui să fii hatman, căci chiar bătălia de-az,
Nu eu, tu ai câștigat-o, viteazul cel mai viteaz!

RĂZVAN

Iartă-mă!

HATMANUL (*ridicînd buzduganul*)

Deci, în puterea semnului de hătmănie,
Răsplătind măcar în parte minunata-ți bărbăție,
Căpitan pe cîmpul luptei te rădic și te vestesc,
În fața taberei mele și prin numele crăiesc!
(*Muzica militară intonează un marș triumfal. Vulpoi
sare în sus, Răzașul își freacă mîinile.*)

RĂZVAN

Eu?... Dar cum... În ce cuvinte...

MINSKI (*cu căldură*)

Căpitane, eu aș cere
Să te faci chiar polcovnic! Aș leșina de... plăcere!
O dorință-nvăpăiată mă tot roade ne-nțetăt,
Ca după-atîtea războaie să te văd... înaintat!...

PIOTROWSKI (*sărutînd pe Răzvan*)

*Satisfactionis causa*¹, și eu te sărut acum,
Știindu-te *dignum esse* chiar *amplitudine summa*².

1 Din pricina mulțumirii (lat.). — 2 Că ești demn de cea mai înaltă cinste (lat.).

Pe lângă alte modalități de caracterizare a personajelor, Hasdeu s-a servit și de cea lingvistică, a cărei funcție particu-

HATMANUL

Aceasta-i cam puțin? după dreptate
Ar trebui să fii hatman, căci chiar băția de-az,
Nu eu, tu ai câștigat-o, viteazul cel mai viteaz!

RĂZVAN

Iartă-mă!

HATMANUL (*ridicînd buzduganul*)

Deci, în puterea semnului de hătmănie,
Răsplătind măcar în parte minunata-ți bărbăție,
Căpitan pe cîmpul luptei te rădic și te vestesc,
În fața taberei mele și prin numele crăiesc!
(*Muzica militară întonează un marș triumfal. Vulpoiul sare în sus, Răzașul își freacă mîinile.*)

RĂZVAN

Eu?... Dar cum... În ce cuvinte...

MINSKI (*cu căldură*)

Căpitane, eu aș cere
Să te faci chiar polcovnic! Aș leșina de... plăcere!
O dorință-nvăpăiată mă tot roade ne-ncetat,
Ca după-atîtea războaie să te văd... înaintat!...

PIOTROWSKI (*sărutînd pe Răzvan*)

*Satisfactionis causa*¹, și eu te sărut acum,
Știindu-te *dignum esse* chiar *amplitudine summa*².

1 Din pricina mulțumirii (lat.). — 2 Că ești demn de cea mai înaltă cinste (lat.).

Pe lângă alte modalități de caracterizare a personajelor, Hasdeu s-a servit și de cea lingvistică, a cărei funcție particu-

HATMANUL

Însă nici căpitănia, mă jur pe acest buzdugan,
 Nu-i ceva destul de mare pentru brațul lui Răzvan.
 La seimul¹ cel mai de-aproape, țara o să te primească,
 Spre mai deplină răsplată, în boierimea leșească...
 Voi stărui și eu însumi și toți prietenii mei...
 Dar pîn' atunci, căpitane, spune-mi singur, ce mai vrei?

RĂZVAN

Nu pot mulțumi... n-am vorbe, hatmane prea luminate...

HATMANUL (*zîmbind*)

A, da! Mi-am adus aminte! Printre prăzile luate
 În tabăra muscălească, găsit-am un moldovean,
 Un boier, un om dé frunte, judecînd după căftan,
 Deși de multă vechime nu mai are nici o față,
 Iar din ceaprazuri sclipește ici-colea d-abia vr-o ață...
 Ți-l dăruiesc...

(*Răzvan se închină. Hatmanul și căpitanii încep a ieși.*)

MINSKI (*întorcîndu-se iute*)

Căpitane! În veci nu m-oi sătura
 Toate bunurile lumii cu toptanul a-ți ura.
 Și văzîndu-te pe cale la o treaptă și mai-naltă,

larizatoare este bine cunoscută. În această idee, frecvența mare a cuvintelor și expresiilor latine în vorbirea căpitanelor poloni produce o deosebire netă între luptătorii români și aceștia. Un intelectualism afișat cu ostentație de Minski și Piotrowski, bine compus de Hasdeu, conferă prețiozitate celor două personaje.

1 Seim — Adunarea națională a Poloniei.

Inima-mi de bucurie saltă, saltă, saltă, saltă...
(Iese. Răzvan încrucișează mâinile pe piept și rămîne
nemișcat pe gânduri. Vidra îl privește în tăcere.)

VULPOIU

Iată-n sfîrșit, căpitane, ești chiar căpitan acum!
Și-n pădure, căpitane, fuși căpitan oarecum
Astăzi însă, căpitane, ești mai cu căpitanie!

RĂZAȘUL

Bată-l norocul să-l bată! Hai să facem o beție!
(tîrăște afară pe Vulpoiul, cîntînd)

Frunză verde de castan!

Căpitanu-i căpitan!

Tan! tan! tan!

Tan! Tan! Tan!

Căpitanu-i căpitan!

Frunză verde de castan!...

RĂZVAN

Iartă-mă, scumpo iubită!... Chiar fericirea ne-apasă,
Cînd deodată, ca un fulger, pe sărmanul om se lasă!...
Simț în mine-o greutate... Doresc și nu pot s-o crez...
Nu-i cumva vr-o nălucire? poate dorm? Poate visez?...¹

¹ Replicile celor două personaje comunică, în această scenă de o remarcabilă tensiune, liniile dominante ale evoluției lor. Modestia, dorul de libertate, dragostea de natură, pe de o parte, și fermitatea, dîrzenia, dorința Vidrei de a incita setea „de-a merge înainte” a lui Răzvan, pe de altă parte, toate izvorîte din iubirea viforoasă pe care ea o nutrește față de cel cu „obrazul pîrlit”. Expresia literară a trăirilor îmbracă formula romantică cunoscută a monologului, nu lipsit de sentințe sau ample comparații, prin a cărui prezență se definește, de altfel, și structura piesei.

VIDRA

Cum? Atîta veselie? Pentru ce?... Pentr-o nimică?
 Căpitan? Ce mare treabă!... Căpitanu-i o furnică!...
 Veselească-se Răzașul sau Vulpoiul, făpturi de rînd,
 Care pentru un pai sînt gata a se tăvăli cîntînd!...
 Dar tu?... Tu s-o faci, Răzvane... Căpitanii într-o oaste
 Sînt atîția, că-n mulțime se lovesc coaste la coaste...
 Căpitan!... O jucărie!... Căpitan... E un covrig,
 După care colindează bieții copilași pe frig.

RĂZVAN

Ce? Căpitanu-i o glumă? Într-o tabără crăiască?
 Dar, ce fel de lucru-ți trebui, care să te mulțumească?...
 Au nu mă-nvățați tu, Vidro, a merge chiar la dușman,
 Cîștigînd prin viclenie tot cîntea de căpitan?...
 Nu-mi spuneai tu dineoare, cu mînie și muștrare,
 Că-ntr-o tabără domnească căpitanu-i lucru mare?...
 Lămurește-mă, iubito, unde vrei tu să m-aduci?
 Nu-i de mult de cînd în codru, cu o ceată de haiduci,
 Numele-mi suna prin țară, ca o secere ce sună
 Cînd retează buruiana să crească iarba cea bună!
 Eu credeam atunci că-n lume nu-i chip să fie pe-aiuri
 O zodie mai ferice ca traiul unei păduri,
 Unde brazii și stejarii, uriași din vremea veche,
 Înfruntînd mii de furtune, viteji făr' de păreche,
 Mi se-nchinău cu răbdare, m-apăra și m-asculta,
 Pîn' ce din sînul lor verde nu m-a smuls voința ta!...
 Te văzui... iubirea șterge tot ce-i place ca să șteargă;
 Lăsat-am cărări înguste ș-am ieșit la calea largă,
 Uitat-am codrul, Moldova, tot ce-a fost, tot ce-a trecut,
 Venit-am în țări străine, cum ai spus și cum ai vrut...
 Astăzi norocu-mi zîmbește: sînt căpitan și pe cale...

VIDRA

De-a fi boier ca toți leșii: o boierime de jale!

RĂZVAN

Hatmanul mă socotește, de ceilalți sînt căutat,
Numai tu pe bucuria-mi tragi un vâl întunecat,
Pe cînd c-un ceas mai-nainte erai de-o altă părere...
Nu sînt un copil, de care să-și bată joc o muiere!

VIDRA

Da! O muiere din neamul acelui groaznic bărbat,
Care numai c-o-mbrîncire patru domni a răsturnat,
Ș-al căruia falnic sînge clocotește cu putere,
Ca talazurile mării, în pieptul meu de muiere!
Ah, ascultă-mă, Răzvane! Și-ntre firile de jos
Foarte mulți sînt tari de mîna ș-au un suflet inimos,
Dar totuși rămîn ca broasca cea cufundată-ntr-o baltă,
De-unde numai cîteodată, ieșind pe uscat, tresaltă,
Privește la mîndrul soare, se-ntinde pe-un verde strat,
Sughiță-n sine cu poftă văzduhul lîn și curat,
Încît ai crede, văzînd-o, c-a priceput ce-i lumina
Și nu mai poate să guste întunericul și tina,
Pe cînd n-a trecut o clipă: iată broasca înapoi
Se-ntoarce iarăși în noapte, în mocirlă și-n noroi!...
Vitejia cea mai mare, inima cea mai aleasă,
Mii de bunătăți cu care nu știu cine te-nzestrasă,
Sînt, iubitele, ca fierul ruginit și fără preț,
Pînă cînd încape-n mîna lucrătorului isteț
Ce-l apucă strîns în clește, îl curăță pe cărbune,
Și dintr-o grămadă neagră mi-l vezi scoțînd o minune,
Strălucită ca oglinda, gingașă încît suflînd
Suflarea-i întipărită pe luciul cel plăpînd!
Acel lucrător, Răzvane, se numește...

RĂZVAN

Se numește?

VIDRA

Setea de-a merge-nainte... Iată ceea ce-ți lipsește,
Acea sete care frige și-ngheață inima mea!
Dar trebui s-o aibi, Răzvane! Eu voiesc, și-o vei avea...
Atunce când buza Vidrei obrazu-ți pîrlit l-atinge,
Ochii mei în ochii-ți cată, mîna mea pe mîna-ți strînge,

Sufletul meu desfășoară
Cîte-o pîrticea mereu
Ce pe furiș se strecoară
Adînc în sufletul tău!
Vidra-i pentru tine-n lume
Ca izvoarele de munte
Ce fac Dunărea să spume
Din păraiele mărunte...

VULPOIU (*vine șovăind*)

Hi, hi! Dunăre!... Departe! ... Căpitane, eu sînt beat,
Ș-aș vrea să-ți spui, căpitane, un lucru foarte ciudat...
Adecă-te, căpitane... zău, n-are nici o păreche...
Dar lasă-mă, căpitane... ca să ți-o spui la ureche...

RĂZVAN

Spune...

VULPOIU

Apoi, căpitane, știi leahul cel blăstămat?...
Știi cela ce-ți strînge mîna?... Căpitane, eu sînt beat!...
Știi, se vîră-n om ca musca?... Știi, chiar cu nepusă
masa?...

Hi, hi! Știi leahul acela? Iubește pe jupîneasa!

RĂZVAN

Vidra?

VIDRA

Eu?

VULPOIU

Da, da, da. Vidra!... Mi-a spus că-i place de foc!
Zău așa! Chiar acușica!... Ha, ha, ha! Ce dobitoc!...
(*Minski se arată în fund.*)

Dar iată-l! Întreabă-l singur! Bată-l năbădaica leahului!
Hi, hi, hi!... Mi-e somn!... Mi-e lene!... Ba nu! Mă doare
stomahul!...

(*iese*)

RĂZVAN (*mergînd iute înaintea lui
Minski și apăsîndu-l de mînă*)

Ascultă-mă, cum te cheamă!... Știi un lucru? Știi sau ba?
Noi trebuie să ne batem!...

MINSKI

Dar pentru ce?

RĂZVAN

Nu-ntreba!...
Pentru ce?... Pentru că... pentru... pentru că, privind la
tine,
Simțesc un fel de simțire... mai în sfîrșit nu mi-e bine!
O să ne batem chiar astăzi... chiar acuș! M-ai auzit?...

MINSKI

Cum așa? Nu pot pricepe, tovarășe prea-iubit...

Eu nu ți-am făcut nimica... Să ne batem nu-i cu cale...
Spune mai întâi pricina?

RĂZVAN (*cu furie*)

Nu-mi plac ochii dumitale!
Mă supără, mă-ntărită, m-aprind... Nu mai pot vorbi!...

MINSKI (*zîmbind cu dulceață*)

Numai atîta? Ei bine... atunci, cînd ne-om întîlni,
Mă jur a-mi închide ochii... O să mă feresc de ceartă...
Dar sînt grăbit... Am o treabă... Mă duc... Iartă, iartă,
iartă!...

(*fuge*)

RĂZVAN (*cu dezgust*)

Ce mișel!...

VIDRA

Mă mir, Răzvane, văzîndu-te temător,
Nu cumva m-ai crede-n stare pîn' la viermi să mă pogor?

RĂZVAN (*luînd-o de mîină cu aprindere*)

Și palaturi aurite, ș-un acoperiș de paie,
Cînd flacăra le cuprinde, fac tot un fel de văpaie;
Iubirea-i un foc; iar focul, oricît de jos ar veni,
E grozav cînd izbucnește, și-i lesne a izbucni!
Mi-ești dragă și-n toată lumea găsesc cu puțință toate,
Dar dragoste fără teamă, nu se poate, nu se poate!...

VIDRA (*arătînd în urma lui Minski*)

Cugetă acum, iubite, de-i cinste pentru Răzvan
O biată căpitănie: și dînsul e căpitan!

OSTAȘUL (*aducînd pe Sbierea, care vine cu capul plecat și numără pe degete*)

Robul de la hatman...

(*se închină și iese*)

RĂZVAN

Sbierea!...

SBIEREA (*ridicînd capul, cu bucurie*)

Tu ești, Răzvănică dragă?...

Și dumneata, jupîneasă?... Parcă văd o pungă întreagă!..

RĂZVAN

Te rog să ne spui și nouă, prin ce minune-ncăpuși,
Așa departe de țară, tocma-n tabără la ruși?

SBIEREA

Încăpui ca două-n patru... Ce întrebare! Nu știi oare
Că tabăra muscălească este foarte-ncăpătoare?

Ș-apoi, mai avînd necazuri, slăbisem mai mult de-un
șfert;

Carnea spînzură pe mine curat ca un sac deșert...

RĂZVAN

Eu te-ntreb prin ce-ntîmplare te găsești în astă țară?
Cum de te-au luat muscalii?

SBIEREA

De la tătari mă luară...

RĂZVAN

Dar tătarii?

SBIEREA

Mă robise mai anțărț, cînd au trecut
 Prin moșia mea Flămînzii, o moșie lîngă Prut.
 Asta n-ar fi fost nimica, să nu fi luat cu mine
 Un chimir cu trei fășicuri pline, pline, pline, pline!
 Cel dintîi era cu taleri, altul numai cu florinți,
 Al treilea galbeni, galbeni de cei ungurești cu zimți!...
 Ce chimir!... De piele neagră, și bagă bine de seamă,
 Avea-n juru-i acățate zece năsturași de-alamă...

RĂZVAN (*zîmbind*)

Tătarul de la Moldova, muscalul de la tătar,
 De la muscal te ia leahul, și-ar fi cu puțință iar
 De la leah să te ia neamțul, încît astfel într-o zi
 Deodată cine mai știe prin ce țară te-ai trezi!...
 Oare nu era mai lesne, cu puțină cheltuială,
 Să te răscumperi din lanțuri și să scapi de tărbațială?

SBIEREA

Cum? Să mai plătesc? Vai mie! Ar fi mai bine să crap!
 O asemenea prostie nici nu mî-a trecut prin cap!
 Ce-mi pasă că nu sînt slobod, cînd stăpînul mă hrănește?
 Iar pîn-atunci în Moldova venitul meu crește, crește...
 Și-apoi eu am totdeauna o nădejde-n Dumnezeu
 Că sfîntul mereu mă scapă, fără să-i dau nici un leu,
 Decît numai cîteodată vr-o lumîinare de ceară,
 Care, de frica scumpetei, o fac la mine la țară...¹

¹ Revenirea lui Sbierea în finalul Actului III este simbolică pentru ceea ce poate să însemne un om fără mîndrie și stăpînit de patima banului. Fără a pune preț pe condiția sa individuală, lipsit de libertate, Sbierea se detașează singur de celelalte personaje prin gîndurile și atitudinile sale. De altfel este cea mai complexă individualitate pentru categoria socială pe care o reprezintă.

RĂZVAN

Du-te, boierule, du-te! Nădejdea te-a mîntuit...
Întoarce-te la Moldova, fără să fi cheltuit!
Te iert pentru a doua oară...

SBIEREA (*făcînd cruce*)

În sfîrșit, o Doamne sfinte!

RĂZVAN

Te-am mai iertat în pădure...

SBIEREA

Bine că-mi aduci aminte
Răzvănașe, cer dreptate! Ar fi un păcat să tac...

Hoții tăi atunci în codru mă despoiară de-un sac.
Fii și tu om cumsecade, fă-ți o pomană deplină:
Nu te bucura, drăguță, de-o avuție străină...
Dă-mi înapoi săculețul! tu știi c-a fost peste tot
Taleri trei mii patru sute cincizeci și șapte ș-un zlot...

VIDRA (*luînd pe Răzvan la o parte*)

Vezi! Învăță de la dînsul patima ce vrea să zică!
Acest om pentr-o lescaie, acest om pentr-o nimică
Va suferi cu plăcere făr' să scoată un suspin,
Robie, lanțuri, rușine, bătai, închisoare, chin...

SBIEREA (*zîmbind cu mîndrie*)

O da, da...

VIDRA

Ș-orice adaos, orice spor de bogăție,
În loc ca să-l mărginească, îi dă o poftă mai vie,

O dorință mai setoasă ș-un avânt mai arzător
De-a vedea lucind în ladă-i sunător pe sunător!

SBIEREA

O așa... așa...

VIDRA

Așterne de-nainte-i ca zăpadă
Covoare cu pietre scumpe, aur și argint grămadă...

SBIEREA *(cu desfătare)*

Și...

VIDRA

Dînsul tot n-o să-ți zică: stăi! acuma-s mulțumit!

SBIEREA

Hai-de-de-de! Na! Firește! Doară n-am înnebunit!

VIDRA

O! Dacă și tu, Răzvane, ai simți așa de tare
Mîndra patimă de-a crește tot mai mare și mai mare,
Precum Sbierea mii de galbeni din nimic a secerat,
Tu dintr-o căpitănie ai ajunge împărat!...

SBIEREA

Atunci m-ei da și dobînda... Acum însă, deocamdată,
Să ne răfuim cu sacul. Fii datornic bun de plată...
Răzvănică, sufletele, să nu uiți că ești creștin...
Numai camătă s-ar face nouă sute pe puțin...

RĂZVAN

Nu!... Departe de la mine toate patimile care
Cu lăcomia lui Sbierea au vr-un fel de-asemănare!

VIDRA (*respingându-l cu dispreț*)

Fugi! Mi-e milă și mi-e jale! Mic, tot mic și iarăși mic!
În deșert din înjosire eu mă-ncerc să te rădic!

Du-te dar de te-nvârtește în îngusta-ți vizuină:

Cearcă-ți mintea-n întunec, scaldă-ți sufletul în tină!

Eu te las! Te las, Răzvan! Om tâmpit și sfiicios!

O prăpaste ne desparte: eu prea sus și tu prea jos!¹

(*Vrea să iasă, Răzvan se repede după dînsa. Sbierea
strigă: Sacul meu! sacul meu!*)

¹ Izbucnirea Vidrei, de o duritate puțin necontrolată, dar care îi trădează temperamentul, este, fără nici un dubiu, momentul cel mai încordat dintre protagoniști. Jignindu-l pe Răzvan, nepoata lui Moțoc miza pe o trezire a lui. Reacția lui Răzvan este într-adevăr cea scontată de Vidra.

CÎNTUL IV

ÎNCĂ UN PAS

*Pentru țigani s-au zis multe, ca să nu
fie primiți*

*Căci rușine Eteriei a fi cu țigani
uniți,*

*Căci luîndu-se Elada, de vor fi și ei
ostași*

*Vor cere cu tot cuvîntul și ei să fie
părtași...*

BELDIMAN, *Jalnica* tragedie¹

¹ Alexandru Beldiman (1760 — 1826) — unul din primii poeți ce i-a dat Moldova. Traduce mult din literatura greacă, latină, din Metastasio, din Regnard, Prévost. Opera prin care a rămas în literatura română este *Eteria* sau *Jalnicele scene prilejuite în Moldova din răzvrătirile grecilor, prin șeful lor Alexandru Ipsilanti, venit din Rusia la anul 1821*, de vornicul Alecu Beldiman, editată de banul și cavalerul Alecu Balica, Iași, Tipografia Buciumul Român, 1861.

FETELE:

RĂZVAN, *polcovník leşesc*

VIDRA, *nevasta lui*

RĂZAŞUL

VULPOIU

SBIEREA

HATMANUL

BAŞOTĂ

RĂZAȘUL

Nu mai pot, bată-l năpasta! De-atîta timp în șir
Să nu vezi o sărmăluță, ci tot numai borș cu știr!
Destulă străinătate!

(arată la gît)

M-am săturat pîn-aice?

De amărîta ce mi-e vieața, nu mai știu cum i-aș mai
zice!...

Șase veri și ierni vr-o șapte, nu o lună sau un an,
De cînd parc-aș fi o umbră după pașii lui Răzvan?
Ba zău, chiar umbra, fîrtate, cînd e lumină, s-ascunde,
Pe cînd eu rămîn cu dînsul, amîndoi oricînd
ș-oriunde!...

Haiducit-am împreună și-mpreună am trecut
În astă țară leșească, unde dracul s-a născut!
Cu muscalii, cu păgînii, nu vr-un an și nu vr-o lună,
Șase veri și ierni vr-o șapte bătutu-ne-am împreună!

VULPOIU *(cu desplăcere)*

Haide! Cineva te-ar crede că numai voi amîndoi
Ați făcut și mari și late! Dar uitat-ai pe Vulpoi?

RĂZAȘUL

Orice-i zice tu, acuma, fostul nostru harambașă¹
 Ajuns-a obraz de cinste, cît un vizir sau un pașă;
 E polcovnic, e om mare, și ca mîini o să-l privim
 Înălțîndu-se deodată și mai ceva!... Aferim!
 Nu-i vorbă... I se cuvine!... N-a cîștigat de pomană!
 Chiar săptămîna trecută a mai căpătat o rană
 În lupta cea cu tătarii...

VULPOIU

Aș! D-abia l-au zgăriat!
 Sărutare de săgeată... Nu-i lucru de speriat...
 Dec! A fost rănit și dînsul într-o singură bătaie,
 După ce trecuse teafăr prin douăzeci de războaie.

RĂZAȘUL

Dar să lăsăm toate astea... Nu știu ce voiam să-ți zic...
 Aa! Uite pe fereastră!... Privește!... Nu vezi nimic?...
(cîntă, arătînd cu mîna)

Cu miros de vioarele
 Trandafiri și micșunele,
 Bate vîntul țării mele!
 Bate-ai, vîntule, curat,
 Să alin al meu oftat!
 Bate-ai, vîntule, ușor,
 Să-mi mai treacă din cel dor!
 Bate-ai, vîntule, cu foc,
 Să mă muți din acest loc!²

1 Harambașă — căpitan de haiduci. — 2 Sentimentul înstră-
 inării traversează drama în chip obsesiv, el fiind, în ultimă
 instanță, nu numai expresia unei puternice iubiri a pămîn-
 tului strămoșesc, mărturisită de diferite personaje, dar și

Aşa-i, Vulpoiule dragă! Tare mă furnică dorul
 Tărişoara-i prea aproape; de-i azvîrli cu toporul,
 Dai de brazda românească!...Nu mai este pe-unde fui!
 Pe la muscali, pe la dracu, pe la tatăl dracului!
 Şi-apoi astăzi în Moldova nu mai e nici Petrea Şchiopul¹,
 Prietenul ciocoimii, bat-o focul şi potopul!
 Alt vodă stătuse-n locu-i, un stăpîn mai omenos,
 Care şade sus, dar ţine cu norodul cel de jos!
 Cică-l cheamă Aron-Vodă² un voinic, un flăcăiandru,
 O viţă lăpuşnenească: feciorul lui Alexandru...
 Ştii? Cel Alexandru-Vodă³ ce mînca boieri de vii,
 Încît îi făcea de groază bejenari pe la pustii!...
 Aşadar, pe-acî mi-e drumul. Trec prin foc şi prin furtună!
 Să mai stea Răzvan şi singur... Nu rămîi şi pace bună!...
 Mă duc la Iaşi cu hrisoave...

(scoate din sîn o legătură)

Iată-le! Aice sînt

Ispisoace⁴ şi dires⁵ chiar de la Ştefan cel Sfînt!...
 E cam veche legătura, de tare mult ce-i purtată,

reflectarea, în planul artei, a unor chinuitoare stări sufleteşti trăite de tînărul Hasdeu.

Monologul Răzaşului debutează cu un semnificativ fragment de doină, element compoziţional ce conferă personajului expresivitate, frumuseţe morală. Este încă un exemplu de integrare a lirismului în teatru.

1 *Petre Şchiopul*, fiul lui Mihnea, a domnit de două ori în Moldova (14 iunie 1574 — 21 noiembrie 1579 şi 1582—1591). Ctitor al mînăstirii Galata din Iaşi. — 2 *Aron-Vodă*, fiu nelegitim al lui Alexandru Lăpuşneanu. Domneşte între sept. 1591 — iunie 1592. Gr. Ureche l-a numit „cel cumplit” din cauza conflictului în care a intrat cu boierimea. — 3 *Alexandru Lăpuşneanu*. — 4 Ispisoc — hrisov, vechi act slavon. — 5 Dires — document.

Dar n-o las de lângă mine, n-o las cu capul o dată!
O voi strînge tot la sînu-mi, cît voi umbla pe pămînt,
Și-n urmă dînd ortul popei, o voi duce și-n mormînt!
(sărută legătura ș-o ascunde)

Voi merge iar cu proșapul¹, o să vorbesc cu domnia,
Doară va da sfîntulețul să-mi întoarcă răzășia...

VULPOIU

Drace! Nu cumva ai crede c-o să rămîi numai eu?
Culcă-te pe-acea ureche! Nu cunoști tu gîndul meu.
Orice țipenie-n lume un sfînt are sau o sfîntă:
Pe tine, vezi bunăoară, răzășia te frămîntă:
Pe mine mă prigonește frumusețea codrului,
Cînd ședeam cîntînd din frunză la umbra stejarului.
Tu a tale, eu a mele, fiecare ale sale!...
Uite, zău, cînd mi se-ntîmplă de-ntîlnesc viind în cale
Un ciocoi ca o fetiță, mititel și curățel,
Lins la ceafă, dres la față, sprintenel și spălățel,
În sfîrșit, o pocitură dintre cele guri căscate, —
Mă-nvoaltă, mă răsuțește ca să-i dau pe după spate!...
Cînd privesc într-o livadă copăcelul ofticos,
Cu crengi tocite de-omidă și cu trunchiul găunos,
Hoțomanul meu de cuget mă gîdilă și-mi șoptește:
Nu-i așa că-n codrul nostru ciuperca mai bine crește?
Cînd aud o păsăruică ciripind pe vr-un zaplaz.
Mi se pare ciripirea-i că, zău, n-are nici un haz,

¹ Acțiune de protest întreprinsă de țărani, de-a lungul istoriei, prin care cei ce făceau jalbele le puneau într-un băț pentru a fi văzute de cei cărora li se adresau. De aici a rămas expresia „cu jalba în proșap”. N. Filimon a utilizat-o drept titlu al unui capitol din *Ciocoi vechi și noi: Cu rogojina aprinsă-n cap și cu jalba-n proșap*.

Că cimi-aduc aminte bine... of, of, of, mi-aduc aminte
Cum ciripea dineoare, cum ciripea mai-nainte,
Cum ciripea la pădure prin rărișul cel din crîng...
Și cînd mi-o aduc aminte, pe loc îmi vine să plîng!
(*intră Răzvan, cu brațul stîng oblojit*)

RĂZAȘUL

Polcovnice!

RĂZVAN

Ha? Ce treabă?

RĂZAȘUL

Dă-mi drumul să plec de-aice.

VULPOIU

Și eu...

RĂZVAN

Mă lăsați pe mine?

VULPOIU

Ba nu... totuși... cum am zice...

RĂZVAN

Ce? Nu vă mai place dară al armelor meșteșug?
În loc de sabie lată vreți la sapă și la plug?
Vi s-a urît cu războaie? Poftiți odihnă?...

RĂZAȘUL

Nu încă...

RĂZVAN

Poate vi-i foame? Vi-i sete?... N-aveți cușmă sau opincă?

VULPOIU

Nu...

RĂZVAN

Atunci care-i pricina?

RĂZAȘUL

Apoi, dă, ce să vorbesc?
Mi-e dor de țara Moldovei, de căminul strămoșesc...

VULPOIU

Și mie...

RĂZVAN (*furios*)

Așa, nemernici!... Cum? Vouă vi-i dor de țară!...
Dar eu? Ce-s eu? Ce? Răspundeți!... Sînt o gadină?
O fiară?

Oare inima-mi cernită, ca o rază dup-un nor,
Nu plînge și ea, sărmana, de focul aceluia dor?
Numai voi iubiți Moldova?... Dor de țară!... Dor de
țară!...

Rîndunicele cînd pleacă, se gîndesc la primăvară,
Ca să se-ntoarcă voioase iar în cuiburile lor,
Și numai omul, el singur, să nu simtă nici un dor!
Fugiți! Lipsiți de-nainte-mi...

VULPOIU

Polcovnice...

RĂZVAN (*lovind cu piciorul în pământ*)

Dor de țară!

RĂZAȘUL (*scărpinându-se la cap*)

Zău, n-ai cuvânt să te superi...

RĂZVAN (*punînd mîna pe sabie*)

Ieși afară! Ieși afară!...

(*Răzașul și Vulpoiul ies prin o ușă, pe cînd Vidra intră prin alta*)

VIDRA

Ce-nsemnează astă larmă?

RĂZVAN

De-ntîi, să mă liniștesc!

VIDRA

Ești tulburat?

RĂZVAN

Nu-i nimica... Nu poci să mă stăpînesc...

Dor de țară!... Sînt cam iute...

(*strigă*)

Măi, Răzașule! Vulpoi!...

VIDRA

Dar ce vrei să faci, iubite?

(*Vulpoiul intră cu sfială*)

RĂZVAN (*dîndu-i mîna*)

Fie pace între noi!...

Celălalt de ce nu vine?...

VULPOIU

Aș! El fulgeră, trăsnește,
După cum știi că-i e firea: când se supără, plesnește!

RĂZVAN

Spune-i că-l rog să mă ierte... Mi-ați vorbit într-un ceas
rău.
Cît despre plecarea voastră, o să vedem mai târziu.

VULPOIU

Să trăiești!

(iese)

VIDRA

Aș vrea să aflu și eu cu tot dinadinsul
Ce-i și cum?...

RĂZVAN

Am fost la hatman...

VIDRA

A! Și ce-ai făcut la dînsul?

RĂZVAN

Dragă, o să-ți spui în urmă lucrurile ce-am grăit:
Ajungă-ți acum d-odată că ieșii foarte măhnit...
M-arunc pe cal ca vîrtejul, înfig în coastă-i un pînten,
Murgul scutură din coamă, zboară vesel, fuge sprinten,
Și cu cît sălta mai tare, și cu cît mai mult sărea,
Mișcarea-i cea furioasă simțeam că mă răcorea,
Pînă ce-l lăsaî în voie, azvîrlind din mîni căpăstru. [...]

Nainte-mi se dezveliră, şerpuind ca un balaur,
 Holde şi câmpii, în care, jucînd printre spice de-aur,
 Se zăreau, ca pietricele presărate pe-un inel,
 Busuioc şi garofiţă, toporaş şi ghiocel,
 Iar prin ele-n depărtare, un român muncind la soare,
 Falnic, rumăn, plin de viaţă, se părea şi el o floare!...
 Le văzui acele locuri şi din văz le sărutai,
 Ţara-mi, unde însuşi iadul parcă se preface-n rai!...
 Numai tu poţi înţelege, numai tu, Vidro iubită,
 Poţi simţi cu ce durere am trecut eu prin ispită
 Şi, scăldînd calul în spume, de la ţărmul fermecat
 Eu şi dînsul, fără-voie, amîndoi ne-am depărtat!...
 Viu acasă... d-abia însă pus-am piciorul, şi iată
 Vin Răzaşul şi Vulpoiul de-naintea mea d-odată,
 Neştiind că-n pieptu-mi arde cel pojar îngrozitor,
 Şi-mi vorbesc de ţara noastră, şi-mi grăiesc de-al ţării
 dor!

Ei să plece la Moldova! Dor de ţară! Dor de ţară!...
 Iar sîngele meu fierbe! Furia m-apucă iară!...

VIDRA

Vrea să zică, tu, Răzaşul, calul nostru şi Vulpoi,
 Sînteţi focmai deopotrivă, tot un fel şi tot un soi!

RĂZVAN

Cum aşa?

VIDRA

Inima voastră se vaietă şi suspină
 Dup-o pulbere deşartă, o bucată de ţărîină,
 Un pămînt uscat şi rece, de ierburi acoperit,
 Printre care o floriceică de-ntîmplare a răsărit!...

Asta-i iubirea de țară? De-așa iubire mi-e jale,
De-așa ființă mi-e milă...¹

RĂZVAN

Tu iar cu visele tale!...

VIDRA

Vise! Nu oricine poate să viseze-al Vidrei vis!...
Cînd te-am întîlnit în codru și-ntîlnindu-te mi-am zis?
Acest haiduc o să-ntreacă trîndăvita bojerime, —
Eu visam... ș-astfel de vise altul nu visează nime!
Cînd te-am smuls la lumea largă din ascunsu-ți adăpost,
Împingîndu-te-nainte, iarăși visul meu a fost!
Și-acum eu visez, Răzvane, cînd mi se pare ciudată
Iubirea țării ce numai prin buruieni se desfată!...
Omul ce-și iubește țara cu adevăratul dor,
Nu-i pasă de lutul țării, ci de-al țării viitor!
Năzuiește pîn' la stele, fă-te tot și tot mai mare,²
Și slava-ți o să mărească țara sa din depărtare,

¹ Lucidă, Vidra caută să-i explice lui Răzvan că nostalgia pentru „bucata de țărîină” nu e același lucru cu dragostea de țară. Pentru ea, iubirea de țară este sinonimă cu lupta pentru viitorul ei. Pasajul următor dezvoltă pe larg, în chip metaforic, această idee, nu fără a-l implica și pe Răzvan în „al Vidrei vis”. — ² Despre versurile: „Nu-i pasă de lutul țării, ci de-al țării viitor! Năzuiește pîn' la stele, fă-te tot și tot mai mare” N. Iorga nota că sînt vorbele de înfrățire spre ideal ale Vidrei; ele „n-au păreche în literatura noastră” (Din *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, vol. IV, *Răzvan și Vidra al lui Hasdeu*, în *Neamul românesc literar*, an V, nr. 5, 12 februarie 1912, p. 74).

Precum luminosul soare,
Din locașu-i depărtat,
Sparge făr' să se pogoare
Vălul nopții-ntunecat!

Fie Răzvan orișunde, el tot țara și-o iubește,
Dacă prin faptele sale se rădică și uimește,
Încît împrejurii-i face pe străin și pe păgîn
Să șoptească cu mirare: multe poate un român!...¹
(*Sbiera se arată în ușă.*)

RĂZVAN

Tu, jupîne? Cum? Și-aice?...

SBIEREA (*frecîndu-și mîinile*)

Da, da! Și-aice! Și-aice!
De ce nu? Viu din Moldova ca să te fac mai fericit...
Jupîneasă foarte scumpă, nu știi încă, negreșit,

¹ Revederea plaiurilor unde s-a născut, cu holde și flori, îi stîrnește lui Răzvan puternicul sentiment al iubirii de tot ce-i românesc. Vibrația scriitorului este evidentă. Nostalgia pe care a încercat-o, ani la rînd, pentru „pămîntul României libere” își găsește și aici consemnarea în tonuri calde de confesiuni lirice.

Partitura Vidrei, lucidă și chiar dură, vine să-i amintească celui „smuls din lumea largă” că visul ei nu este lipsit de sens. Slava și fericirea țării sînt scopurile spre care ei amîndoi trebuie să-și conjuge forțele, pentru că au un destin comun. „Sentimentul destinului — scria Mircea Eliade — care se poate descifra și în alte opere ale lui Hasdeu dă acestei drame o notă proprie, anevoie de identificat în dramaturgia românească” (B.P. Hasdeu, *Răzvan și Vidra, Poezii, Magnum Etymologicum*, Buc., 1944, p. 20).

C-uncheșelul dumitale nu mai este?... S-a sfârșit:
Și-a încheiat catastihul, isprăvind de cheltuială,
Căci și viața omenească-i tot un fel de socoteală...

VIDRA (cu răceală)

A murit? Ce spui, jupîne? Și dumneata cum o știi?

SBIEREA

De vr-o cîtva timp încoace eram vecini la moșii. [...]
Apoi bine, jupîneasă, dumneata acum ești
Deplină stăpînitoare moștenirii părintești:
Patru sate, două iazuri, mii de vite, rîmătoare,
Șapte mori, o herghelie, și-o pădure... Nu vinzi oare?

VIDRA

Dumneata ai vrea să cumperi?

SBIEREA

Ieften; bani în țară nu-s!
Cu turcii, cu bir, cu dajdii, toți gălbănașii s-au dus...

RĂZVAN

Nu! Noi nu vindem nimica! Voi lăsa pe leși mai bine
Ș-o să m-așez românește, în țara mea și la mine...

VIDRA

Așa? Nu cumva, Răzvane, să ne închidem într-un sat,
Gustînd viața de cîmpie și văzduhul cel curat
Într-o cușcă mojicească, plină cu miros de varză,
În casă grămezi de teancuri și pe-acoperiș o barză?
Tu o să petreci, iubite, vîînd potîrnichi și lupi,
Eu purtînd grijă de turme, de țarină și de stupi,
Iar vatazii, pîrcălabii și vecinii de moșie,

Văzîndu-ne, o să zică: ce bună gospodărie!...
Frumos trai! plăcută soartă! Noi, o Vidră și-un Răzvan,
Să-nlemnim stînd la o parte, nemișcați ca un buștean!...¹

SBIEREA

Este foarte potrivită socoteala dumitale:
Decît a sta la moșie, mult mai bine cu parale...

RĂZVAN

Dar ascultă, dragă Vidră, și-n Moldova ca ș-aici
Se dă cuvenita cinste la ostași și la voinici...

SBIEREA (*clătînînd din cap*)

Hem! s-ar putea ca ș-acolo să te primească polcovnic...
Însă la români o slujbă nu-i tocmai lucru statornic!

VIDRA

Să văd eu, cum se-ncovoae cu sfială un Răzvan
Pe lîngă cei mai din coadă boierași de la divan,
Pentru ca dintr-înșii unul, c-o inimă mai miloasă,
Ca la un cîine din curte să-i arunce niște oasă?
Ba poate că și pe Vidra, pe nepoata lui Moțoc,
O să mă trimiți, cu lacrimi să mă duc într-un noroc
La nevasta vr-unui vornic sau la vr-o logofeteasă,
Care n-ar putea la mine să fie nici fată-n casă!...
Așa se capătă slujba, cînd tu te pleci ca s-o cei,
În loc d-ai sili prin fapte să te caute chiar ei!
Nu, nu! Las' ca țara noastră să simtă durerea crudă
Că-n sînu-i omul de frunte și deșert îl vezi c-asudă,

¹ Revolta Vidrei împotriva unei vieți casnice tihnite, comode, este grăitoare pentru caracterul dinamic al eroinei, înclinat spre acțiuni pozitive, în interesul colectivității.

Și din cupa deznădejzii bînd ocară, bînd amar,
Lucrează și zi și noapte, lucrează tot în zadar,
Căci mișei, ca o strajă, cîrma țării împresoară,
Și pe-oricine nu-i dintr-înșii, mi-l resping și mi-l doboară!¹

SBIEREA

Că unul și-unul fac două, vorbit-ai drept și frumos;
Pe mine, zău, tot mișei din visterie m-au scos.
Mulți mișei sînt în Moldova! Dumnezeu să te ferească
Eu ș-oricare om de treabă poate să se prăpădească!...

(către Răzvan)

Așadar vinde-ți moșia, să n-ai bătaie de cap...
Uite, eu ca un prieten, aș vrea numai să te scap...

RĂZVAN *(luînd-o pe Vidra la o parte)*

Iubită Vidră, mai lasă... De ce-i astă grabă mare?
Eu nu ți-am spus încă toate... Mai este o-mprejurare.
(cu răceală către Sbierea)

Vino mai tîrziu, jupîne... Mai tîrziu!

SBIEREA *(cu umilință)*

Vă las... Vă las...

Mă-ntorc într-o jumătate, ba nu! Într-un șfert de ceas...
*(se depărtează, apoi se oprește în ușă, se mai închină o dată
și iese)*

I A se observa că, în intervențiile Vidrei, Hasdeu aduce mereu ideea despre noblețea spiței, fapt ce-i creează eroinei un ascendent față de cel pe care îl iubește, fostul rob țigan. De la această înălțime, Vidra se pronunță sentențios despre „mișei” ce împresoară cîrma țării. Versurile curg tăios, subliniind impetuositatea unui personaj feminin acaparator, voluntar, dar nu lipsit de un farmec real.

VIDRA (*cu tărie*)

Fie! Eu ți-am spus, Răzvane, ș-acum îți voi spune iară
Că Vidra nu vrea să plece că să se-ngroape la țară...

RĂZVAN

Bine! Nu ne vom întoarce! Vreau și eu să-ți dovedesc
Cît de mare ți-e puterea și cît de mult te iubesc...

VIDRA

Dar oare viața-mi întreagă nu-i destul să-ți dovedească
În toată clipa că Vidra știe și ea să iubească?
Eu nu mă gîndesc, Răzvane, eu nu mai pot cugeta
Eu nu mai pricep nimica, decît înălțarea ta.

RĂZVAN

Nu vom pleca la Moldova; mă supun voinței tale;
Dar lumea-i încăpătoare; s-alegem o altă cale;
La nemți, la turci sau aiurea, oriunde-mi vei porunci
Atîta-i cu neputință de-a mai rămînea pe-acî...

VIDRA

Și de ce-i cu neputință?

RĂZVAN

Știi c-am fost la hatman...

VIDRA

Bine...

RĂZVAN

Acum el n-o mai ascunde ș-o spune la orișicine
C-o să fie cu Moldova un război înfricoșat...

Astăzi la dînsul acasă ne-a chemat, pe toți la sfat,
Ne spuse de-nții că leșii sînt rău cu țara nemțească,
Ș-avînd legături cu turcii ar dori să le păzească;
Ne mai spuse c-Aron-Vodă, noul Domn moldovenesc,
Ține-mpotriva Turciei cu-mpăratul cel nemțesc;
Ne-a mai spus altele multe, înșirînd vr-o patru oare,
Și-n sfîrșit, drept încheiere, ne-a arătat o scrisoare,
În care craiul îi zice să fie gata pe loc
A trece hotarul țării cu sabie și cu foc...
M-ai lăsa tu oare, Vidro, ca brațul meu să izbească
Un piept de român? S-aprinză o colibă românească?...¹

RĂZAȘUL (*intrînd zăpăcit*)

Vine hatmanul! El însuși!...
(*iese*)

VIDRA

Eu te las a cugeta
Că... lovind pe-un Domn netrebnic, vei scăpa chiar țara
ta...
(*Vidra iese prin o ușă, pe cînd prin alta intră hatmanul*)

HATMANUL (*privind în urma Vidrei*)

Este sora dumitale? Acea femeie vitează
Ce te-nsoțește-n războaie, înfruntă moartea, veghează

¹ Măcinat de gîndul luptei împotriva fraților săi, la sfîrșitul căreia va putea deveni domn, Răzvan simte nevoia unei întăriri a convingerilor sale din partea Vidrei. Este un gest de respect, de prețuire a calităților intelectuale ale femeii de care și-a legat viața, gest prin intermediul căruia Hasdeu a sugerat și alte dimensiuni morale ale eroului său: delicatețe și o nebanuită disponibilitate sufletească.

Pe cîmpul de bătălie, în rînd cu ostaşii mei,
Pe care ades îi întrece? Minune dintre femei!

RĂZVAN

Este Vidra...

HATMANUL

Astă dată cerul a fost cu dreptate,
Dînd o asemenea soră la un asemenea frate...

(se aşază, se gîndeşte, apoi după o tăcere)

Fiindc-astăzi dimineaţă ne certasem oarecum,
Tu nu te-aşteptai, sînt sigur, să ne mai vedem acum?...

RĂZVAN

Nu, hatmane. Neaşteptată e numai cinstea cea mare
De-a te vedea-n locuinţa unui om fără-nsemnare...

HATMANUL

În întîlnirea ce-avurăm, pare-mi-se că-mi spuseşi?...

RĂZVAN

Şi ţi-o mai spui înc-o dată că-mi dau viaţa pentru leşi
Ş-oriunde mă vor trimite, le voi sluji cu credinţă
Dar nu mă bat cu românii... nu; asta-i peste putinţă!...

HATMANUL

Polcovnice! Bagă seamă că, mai mult ca orişicînd,
Eşti dator tocmai acum să te jertfeşti chiar nevrînd.
Ajutorul dumitale, decît altul orişicare,
Nu-i cu totul de nevoie în această-mprejurare.
Dumneata cunoşti Moldova; ţara ş-oamenii cunoşti,
Locurile, rînduiala, tot ce trebui pentru oşti...

Războaiele se câștigă nu numai prin vitejie;
Ades mai mult ca prin brațe se face prin dibăcie...

RĂZVAN (*posomorîndu-se*)

Am înțeles! Prin urmare, vouă vi-i trebuitor
Un om vîndut, o iscoadă, un mișel, un trădător...

HATMANUL

A, polcovnice! Se poate să-mi faci astfel de dojene?
Dumneata ești leah acuma, căci *patria ubi bene*
După cum zice latinul, și nu mai ești moldovean?
Poți să te bați cu Moldova, fără-a te numi viclean...

RĂZVAN

Hatmane, latinul zice... dar fii bun de-mi tălmăcește,
În cuibul meu, la Moldova, nu se-nvață latinește...

HATMANUL

Țara este unde-i bine...

RĂZVAN

Așa?... Păcătos latin
Cine iubea deopotrivă pe-un frate și pe-un străin,
Zicînd că țara-i o turtă, încît să poată stomahul
Leah a mă face pe mine, sau muscal să facă leahul!
Nu, hatmane! Niciodată!... Fie pîinea cît de rea,
Tot mai dulce mi se pare, cînd o știu din țara mea!...

HATMANUL (*sculîndu-se*)

Vrea să zică, ești statornic în hotărîrea luată
De-a ieși din sînul nostru?

RĂZVAN

Da! Și-o mai spun înc-o dată,
Dar mă jur că de nevoie și cu părere de rău:
Dumneata singur ai face tot așa la locul meu...

HATMANUL (*așezându-se după o tăcere*)

Pe castelanul Piotrowski îl cunoști; rudă cu mine,
În războaie totdeauna s-a bătut destul de bine,
Fiind dintre cei de frunte și la luptă și la sfat.
Nu-i bătrîn, nu-i fără stare, este foarte învățat...
Ei bine! eu, cum s-ar zice, aș putea să pun la cale
Ca nepotul meu Piotrowski să ia sora dumitale...

RĂZVAN (*sculîndu-se*)

Pe Vidra? El o iubește? Ți-a spus?

HATMANUL

Nu...

RĂZVAN

El nu ți-a spus?...

HATMANUL

Piotrowski o să m-asculte: tînărul e prea supus...

RĂZVAN (*liniștindu-se*)

Bine! O să-ntreb pe Vidra... Vom vedea ce-o să ne zică!..
El nu ți-a spus c-o iubește? Să fi spus... Dar nu-i nimică...

HATMANUL

Ș-aceasta nu-i încă totul. Ca să leg cu țara mea
Pe viteazul cel mai mare din cîți am putut vedea,

Eu, eu, hatmanul, sînt gata să-ți dau în căsătorie
Pe fiica mea...

RĂZVAN (*mișcat*)
Cum? pe fiica-ți!...

HATMANUL
Așa, polcovnice...

RĂZVAN
Mie?

HATMANUL
Nu mă mir că te uimește...

RĂZVAN
Da! Ș-o s-uimească pe toți!
Hatmane! Eu în Moldova știi oare ce-am fost?

HATMANUL
Ce?

RĂZVAN
Hoț!

HATMANUL (*sculîndu-se cu mirare*)
Hoț? O, Doamne!...

RĂZVAN
Hoț de codru! Să răpească și s-omoare,
Nu făcea brațul meu alta... Îmi mai dai pe fiica-ți oare?

HATMANUL

Trecutul nu ne privește... Să privim ce este azi?
 Eu te văd boier, polcovnic, ostașul cel mai viteaz,
 Când țara mea-ți datorează izbânde strălucitoare,
 Iar cine caută pete, le găsește chiar în soare.
 Eu îți dau pe fiica-mi!

RĂZVAN

Însă... gîndește-te...

HATMANUL (*așezîndu-se*)

M-am gîndit.

RĂZVAN (*după o tăcere*)

Hatmane prea luminat! În Biblie ai citit
 Că Faraon din Egiptet s-a-nfundat cu păcătoșii
 Din voia dumnezeiască în undele Mării Roșii?

HATMANUL

Dar ce însemnează-ntrebarea?

RĂZVAN

Astfel pieri Faraon:¹
 Puțini dintr-ai săi scăpară din acel grozav canon;
 Totuși o altă pedeapsă de la urgia cerească,
 O pedeapsă și mai crudă, au trebuit să primească.

¹ Aluzie la legenda biblică despre ieșirea poporului evreu din Egipt, izgonit de egipteni (Cf. *Ieșirea*, cap. 14, versetul 28: „Iar apele venind înapoi, au acoperit carele și pe călăreți și toată oastea lui Faraon, care intrase după Istrail în mare, și din ei toți n-a mai rămas nici unul“).

Dumnezeu îi osîndise în urma celui potop
Mii de veacuri să colinde, fără țintă, fără scop,
Alungați din țară-n țară, din loc în loc ca o turmă,
Desprețuiți de noroade ca lucrul cel mai din urmă,
Și-nvîrtindu-se pe drumuri, pînă la groaznica zi
Cînd trîmbița judecății din cer o vor auzi,
Ș-atunci lumea despletită, ca muierea vinovată,
O să strige: Doamne! Doamne! mai iartă-mă și-astă
dată!...

HATMANÛL

Polcovnice! Vino-n fire...

RĂZVAN

Acel neam nenorocit
La Dumnezeu în osîndă și la oameni huiduit,
Suferă cu nepăsare mînia ursitei sale.¹
Bărbații lor nu știu alta, decît să fure, să-nșale,
Tăvălindu-se-n minciună, în mișelii cufundați,
Iar femeile ajută, și chiar întrec pe bărbați,
Vînzînd drumașilor floarea tinerețelor plăpînde,
Ș-apoi sufletul satanei, cînd alta nu se mai vinde,
Căci soarta lor e să vînză... nu le pasă, ce și cui!

HATMANUL

Țigani?

RĂZVAN (*ștergînd sudoarea de pe frunte*)
Tatăl dumitale a fost leah?

¹ Obsesia originii sale revine ca un leitmotiv în vorbele lui Răzvan.

HATMANUL

Ce vrei să-mi spui?

RĂZVAN

Însă maica dumitale se zice c-a fost maghiară?

HATMANUL

Polcovnice! Ce-ntrebare? Unde mergem?

RĂZVAN

Așadară,

Ești maghiar?

HATMANUL

Ba leah; dar totuși prea-ciudate mi se par
Aste vorbe fără noimă...

RĂZVAN

Ești leah! Vai, nu ești maghiar!...

Neamul se ia după taică! După taică! Biata mamă
Deloc nu se socotește, deloc nu se bagă-n samă!...
Sărmana maică ce poartă copilu-n sângele său,
Ca să-i dea suflare vieții duce chinul cel mai greu,
Cu cântecul ei ne-nvață, cu laptele-i ne nutrește;
Cînd plîngeam noi, ea, drăguță, c-un zîmbet ne liniștește
Și plînge de bucurie, văzîndu-ne că zîmbim;
Maica, cea dintîi ființă pe care noi o iubim,
Cea dintîi ce ne iubește, nu-i nimică! Totu-i tată!
O, dreptate omenească! O, dreptate blăstemată!...

HATMANUL *(cu îngrijire)*

Polcovnice! Tu mă sperii... Ești bolnav... Ești rătăcit...

RĂZVAN

Maică-mea a fost româncă. Tată-meu... Mai în sfârșit,
Eu... cu sînt țigan!

HATMANUL

O, Doamne! Tu țigan?... Nu-mi place gluma!...

RĂZVAN

Da! țigan, țigan!... Ei bine, să te mai vedem acum!

HATMANUL

*(își pune mîna pe frunte, se gîndește, apoi după o tăcere,
în cursul căreia Răzvan îl privește ațintit)*
Întreaga țară leșească...

RĂZVAN *(apucîndu-l iute de mînă)*

Taci, hatmane! Nu uita
Cine-s eu, ș-adu-ți aminte și cine ești dumneata!...
În viață numai o dată întîlnii în neagra-mi cale
Una singură ființă cu simțirea dumitale.
Ce din falnica-nălțime a nașterii boierești
Privind cu ochii cu care tu, hatmane, mă privești,
Cu mîna-i îmi strînse mîna și-mi vorbi cu omenie.
Acea ființă e Vidra... nu soru-mea, ci soție.

HATMANUL *(sculîndu-se și
rezemîndu-se de umerii lui Răzvan)*

Am făcut, ca leah și hatman, tot ce-n putință mi-a stat,
Și nimic, nimic în lume, din parte-mi n-aș fi cruțat,
Ca să cîștig țări mele pe iubitul meu tovarăș...
Dar nu-i chip! Să fim prieteni! Mîna ta!... spuindu-ți
iarăși
Că primeam cu bucurie un ginere ca Răzvan!...

VULPOIU *(intrînd iute)*

Polcovnice! De la țară un boier... Un moldovan...
(Lasă să intre Bașotă și iese. Răzvan face o mișcare de mirare. Bașotă, văzînd pe hatman, se oprește în ușă.)

HATMANUL

Boierule din Moldova! Nu te cunosc pîn-acuma,
 Și totuși te rog dă-mi voie ca să-ți spun o vorbă numa...
 Norodul vostru se zice c-oareșicînd ar fi venit
 Și s-ar trage tocma-tocma din Rîmul cel prea-vestit,
 Dar cum oare vreți ca lumea să v-asculte, să vă crează,
 Cînd întreagă firea voastră cu totul se depărtează
 Din obiceiul acelor oameni ageri și vîrtoși,
 Pe care voi cu trufie ni-i arătați ca strămoși?
 Rîmlenii cei din vechime căutau fără-ncetare
 Ca să scoată la lumină tot ce-i bun și tot ce-i mare,
 Încît la plug și la sapă găseau adesea bărbați
 Cu cari se fălește lumea: pe Catoni și Cincinați...¹

La voi însă, cînd o rază
 De soare pătrunde-n țară,
 Toți se scoală, toți turbează,
 Toți voiesc s-o dea afară!...
(arată la Răzvan și iese)

BAȘOTĂ *(îchinîndu-se)*

Cer iertare; viu d-a dreptul de la drum și plin de prav,
 Mă cheamă...

¹ Lucius Quinctius Cincinnatus (sec. V. î.e.n.) și Marcus Porcius Cato Maior (234—149 î.e.n.) — oameni politici romani, rămași proverbiali prin severitatea și austeritatea moravurilor lor.

RĂZVAN

Știu cum te cheamă, jupîne mare vatav!
Ne cunoaștem foarte bine.

BAȘOTĂ (*îchinîndu-se*)

Luptîndu-te cu muscalii
Umplut-ai Moldova-ntreagă de numele dumitale,
Și slava ce-o cîștigaseși nu puțin a mai crescut
Prin vestea că mai în urmă și pe tătari i-ai bătut;
Deci, icoana mătăluței, la Cracovia lucrată,
Și care, cum ești acuma, întocmai astfel te-arată,
Stăpînul meu Aron-Vodă o ține-n palatul său,
Unde cu multă plăcere putut-am s-o văd și eu;
Și cum o văzui, pe dată zis-am: mare, mare, mare!
Nas de șoim! o frunte naltă! Din ochi inima tresare!...
Mai în sfîrșit, toată fața numai duh și numai foc!...
Căci pe cei aleși de soartă eu unu-i ghicesc pe loc...¹

¹ Cunoscînd bine cerințele scriiturii dramatice și înțelegînd că aceasta presupune acțiune, succesiune de personaje, apariții neașteptate, Hasdeu concepe scena dintre Răzvan și marele vâtav Bașotă ca o lovitură de teatru, mizînd tocmai pe elementul neprevăzut. Bașotă, acela care îl osîndise pe Răzvan în piața publică, vine să-i ofere acum un loc în divanul țării.

În preciziunea datelor din replica lui Bașotă, despre înfățișarea lui Răzvan, aflate din portretul făcut la Cracovia, transpare interesul dramaturgului pentru ceea ce Mircea Eliade numea „fiziognomic”. Detaliile („mare, mare, mare! / Nas de șoim! o frunte naltă! Din ochi inima tresare!...”) de ordin fizionomic despre Răzvan, strecurate chiar către finalul dramei, îmbogățesc imaginea dramatică a personajului.

RĂZVAN

Nasul meu, ochii și fruntea vor fi fost de tot altminte;
 Așadar nu-i de mirare că nu-ți mai aduci aminte!...
 Și-apoi altceva mai este: eu eram atât de mic,
 Încît vataful cel mare, zărind un sărman pitic,
 Nu vrea nici să-l bage în samă sau d-aproape să-l

privească,
 S-ar fi putut cu piciorul ca pe-o muscă să-l turtească!
 Piticul însă de-atuncea, speriat de-un vis grozav,
 N-a uitat și n-o să-l uite, pe-acel puternic vataf...
 Dar lăsînd acestea toate, spune-mi, cinstite jupîne,
 Ce-ntîmplare, ce furtună te-o fi aducînd la mine?

BAȘOTĂ (*îchinîndu-se*)

Măria sa Aron-Vodă, din voia lui Dumnezeu
 Moșteanul țării Moldovei, domnul și stăpînul meu,
 Ba și naș, căci mai deunăzi, din părinteasca sa milă,
 Mi-a făcut nespusa cinste de-a-mi boteza o copilă,
 Mă trimite cu solie la polcovnicul Răzvan,
 Ca să-i spui că-l cheamă țara, dîndu-i un loc în divan...

RĂZVAN

În divan?...

BAȘOTĂ (*îchinîndu-se*)

Sîntem în luptă cu puterile păgîne,
 Și după cîte se spune, o să mai vedem ca mîne
 Că și leahul trece [...] turcului în ajutor,
 Un război atât de strașnic nu-i tocmai lucru ușor!
 Deși nemții și muntenii sînt legați cu noi frățește,
 Deși oști avem destule, deși hrana nu lipsește
 Totuși este trebuință și de-un hatman ispitit:
 Stăpînul meu Aron-Vodă, la dumneata s-a gîndit...

RĂZVAN (*între*)

Cum ai spus? Ce zici? Eu hatman? Mai spune dar încă
dată!...

Hatman?... Hatman în Moldova?... Ce-ntîmplare
neasteptată!...

BAȘOTĂ (*îchinîndu-se*)

Sărut mîna. Merg la gazdă și stau gata orișicînd
La porunca dumitale... Cred c-o să plecăm curînd!...
(*Iese cu multă umilință, pe cînd Vidra se arată în altă
ușă, oprindu-se fără a fi văzută de Răzcan*)

RĂZVAN (*după o tăcere*)

Acest om fără dreptate de nu m-arunca-n robie,
Eu n-aș fi cătat lumină la codru și-n haiducie;
De nu mă ducea norocul în umbra negrei păduri,
Pe minunata mea Vidră n-aș fi-ntîlnit-o aiuri;
De nu iubeam o femeie cu o inimă semeață,
N-aș fi găsit în războaie un nume și-o nouă viață!...
Acest om, fără s-o știe, m-a ridicat pîn-acî;
O, Doamne! căile tale cine le poate ghici!
Tu, ce pe dușmanii noștri ades ni-i faci o unealtă,
Prin care ne-mpingi cu-ncetul la ținta cea mai înaltă!

1 Ideea despre rolul întîmplării, al unei soarte care orînduiește totul, revine și în meditația lui Răzvan, aflat o clipă în scenă, singur. Destul de rare pe parcursul piesei, totuși aceste reflecții, acolo unde există, descoperă gîndul intim al eroului; sub aspect formal, se știe că funcția esențială a monologului este de a permite transmiterea „expresiei lirice a sentimentului” (J. Scherer, *La dramaturgie en France*, p. 246, Paris, Nizet, f.a.).

VIDRA (*a propiindu-se*)

Jupine! Jupine hatman!

RĂZVAN (strîngîndu-i mîna)

Tu o ştii?

VIDRA

Ți-a mai rămas

Să faci pe calea măririi un singur, un singur pas!

RĂZVAN

Un pas?

VIDRA

Ca s-apuci cu fală scaunul lui Ștefan cel Mare
Și patruzeci mii de oaste să te-aștepte-n ascultare,
Bucuroși a-nfige lancea, în ce parte-i va îndrepta
Un deget al mîniei tale, o vorbă din gura ta!

RĂZVAN (*turburat*)

Scaunul lui Stefan cel Mare?

VIDRA

Ștefan cel Mare, iubite!

RĂZVAN (*punînd mîna pe braţul cel legat*)

Știi tu oare că tătarii poartă săgeți otrăvite?...

Ăstă rană...

VIDRA (*zîmbind*)

Astă rană?... Ei bine?... Ce-i?... Să vedem?

Te temi de moarte, Răzvanе?... De cînd asta?...

RĂZVAN

Da, mă tem!...

Nu mă temeam mai-nainte, pînă ce cu desfătare
Nu gustai, Vidro iubită, din fagurul de-a fi mare!

VIDRA

Aşa-i, Răzvane, că-i dulce?

RĂZVAN

O, nepoata lui Moţoc!

Sufletul meu fără tine n-ar fi cunoscut deloc
Astă simţire ciudată, ce-l îndeamnă să dorească
Jos la picioarele sale toată lumea să privească!...¹

VIDRA

Şi numai tu ca un munte ce primeşte cel dintăi
Mîndrul soare, pe cînd noaptea stă culcată peste văi!...

RĂZVAN

O da! Voiesc a fi mare, precum Sbierea cu grămadă
Voieşte movile de-aur numai la dînsul în ladă!

(Sbierea scoate capul prin uşa din fund)

Însă rana! Braţu-mi arde... O săgeată cu venin!

SBIEREA *(încăntînd)*

Vindeţi? Dacă daţi mai ieftin, eu plătesc acum peşin...

¹ Este singurul moment cînd Răzvan încearcă, cu voluptate, gustul puterii, recunoscînd influenţa Vidrei, pe care o simte permanent superioară, prin însăşi originea ei.

CÎNTUL V

MĂRIREA

*Așa s-a plătit și lui Răsvan răul
ce-l făcuse și el lui Aron-Vodă...*

MIRON COSTIN, cap. II.

FETELE:

RĂZVAN, *hatman moldovenesc*
VIDRA
BAȘOTĂ
SBIEREA

TĂNASE
RĂZAȘUL
VULPOIU
ȘOLTUZUL

*Un copil. Mai mulți căpitani și târgoveți.
Palatul lui Răzvan în Iași.*

(Răzașul șade gînditor, fluierînd o doină, cu capul plecat pe mînă. Afară se aud din depărtare împușcături de tun.)

VULPOIU *(intrînd)*

Bună ziua, căpitane!

RĂZAȘUL

Ziua rea, nu ziua bună.

Unde vezi tu bunătate, cînd tot fulgeră și tună?
Măi Vulpoiule, nu-i bine...

VULPOIU

Te prea poftesc mai întăi
Să te-nveți a nu mai zice nici „Vulpoiule“, nici „măi“!
Sînt căpitan ca și tine, și nu-s căpitan degeabă;
Te rog dar să-mi zici de-acuma: căpitane...

RĂZAȘUL

Mare treabă!
Nu cumva să-ți zic „jupîne“ sau „boierule“? Ce spui!
Mai așteaptă! Deocamdată, pune-ți, dragă, pofta-n cui!..
Leahul ne trimite-ntr-una ghiulele peste ghiulele,
Noi stăm închiși în cetate ca dobitocul în piele,
Merinda se-mpuținează, iarbă de pușcă mă tem

Că peste două-trei zile de leac n-o să mai avem,
Și tu te gîndești acuma, moară-stricată! dihane!
A da lege și poruncă ca eu să-ți zic: căpitane?...

VULPOIU

Te sperie leahul?... Asta-i?... Apoi pe pace să fii,
Noi ne-am înfrățit cu dînșii.

RĂZAȘUL

Dar tu de unde o știi?...

VULPOIU

Drace! Vulpoi ce nu știu? Ascultă, să-ți spui pe față.
Măria sa Aron-Vodă trimis-a azi dîmineață,
Chiar pe Bașotă vataful drept la hatmanul leșesc...

RĂZAȘUL

Și crezi tu?...

VULPOIU

Cu bună samă! Nicidecum nu mă-ndoiesc!...
Leșii sînt gata la pace... Vrei dovezi? Ei bine, iată!...
Dintîi cetatea Sucevei nu s-a luat niciodată
Și, prin urmare, nici astăzi nu se ia așa ușor;
Apoi Bașotă vataful e un faimos vorbitor,
Și deci, îndrugînd la fleacuri, pe leși o să-i amețească,
Că-i știut ce fel de poamă-i înțelepciunea leșească;
În sfîrșit, dușmanul vede că nu-i glumă cu Răzvan,
Cunoscîndu-l din aproape că-i suflet de hoțoman!...
Așadar la dracu lupta, ducă-se naibei vrăjmașul,
Tîrgu-i rupt, pacea-i făcută, n-ar strica nici aldămașul;
Crîsmăreasa nu-i departe: o măsură doi șalăi,
Cotnar din via domnească...

RĂZAȘUL

Măi Vulpoiule...

VULPOIU

Nu poți să zici: „căpitane“?... Zău c-o s-ajungă la
Iar „măi“?
ceartă!...

RĂZAȘUL

Bre, n-am văzut pîn-acuma o făptură mai deșartă,
Trăsni-te-ar căpitănia, căpitane mare fleac!
Sînt sute de semne rele, iar bune nu-s nici de leac.
Hatmanul nostru, de pildă, cînd intră, cînd vrea să iasă...
Mereu se tot poticnește, intrînd și ieșind din casă...

VULPOIU

Dec! Astea sînt semne bune!

RĂZAȘUL

Semne bune?

VULPOIU

Este rău cînd omul cade, iar nu cînd s-a poticnit...
Negreșit!

RĂZAȘUL

Vezi că ș-altceva mai este...

VULPOIU

Orișicîte mi s-ar spune,
Tălmăcind cum se cuvine, toate semnele sînt bune!

TĂNASE (*intrînd*)

O veste, copii!... O veste!...

VULPOIU

Căpitani, iar nu copii!

Te rog, căpitan Tănase, ca și dumneata s-o știi...

Am ajuns și eu odată să fiu un obraz în lume,

Și tocmai-acuma nimeni nu vrea să-mi zică pe nume!...

RĂZAȘUL

Ce veste?

TĂNASE

O veste mare. Vataș Bașotă-n sfîrșit

Împacă treaba cu leșii, și Domnul a iscălit...

Avem pace chiar la vreme: ne lipseau hrana și pravul

Nu era chip a mai merge...

VULPOIU

Isteț mai e și vatașul!

RĂZAȘUL

Cu leșii? Asta-i nimic!... Mai este turc și tătar...

VULPOIU

Haida-de! Ei sînt departe... Grijă le porți în zadar...

TĂNASE

Ba nu-i vorbă că-s departe; dar leșii se-ndatorează

A ne tocni și cu dînșii...

RĂZAȘUL

Cine-i nebun ca să-i crează!
(Afară se aud strigăte: Să trăiască Aron-Vodă.)

VULPOIU

Aron-Vodă să trăiască... Auziți, ce chiu? ce zvon?
Mult mai iubește norodul pe Măria sa Aron!

TĂNASE

Adică, orice s-ar zice, e un Vodă cumsecade;
Pe sărăcime o cruță, pe cei cu căftan îi rade,
Iar nu lasă pe ciocoiul, fără fund și fără dop,
Să despoaie toată țara, cum făcea Petrea cel Șchiop!...
Însă nu-i lucru temeinic a norodului strigare,
Sînt băfrîn. Văzui cam multe... Strigau alții și mai tare;
Să trăiască Lăpușneanul, și-l vicleniră urît;
Despot-Vodă să trăiască și-apoi mi l-au omorît;
Să trăiască Ștefan Tômșa, și-l goniră ca pe-un cîne;
Ioan-Vodă să trăiască, și-l dete-n gheare păgîne...
Într-o clipă Lăpușneanul, Tômșa, Despot și Ion
Fură sus și jos d-odată¹. Vai și de Vodă Aron
Una crede și-alta spune, iar face din zăpăcire
Necrezute și nespuse: așa-i românul din fire.

RĂZAȘUL

Bine-ar fi s-avem odihnă! După ce de la Divan
Mi-am cîștigat judecata, mulțumită lui Răzvan,
Cum aș mai zbura, bădiță, să-mi mai văz de răzășie!...

¹ În postura de om care a trecut prin multe, Tănase rememorează ridicările și căderile stăpînirilor trecute. Desigur, nu lipsită de un anume tîlc, intervenția lui pare să pregătească desnodămîntul noii domnii.

VULPOIU

Nu-ți este greu, căpitane, ca să spui o nerozie?
 Eu unul, din ziulica de când m-am căpitănit,
 Uitat-am nu răzășia, ci chiar codrul înverzit!...
 Ș-aice-s ca și-n pădure, avînd puterea de-a face,
 Fără frică de pedepse, tot ce vreau și tot ce-mi place.
 Neghiobii, ce nu m-ascultă, stau la pîndă de-i ochesc,
 Ș-apoi mi-i iau la bătaie, mi-i închid și mi-i globesc¹...
 Sîntem oameni, căpitane, pentru care totul e lesne,
 Căci lumea cea mai mărunță nu ajunge nici la glesne.
 Venit-a apa la moară! Vom măcina cît putem:
 Să ne folosim de timpuri când alții de noi se tem!...
 Ce să te mai plîngi atîta pentru-un pai de răzășie,
 Cînd acuma țara-ntreagă e pentru noi o moșie!...²

RĂZVAN (*intră foarte tulburat*)

Bine că sînteți aice!... Unde-i Vidra?... Ascultați!...
 Mergeți!... Pe toți căpitanii pe dată să mi-i chemați!...
 Eu v-am fost ca ș-un părinte!... Adunați-i mai în pripă!...
 Timpul zboară!... Mai degrabă!... Într-o clipă! într-o
 clipă!...

(*iese prin ușa din stînga*)

VULPOIU

Ha, ha! Înțeles-ați oare vr-un singur cuvînt măcar?
 Mă tem că hatmanul nostru e cu trei roate la car...

1 A globi — a amenda. — 2 În vorbele lui Vulpoiului se citește satisfacția puterii. Fiind conștient de schimbările ce le aduce istoria, el vrea să profite de clipa ce-i este favorabilă, cu perseverența celui ridicat din cetele haiducești.

RĂZAȘUL

Ce-ți spuneam eu dincioară? Tot la vorba ceea vine! Poticneala-i mare lucru... Măi Vulpoiule, nu-i bine!...

VULPOIU (*furios*)

Măi? Iar măi?

TÂNASE

Noi pierdem vremea, tot la fleacuri înșirînd!...
Haidem! Pe toți căpitanii să-i adunăm mai curînd.
Hatmanul știe ce face. El învață, el răspunde.
Este datoria noastră ca să-l ajutăm oriunde...
Eu știu că-n țara Moldovei unul e Răzvan, mă jur!
Păcat că-i țigan... La dracu!... Asta-i singuru-i cusur!
(*Ies toți prin ușa din fund, pe cînd pe cea din stînga intră
Răzvan și Vidra.*)

RĂZVAN

Da! S-au împăcat cu leșii...

VIDRA

Și cu păgînji?...

RĂZVAN

Firește!

VIDRA

Trebuia tu să-i dai sfaturi!...

RĂZVAN

De la mine nu primește...
Atîta-i mai rău! Iubito, cată drept în ochii mei!
Drept!... Așa!... Spune-mi acum, nu citești nimic în ei?

VIDRA (*cu nedumerire*)

Sînt turburi...

RĂZVAN

Turburi? Atîta?... Foarte bine! Vrea să zică
Nici Aron-Vodă în ochii-mi n-a putut citi nimică!...
Ochii mi-au fost cu credință...

(*strîngînd pumnii și cu glas înecat*)

Vidro! Vidro!... Eu voiesc
Negreșit una din două: sau moarte, ori să domnesc!

VIDRA

Asta-i și dorința Vidrei... Însă trebuie amînată...
Nu-i timp...

RĂZVAN

Astăzi, astăzi, astăzi; sau astăzi, ori niciodată!
Aron se-mpacă cu leșii și cu ajutorul lor
Se-ntărește la domnie, pe cînd eu sughiț și mor!
Aron se-mpacă cu leșii, și sabia-mi nu mai poate
Prin dușmani să mă slăvească, iar slava duce la toate!
Aron se-mpacă cu leșii... Fără nume, fără tron,
Ce fac eu? Răspunde-mi, Vidro!... Așadară, jos Aron!

VIDRA

Nu te grăbi, mă-ngrijește o presimțire ciudată,
Și presimțirea femeii nu se-nșeală niciodată...

RĂZVAN

Vorbe seci!

VIDRA

O nu, Răzvane! Chiar astăzi eu am visat
O vedenie grozavă, un lucru înfricoșat...
Maica ta-n haine cernite din mormînt pășea spre mine,
Ochii-i se-necau în lacrimi, pieptu-i gemea de suspine,
Și durerea-i plămădită cu mînia la un loc,
Îmi striga din gura-ți moartă: piei, nepoata lui Moțoc!...¹

RĂZVAN

Vise! O nimica toată! Luptătorul, care-n viață
Întîlnește la tot pasul însăși moartea față-n față,
Încît i se par acuma dopotrivă morți și vii,
Nu-l turbură o nălucă ce sperie pe copii!...
Ș-apoi unde-i acea Vidră, care-mi tot spunea odată
De-a nu fi ca mici păraie, ci ca Dunărea cea lată?
Unde-i acea Vidră, care zi și noapte mă-nvăța
Că pîn' și iubirea țării e pofta de-a se-nălța?
Unde-i acea mare Vidră, ale căreia cuvinte,
Ca o sămîntă mărunță, îmi cădeau adînc în minte,
Și din tainicele brazde ale sufletului meu,
Prinzînd rădăcini cu-ncetul, dezvelindu-se mereu
Ieșir-ăcuma deodată, pline de suc și de viață,
Rîzînd de viscoli, ca bradul încins cu sute de brață?
Unde-i Vidra?... De-nainte-mi stă un chip tremurător,
Ce de spaimă crede-n umbre și plînge de spaima lor...
Așa? Tu, ce-ai fost în stare, cu-mbrînciri neconținute
Pîn' la marginea mării să m-aduci pe nesimțite,
Tocmai astăzi, cînd ajungem la doritul nostru mal,

¹ Prin visul Vidrei, Hasdeu aduce în scenă, pe lîngă umbra unor prevestiri, și ecouri ale mitologiei populare. Alături de personaj, ele capătă un plus de mister, element atît de exploatat de drama romantică.

Te-ngrozește fața mării ce ridică val pe val?...
Află dară, că degeaba unda muge, vîntul geme;
Răzvan, împins pîn-aice, de furtuni nu se mai teme,
Și călcînd cu desperare peste undă, peste vînt,
Va ști să meargă-nainte: sau la tron, ori la mormînt!...¹
(*Intră Răzașul, Vulpoiul, Tănase și mai mulți căpitani*)

VIDRA

Mă duc să mă-nchin, Răzване... Numai în zile de goană
Omul uită necredința și-nțelege o icoană!...
(*Iese*)

CĂPITANII

Să trăiești!

RĂZVAN

Nu-i timp de vorbe!... Pe cînd viteazul Mihai
Scaldă Țara Muntenească de la Giurgiu pîn-la plai,
În sîngele de năpîrcă al urdiilor păgîne;
Pe cînd Jigmon Ungureanul, la hotarele române,
Păscut cu noi împreună de șarpele veninos,

¹ Monologul lui Răzvan certifică, în acest moment crucial al desfășurării acțiunii, dîrzenia personajului, puterea de a nimici gîndurile negre ale Vidrei prin hotărîrea cu care știe să ia deciziile. Conștiința împlinirii unei misiuni istorice, de către erou, îl determină pe Hasdeu să utilizeze un ton grav, nu lipsit de o căutată retorică, către final. Invocarea ulterioară a momentelor glorioase din trecutul și prezentul țărilor române constituie argumentul intim al lui Răzvan de a fi în fruntea luptei, de a elibera țara de dușmani. În momentul în care devine domn, el va spune: „Țara s-audă nădejdea de-a scăpa din zile grele“.

Își pune pieptul în luptă pentru crucea lui Hristos;
 Pe cînd neamțul, frîncul, Papa, țările creștine toate,
 S-au unit ca să doboare spurcata păgînatate;
 Numai leșii cei zburdalnici sînt cu turcul înțeleși,
 Iar Domnul Aron al vostru s-a tocmnit argat la leși!
 Sînteți români, și românii n-au suferit niciodată
 Pe fruntea Domnilor țării măcar o singură pată!
 Un Vodă-i un fel de doftor, și norodul, frații mei,
 Nu-i dator să fie jertfa doftorilor celor răi!...
 Mulți Domni avuse Moldova; cei buni au domnit o viață,
 Ceilalți au purtat cununa o singură dimineată;
 Căci făcîndu-se lumină și soarele fiind sus,
 Poporul da jos pe-aceia pe cari poporul i-a pus!...
 Un Vodă, ca orișicine, își ia plata după faptă...
 M-ați înțeles? Vremea trece...

CĂPITANII

Jos Aron!...

RĂZVAN (*arătînd ușa*)

Țara v-așteaptă!

(*Căpitanii ies, afară de Vulpoi și de Tănase.*)

VULPOIU

Să-l ucidem?

RĂZVAN

Nu, lăsați-l!... Domnii cînd nu mai domnesc
 S-aseamănă cu strigoii: ei umblă, dar nu trăiesc...

VULPOIU

Bine!...

RĂZVAN

După ce-l veți prinde, să dați semne din pistoale!

VULPOIU

Înțeleg!... Ş-apoi să facem ca poporul să se scoale.
Ş-adunându-se cu gloată, mic şi mare pe maidan,
Să zbiere dobitoceşte! „Trăiască vodă Răzvan“...

RĂZVAN

Pe Başotă...

VULPOIU

Ştiu! Cu dînsul voi avea chiar eu a face!
De mult îl pîndesc de-aproape, că nici de frică nu-mi
place!...

(Iese)

TĂNASE

O să plec şi eu îndată, numai o vorbă să-ţi spui...
Faci rău!...

RĂZVAN

De ce?

TĂNASE

Apoi bine, nu se cade orîşicui
A şede pe scaunul ţării...

RĂZVAN

Ce-nsemnează?...

TĂNASE

Ar vrea să-ndulcească vorba și nu găsește cuvinte...
Dă-mi voie să-ți spui pe față...

RĂZVAN

Spune verde, moș Tănase!

TĂNASE

Despot fu grec, Ioan-Vodă fu armean și Iancu Sas...
Dar orișicum pîn-acilea, din mila dumnezeiască,
Noi-n-am avut nici un Vodă... știi! Țara o să cîrtească
Ce să-i faci!... Mai bine hatman. Să nu fi fost tată-tău!...

RĂZVAN (*încruntat*)

Cum?...

TĂNASE

Apoi de! Bătrînețe!... Să ne ierte Dumnezeu!...
(*Iese*)

RĂZVAN

(*se așează cu capul plecat pe mîini, apoi se scoală, face în tăcere câțiva pași prin odaie, se oprește pe loc*)

Nu-i greu încă patru zile de-a ne mai lupta-n cetate
Pîn-ce tabăra lui Jigmon va lovi pe leși la spate...
D-ocamdată, pîn-atunce, nu ne temem de păgîni
Ramazanul¹ lor mai ține tocmai două săptămîni...

¹ *Ramazan* — a noua lună a anului musulman; perioadă de post.

M-am gândit bine la toate... Cîte griji și cîte trude
Numai ca s-apuci domnia!...
(cu turburare)

Dar pistolul nu s-aude!...

(ascultînd)

Nu!... Tot nu!...

(Își freacă fruntea, se așează iarăși pe divan și pleacă
capul pe mîini)

VIDRA (intrînd încet)

Acum, iubite, nu-i timp a mai cugeta!

Steaua lui Răzvan e mare: încrede-te-n steaua ta!...
Fii bărbat în orice soartă; și-n cădere, și-n izbîndă,
Privind cu sîngele rece la răsplată sau osîndă!

RĂZVAN (sculîndu-se)

Tu n-ai auzit pistolul?

VIDRA

De nu vei avea noroc,
Blăstemul o să izbească pe nepoata lui Moțoc,
Care din cupa măririi s-a străduit să te-mbete.
Și nici ea nu-i vinovată! Nu!... Sînt neamuri cu pecete
În cari Dumnezeu sădește vr-un bine sau vr-un păcat,
Ș-apoi toți d-același sînge îl moștenesc ne-ncetat!
Neamul lui Moțoc nu poate să-aibă altă cugetare,
Decît numai-numai-numai văpaia s-ajungă mare!...¹

¹ În replica Vidrei se strecoară unda vinovăției; este momentul în care eroina recunoaște deschis a fi fost un factor hotărîtor ce l-a determinat pe Răzvan să se avînte în bătălia pentru mărire. Transpare aici și ideea eredității în ceea ce privește voința de a ajunge mare, ca o confirmare a „cugetării” strămoșești.

RĂZVAN

Tu n-ai auzit pistolul?... Pistol!... Nu l-ai auzit?
Spune!

(*cu furie*)

Ureche! Ureche!...

(*afară se aude o împuşcătură*)

A! De-acuma s-a sfîrşit!

Sînt Domn! Trăiască domnia!...

(*cu amărăciune*)

Cît de lesne, cît de iute

Se răstoarnă domnii ţării, cel mult în zece minute!

(*către Vidra*)

Dar tu nu mai spui nimica? Mai dinioară mi-ai zis

Nu ştiu ce... ba mi se pare... de!... îmi povesteai un vis...

Mai spune-mi-l înc-o dată...¹

VIDRA (*îngenunchînd*)

Îţi mulţumesc, doamne sfinte,

C-ai auzit cu-ndurare o rugăciune fierbinte!

(*se scoală*)

Crezut-ai, oare, Răzvane, că se poate speria

De nişte deşerte vise chiar o inimă c-a mea?

Gîndit-ai oare, iubite, c-o nălucă muierască

Ar putea glasul măririi în pieptu-mi să-l năbuşească?...:

¹ Ajuns domn şi pătruns de emoţia clipei, Răzvan vrea să alunge umbrele negre din visul Vidrei, dominînd cu un calm forţat situaţia. Indicaţia dintre paranteze, dată de Hasdeu, *cu amărăciune*, face ca din gîndurile personajului să se desprindă o notă de nesiguranţă, de teamă pentru ceea ce s-ar putea întîmpla.

Vîntuleţul, ce-adiază printre viţe din lăstar,
Rămîne fără putere în faţa unui stejar,
Pe care numai furtuna îl zguduie şi-l sfăramă...

RĂZVAN

Furtună?

VIDRA

Cea mai cumplită!

RĂZVAN

Eşti Doamnă, Vidro...

VIDRA

Sînt mamă!...

Aici copilul se mişcă... Simţindu-l în sînul meu,
Uit toate şi văd acuma, văd că-s femeie şi eu!...
(Afară se aud strigăte: Să trăiască Răzvan-Vodă.)

RĂZVAN

Ascultă, iubito Vidră! Ascultă, scumpo soţie!...
Sîngele nostru din leagăn va moşteni o domnie!...
(Intră Şoltuzul şi mai mulţi tîrgoveţi.)

ŞOLTUZUL

*(îchinînd lui Răzvan pe o tablă de argint struguri şi
spice de grîu.)*

După datina străbună, rămasă de la mai-mari,
Eu, Şoltuzul ot-Suceava cu cei doisprezece pîrgari,
Aleşi ca să fim în fruntea tîrgoveţilor d-aice,
Dorim măriilor voastre ani mulţi şi viaţă ferice,
Încît să-ncingeţi Moldova, asemenea unui brîu,

Numai cu livezi de struguri, numai cu câmpii de grâu;
Căci norodul, dînd domnia, se mulțumește cu poame,
Ca să nu piară de sete și să nu moară de foame.

RĂZVAN

Primesc din mîinile voastre prinosul de bun ogur,
Ș-a fi părintele țării făgăduiesc și mă jur:
Nu voi uita niciodată, c-a românului tărie
Este plugul și cîntarul mai presus de boierie...

ȘOLTUZUL

Tot după vechi obicei, păstrate din veac în veac,
Ales-am din sînul nostru băiatul cel mai sărac,
Pentru ca măriei tale din gura-i copilărească
Să dea, fără să se teamă, o povață bătrînească...
Copile, sărută poala îmbrăcămintei domnești,
Și cum vei putea mai bine, orația s-o citești!

BĂIATUL

(după ce sărută mîna ce-i întinde Răzvan)

Măria ta!

Nu te supăra,

Ci fii bun a ne-asculta!

Îți vom spune cam multe

Și mărunte,

Dar tot lucruri plăcute,

Să fie drag orișicui să ne-asculte!

O sută de ani să domnești,

Pe dușmani să-i biruiești,

Pe vrăjmași să-i pedepsești. [...]

Ș-așa mai departe,

Ca toți să-și aibă parte,

Ș-așa înainte,

Ca toți să-nvețe minte,
Ș-așa rînduri-rînduri,
Ca toți să se puie pe gînduri!...
Dar cu moldovenii tăi,
Măcar de-o fi și răi
Măria ta să fii bun cu ei;
Și de-i vedea unii și desculți,
Măria ta tot să-i ascuți;
Căci norodul e cam năzdrăvan;
Face multe pozne într-un an;
Și țara-i cam nebună:
Face multe pozne și-ntr-o lună.
Ba la-ndemîna
Și-ntr-o săptămîna
Iar de nu te-i păzi,
Chiar într-o zi
Multe-i auzi!

RĂZVAN (*dîndu-i o pungă*)

Destul! Să trăiești, băiete!...

(*Intră Răzașul, Tănase și mai mulți căpitani.*)

RĂZAȘUL

Măria ta! Sănătate!

Isprăvit-am toată treaba fără multă greutate:
P-Aron-Vodă la răcoare în spătărie l-am pus;
Boierii, Mitropolitul, pe toți la palat i-am dus;
Mai în sfîrșit, lucru-i gata!

RĂZVAN

Unde-i Bașotă?

RĂZAȘUL

El are

Pe Vulpoiul cu toată ceata de vînători în spinare.

RĂZVAN

Bine, dragii mei tovarăși!... Stăpînirea-mi în curînd
La toți și la fiecare va da răsplată pe rînd...

SBIEREA

(intrînd iute, speriat, pierzînd răsufitul, cu olădiță în mînă)
Jupîne!... Mărite doamne!... Scapă-mă. Norodul pradă!
Sinete¹, zapise, țara, lumea-i în această ladă!...

RĂZVAN

Liniștește-te, Jupîne. Averează-ți chiar pe maidan
O poți lăsa fără grijă în zilele lui Răzvan...

SBIEREA *(răsufîlînd mai ușor și făcînd semnul crucii)*
În ladă tot e mai sigur!... Părăluța cere pază:
Mai bine s-o ții sub cheie, ca nimene să n-o vază...

VIDRA

Doamne, soțule, stăpîne! Nu mă mai pot opri!...
Într-un glas cu țara-ntreagă, viu a-ți ura și a-ți dori
O domnie fericită... Ba înc-aș mai vrea ca mine
Tu să legi într-o cunună toate țările române,
Încît de la Marea Neagră pîn-la falnicul Carpat
Să nu domnești ca un Vodă, ci ca Răzvan împărat!

CĂPITANII

Da, da, da! Împărăție!...

¹ Sinet — document.

TĂNASE (*trist*)

Ar fi bine d-ocamdată

Să rămînem cu Moldova!

SBIEREA

Ce om fără judecată!

Dar Moldova-i sărăcită! Nu-i chip altfel s-o cîrpești

Decît unind laolaltă mai multe țări românești...

Două și două fac patru: cea mai dreaptă socoteală...

RĂZAȘUL

Vulpoiul avuse dreptate... Nu mai cred în poticneală!...

Toate semnele sînt bune!... Măria ta, la palat

Ne-așteaptă Mitropolitul cu toți boierii din sfat...

RĂZVAN

Să mergem! Voiesc acuma din gura domniei mele

Țara s-audă nădejdea d-a scăpa din zile grele.

SBIEREA (*cu umilință*)

Stăpîne prea-milostive, unde-i merge, merg și eu;

Lada mea e-n siguranță numai lîngă domnul meu...

(*toți se pregătesc a ieși*)

VULPOIU (*întră cu spaimă*)

Pierduți!...

TOȚI

Ce veste?

VULPOIU

Vatavul...

TOȚI

Ce-i?...

VULPOIU

Başotă...

TOȚI

Zi!...

VULPOIU

Trădare!

Scăpă din mâinile mele, deschise poarta cea mare,
Leșii au umplut cetatea!...

(Sbierea cade mort, fulgerat de apoplexie.)

RĂZAȘUL *(clătinînd din cap)*

Poticneală!...

TĂNASE

Eu știam

Că nu se cădea s-apuce scaunul țării orice neam.

VIDRA *(luînd pe Răzvan de mîndă)*

Iubite! Nu sta pe gînduri!... Cînd soarta te prigonește
Fii mîndru chiar în cădere!...

CĂPITANII

Măria ta! Poruncește!...

VIDRA

Și ce s-așteptați voi oare de la viteazul Răzvan,
Decît paloșul în mînă, și-nainte la dușman?

RĂZVAN (*scoțînd sabia*)

Să trăiască neagra moarte! Ne cunoaștem foarte bine!...
Cine vrea s-o strîngă-n brațe, iată calea! După mine!...

Moartea-i mireasă,
Mormîntu-i casă,
Viermii sînt nași¹
Hai la vrăjmași!...

(*iese urmat de căpitani*)

VIDRA

Moarte!... Moarte!... Dar se poate? Moară oamenii cei
mici,

Precum călcîiul turtește mușuroiul de furnici;
Omul, însă, care lumea pe palmă-i ar vrea s-o poarte,
Zodia-i, scrisă pe frunte, respinge pizmașa moarte!...
(*se gîndește*)

¹ Ideea morții este privită de Răzvan cu seninătate, expresie a împăcării omului de rînd cu soarta. Versul „moartea-i mireasă” reia imaginea din poezia populară despre sfîrșitul inevitabil al vieții fiecărui om. De altfel, ultimele cuvinte ale lui Răzvan: „*Uitam că viața-i o punte dintre leagăn și mormînt!*” confirmă concepția străveche despre existență. Hasdeu, bun cunoscător al folclorului românesc și universal, a introdus o asemenea idee aici pentru a configura cu precizie profilul unui personaj popular, în care s-au decantat lupta pentru libertate, inteligența și înțelepciunea, trăsături ale colectivității din care s-a ridicat.

Dumnezeule puternic! De ce mai faci uriași,
 Dacă-n rînd cu toți piticii pradă morții vrei să-i lași?
 Cum? Cereasca ta dreptate se pogoară pîn-la fiară,
 Vulturul trăiește veacuri, iar musca d-abia o vară,
 Și numai omul cel mare, stăpîne, tu-l osîndești
 Ca să moară d-opotrivă cu muștele omenеști!...

(se cutremură)

O, nu, nu! Răzvan nu moare!... Orice pai în astă lume
 Trebui s-aibă vr-o ursită, o țintă, vr-un scop anume,
 La care-i dator să meargă de vîntul sorții împins,
 Și cade numai atunce cînd este semnul atins!...
 Calea lui Răzvan e lungă și d-abia se desfășoară?
 Pîn-la capăt e departe... Răzvan nu poate să moară!
 Nici chiar Dumnezeu el însuși nu schimbă ceea ce-i
 scris!...

(Iute)

În genunchi, Vidro!...

(îngenunchează și ridică ochii în sus)

Iertare!...

(cu spaimă, punînd mîna la ochi)

Visul meu!... Grozavul vis!...

(sculîndu-se cu tărie)

Și de ce eu stau aici, cînd Răzvan înfruntă focul?...
 Dați-mi armă! Lîngă dînsul, în primejdie mi-e locul...
(se repede la armătura de pe perete și se oprește)

Dar copilul meu, o, Doamne!

(se cutremură)

Ce-aud?

(Din spațiu răsună o voce ca un ecou):

Dar copilul meu?

*(Vidra cu groază își întoarce fața spre ușă, ca și cînd ar
 vedea pe cineva acolo.)*

Muma lui Răzvan!... Mă-ntreabă... Și ce-i pot răspunde
eu?

(făcînd semnul crucii)
Piei, nălucă, piei! Sînt mamă!
(face un pas îndărăt)
Nu te-apropia!
(răsună iarăși ecoul):

Sînt mamă!...
(Vidra, zdrobită de emoție, se aruncă pe divan.)
Ea vrea dinte pentru dinte! Muma mumei cere samă!...
(face o mișcare și se scoală cu energie).

Oare nu mai sînt eu Vidra?¹
(abătută)

1 Construit în chip ascendent, monologul final al Vidrei, zguduitor prin tragismul situației, rămîne o pagină antologică a dramaturgiei naționale.

Hasdeu indică, la trei-patru versuri, atitudinea personajului, gesturile, cu dublă funcție: de a trăi lîngă eroină, în cazul lecturii, sau pentru a imprima linia interpretării atunci cînd se reprezintă piesa.

Vidra este mai mare acum, în durerea ei, decît în alte scene ale piesei. Trecînd de la o stare sufletească la alta, de la pre-simțirea morții bărbatului ce l-a iubit cu frenezie la refuzul acceptării ei („O, nu, nu! Răzvan nu moare!”), apoi la amintirea visului amenințător și pînă la trăirea unor clipe de spaimă, în care năluca mamei lui Răzvan o împresoară, personajul străbate o traiectorie complicată. Derutată, dar nu pierdută, își revine, la apariția lui Răzvan.

Concentrat și echilibrat, monologul reprezintă el singur, așa cum l-a conceput Hasdeu, un destin artistic. De aceea, din punct de vedere scenic, el este o piatră de încercare în arta actoricească.

E cumplit al mumei dor!...
(Pe prag apare Răzvan, greu rănit, ținut de Vulpoi și de Răzaș. Vidra se repede înainte-i)
 A! Scăpat! Ce fericire! Tu!

RĂZVAN

(cu glas slab, pe cînd Vulpoi și Răzașul îl pun pe divan)

Am biruit și mor!...

(arătînd la cadavrul lui Sbierea)

Nu-mi ziceai tu oare, Vidro, să fiu întocmai ca Sbierea?
 Eu cu cinstea și mărirea, el cu prada și averea!

(Vidra îngenunchează și-și ascunde fața în mâini)

Dar ce-i mai trebuie acum mii de galbeni în grămezi?
 Ce-mi folosește domnia? Pe-amîndoi aci ne vezi
 Praf, pulbere și cenușă!... Nebuni, ce din lăcomie,
 El pentr-o biată lescaie, eu pentr-un ceas de mîndrie,
 Necruțînd nimica-n lume, neștiînd nimica sfînt,
 Uitam că viața-i o punte dintre leagăn și mormînt!

(cu durere)

Mi se-ntunecă vederea, dar văd ceva de departe...
 O jumătate din mine de cealaltă se desparte...
 Ah, veniți, veniți cu toții!... Unde-i bătrînul Tănas?

RĂZAȘUL

Apărîndu-te pe tine, mort în luptă a rămas!

(Vulpoi plînge)

RĂZVAN *(în agonie)*

Țigan!... Țigan!... Apă... Apă...¹

(cade mort peste Sbierea)

¹ Enumerînd în *Prefața* la *Răzvan și Vidra* motivele pentru care a înțeles să găsească alt sfîrșit nefericitului domn, cerut de *specificul dramei*, Hasdeu subliniază că nu a contrazis,

RĂZAȘUL

Decît o așa domnie
Mii de tunete, mai bine-i un petec de răzășie!
Zmeul zmeilor să-ncapă într-o șchioapă de mormînt!...

de fapt, esența adevărului istoric, dar și-a îngăduit libertățile creatorului de artă.

Cu arta-i narativă recunoscută, N. Bălcescu scria o pagină răscolitoare despre moartea lui Răzvan: „Cîteva zile după aceea, pe la jumătatea lui dechembrie, crudul Ieremia, nesocotind legile războiului care sfințește persoana unui prins, și legile omenirii, osîndi pe toți prinșii la moarte. Printr-o cruzime înspăimîntătoare, el porunci a pune pe Răzvan la caznă, apoi îi tăie nasul și buzele (Istvanfi), și după-aceea puse de-l trase în țeapă, espuindu-l astfel — privește de jale! — la armie și la locuitorii țării. În minutul în care mult nenorocitul Răzvan-Vodă gemea de dureri pe țeapă, (cu) o crudă barbarie aduseseră pe fratele său înaintea lui de-i tăiară capul. La această vedere, durerea morții fratelui său adăugîndu-se la a sa, Răzvan deodată se ridică, țîșni pe țeapă, întinse brațele către dragul său frate și într-această mișcare își dete sufletul. Să întoarcem mai bine ochii de la această cruntă privește care răscoală inima, crimă urîcioasă ce va rămîne o pată vecinică de necinste asupra numelui lui Ieremia Movilă, ce o porunci, și asupra polonilor, ce o suferiră fără împotrivire, cu atît mai mult că Răzvan era prinsul lor.

În drumul ce merge de la Suceava la Baia și pînă astăzi se arată și se pomeneste «movila lui Răzvan-Vodă» (Miron Costin), loc unde zac, neuitate de popor, oasele viteazului domn.

Astfel de cumplită moarte avu acest bărbat, pe care meritul său și nenorocirea îl înălțase din pulbere pe tronul patriei sale” (*Istoria românilor sub Mihai-Voievod Viteazul*, E.S.P.L.A., 1960, p. 156).

VULPOIU (*cu spaimă*)

Nu vezi că-i moartă și Vidra? N-a zis un singur cuvânt.
Nici o vorbă, nici un țipăt, privind pe Răzvan că moare!...

VIDRA (*sculându-se liniștită*)

Voi puteți vorbi ș-a plînge!...¹

VULPOIU

Doamnă!...

VIDRA

Pe voi nu vă doare!..

RĂZAȘUL (*cu furie*)

Dar tu l-ai ucis, ciocoaică: Tu la moarte l-aduseși!

O să mi-o plătești acuma, tune-fulgere!

(*scoate cuțitul și voiește s-o lovească*)

VIDRA (*cu sînge rece, arătînd la ușă*)

Să ieși!

(*Răzașul lasă mîna în jos și pleacă capul.*)

¹ Ultima apariție a Vidrei e concepută de dramaturg în tonalități grave, dar nu lipsite de o discretă reținere a manifestărilor exterioare. Ca în teatrul antic, nobila știință a stăpînirii durerii învăluie eroina.

Cunoscînd în amănunt tragedia greacă, Hasdeu scria chiar din 1862: „Din Sofocle am luat patosul (*πατος* de la *πατνω*), *arta de a trăda prin cuvinte suferințele fizice și morale* (s.n.), mișcările eroice cari vizitează momentaminte inima omului — parte slabă în tragedia modernă“ (Introducere la *Răposatul Postelnic*, în *Din Moldova*, nr. 6, 1862, pp. 81—84).

REFERINȚE CRITICE

....„superioară la toate dramele cîte pînă acum s-au scris pentru scena noastră [...]

Pe lîngă celelalte calități estetice însemnate, pe lîngă probe necontestabile de observare profundă psihologică, *Resvan-Vodă* mai are meritul de a pune în lumină o prea curioasă pagină din istoria noastră, ne va face să asistăm la luptele, la speranțele, căderile și pasurile României de peste Milcov și ne va face să vedem societatea acelei epoci de cumpănă, cu toate obiceiurile, miseriile și partea sa cea bună. Adauge, pe lîngă aceste, că în piesă rolurile principale vor fi jucate de d. Pascaly și d-na Matilda Pascaly și suntem siguri că nu ne înșelăm augurînd brilante succese operii d-lui Hasdeu și interpretatorilor săi.“

V.A.U. [V.A. URECHIA], *Resvanu-Vodă*, în *Românul*, 9 februarie 1867, p. 110.

„*Răzvan-Vodă* este un pas uriaș al literaturii noastre dramatice [...]. Sîntem datori a constata, cu mîndria victorioșilor, că posedăm un scriitor, un adevărat scriitor dramatic.“

CEZAR BOLLIAC, în *Trompeta Carpaților*, 12 februarie 1867.

„Prin *Buciocu* și prin *Răzvan*, unul în proză, celălalt în versuri, domnul Urechia și domnul Hasdeu au creat drama română istorică în locul unor încercări indigeste din trecut.”

I.C. FUNDESCU, *Resvan-Vodă*, în *Românul*, 21 decembrie, 1867, p. 109.

„...*Răzvan* este și va rămâne o bucată cinstită în literatura noastră, pentru că în această scriere închipuirea este sănătoasă, caracterele sînt originale și în mare parte bine păstrate, și multe scene sunt cu adevărat dramatice și vrednice a mișca sufletul privitorilor; iar mai presus de toate, pentru că în *Răzvan* sunt gîndiri curate, spuse limpede cu vorbe frumoase românești, de ți-e dragă lumea să le auzi.”

LUCA [I.L. CARAGIALE], *Cercetare critică asupra teatrului românesc, Literatura în teatrul nostru*, în *România liberă*, 11 și 17 ianuarie, 1878.

„Actul întîi constituie singur o dramă puternică cu acțiune repede, cu peripeții pline de interes, cu patimi covârșitoare, cu o catastrofă teribilă și neprevăzută.

În adevăr, iaca un om de rînd, un țigan, care-și ridică sufletul deasupra stării lui sociale și care, vezînd înjosirea celor de sus, îi biciuiește cu satira. El e interesant [...]. În acest act, Hasdeu a deschis imaginației și sufletului seu poarta cea mare. Acțiunea s-a înjghebat răpitoare, s-a legat strîns de caracterele *fețelor*, cum zice foarte neaoș d-sa, ne-a prins, ne-a pătruns, ne-a furat, trup și suflet, în goana ei spre deznodămîntul

necunoscut. Actul acesta alcătuiește zorii luminoși ai unui capo d'operă."

AL. DAVILA, *Teatrul național, Răzvan și Vidra*, poemă dramatică în cinci cînturi, de d-lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, în *Literatură și artă română*, III, 1898, p. 326, 327.

„Hasdeu nu poate crea ființe, dar izbutește să facă două lucruri: întâi să plăsmuiască un cadru istoric, o atmosferă socială trecută, ca nimeni altul în literatura noastră: personagiile nu trăiesc, dar ambianța, în care ele se mișcă, trăiește în adevăr, indiferent dacă ea este conformă sau nu cu realitatea; în al doilea, să exprime într-o formă primitivă dar robustă și plină de umor, deslînătă dar limpede, plină de miez și bogată, deosebitele sentimente și tendințe tipice ale personalității sale.

În puține opere intuiția adîncă istorică e mai vizibilă ca în *Răzvan și Vidra* și rareori personalitatea unui autor se dă pe față cu mai multă vervă și îndrăzneală, ca în această lucrare. Subt strălucita haină a cadrului istoric vedem palpitînd, cu un accent aproape sălbatic, ura sa în contra *ciocoilor*, preoților și zgîrciților, și dragostea pentru cei mici și asupriți, pentru pămîntul strămoșesc și pentru femei.

Astfel *Răzvan și Vidra*, seacă de poezie dramatică, este plină de poezie istorico-satirică." [...]

MIHAIL DRAGOMIRESCU, *Cronică dramatică*, în *Convorbiri critice*, 1907, p. 814.

„Dar exactitatea admirabilă a decorului, a moravurilor, avîntul de poezie aprigă ce se înalță mai mult decît odată pînă la sublim, ironia scînteietoare, înaltul ideal social și național ce se proclamă, graiul de o bogăție și frumusețe cu totul superioare, fac din *Răzvan-Vodă* cea mai însemnată operă poetică ce se întâlnește între *Doinele* lui Alecsandri și cele dintîi acorduri ale lui Eminescu.“

N. IORGA, *Răzvan și Vidra al lui Hasdeu*, în *Neamul românesc literar*, an V, nr. 5, 12 febr. 1912, p. 74.

....„Vidra e concepută ca un fel de *mulier impotens*, mînată numai de ambiție: o femeie ce-și face din bărbat un braț, pentru a-și realiza nesațiul stăpînirii și spiritul de inițiativă, — amestec de Doamna Chiajna și din Lady Măcbeth.“

EUGEN LOVINESCU, *Psihologia feminină în literatura dramatică*, *Vidra lui Hasdeu*, în *Critice III—VII*, Buc., 1927, pp. 14—18.

„Răzvan e un paria îmbrăcat în hainele efemere ale puterii, în luptă cu un factor monstruos, de nedefinit și în condiție, cu atît mai tragică cu cît admirația tuturor se amestecă cu o compasiune jignitoare. Destinul implacabil din tragedia greacă a fost înlocuit aici cu reaua naștere apăsînd asupra geniului. Ca un cor antic Tănase exprimă necesitatea nemiloasă a legii: „Eu știam că nu se cădea s'apuce scaunul țerei orice neam.“

.....

„O fericită vioiciune de spirit a îngăduit lui Hasdeu să pună în jurul lui Răzvan un număr de personaje viabile. Sbiera avarul, aci țănoș, aci onctuos, aproape inconștient de primejdii din cauza patimii lui, inocent în vîin și în definitiv simpatic, Tănase, țăran judecînd numai prin prejudecăți, leal, tăcut, îndrăzneț la vorbă, sleahicii polaci, infatuați, latinizanți, hoții din pădure, văzuți ca niște pirați eroici și nepăsători, însă cu mișcări românești, toți au un contur pe care nu-l vor atinge niciodată eroii lui Alecsandri. Desfășurarea scenică este petulantă, cu truculențe grațioase, cu acel interminabil și distrat: „*Vezi bine!*” al lui Vulpoi. Și în sfîrșit miezul poetic al versurilor este remarcabil. Încîntă îndeosebi humorul țăranesc apăsător, proverbial.” [...]

G. CĂLINESCU, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Buc., 1941, p. 326.

„*Răzvan și Vidra* este, în această privință, o foarte frumoasă dramă romantică, în care apar pentru întâia oară eroi conduși de un *destin imperial*, așa cum nu se prea întîlnesc în istoria dramei românești. Răzvan și Vidra sunt personagii cu o adîncă și zbuciumată viață sufletească. Ei nu sunt uniți numai printr-o puternică pasiune — care face ca Vidra, nepoata lui Moțoc, să fugă în lume cu Răzvan, căpitan de haiduci — ci și printr-un destin comun. Sentimentul destinului care se poate descifra și în alte opere ale lui Hasdeu — dă acestei drame o notă proprie, anevoie de identificat în dramaturgia românească. Nici un alt scriitor român n-a cîntat mai sincer și mai înfierbîntat gloria, *setea de a merge înainte*, *setea de a fi tot mai mare și mai mare*, ca Hasdeu în *Răzvan și Vidra*. Alături de dragoste,

cealaltă pasiune dominantă în Răzvan este ambiția, iubirea gloriei: dar nu e vorba de o mediocră ascensiune socială, de *parvenire*, în sensul modern al cuvântului, ci de dorința aprigă de a-și face un drum în istorie, de credință în propriul său destin, în *steaua* sa [...]

Pasiuni puternic deslănțuite, dorința de glorie și mărire a Vidrei, credința în destin, iubirea de popor a lui Răzvan și ura împotriva *ciocoilor* (sentimente în care recunoaștem idealurile politice ale lui Hasdeu), dragostea de natură și nostalgia patriei — toate acestea alcătuiesc un material bogat, plin de rezonanțe romantice, din care scriitorul a izbutit să creeze una din cele mai frumoase piese ale literaturii dramatice românești.”

MIRCEA ELIADE, *Prefață la vol. Răzvan și Vidra, Poezii, Magnum Etymologicum*, Ed. George Delafras, Buc., 1944, p. 21.

„În bună tradiție romantică, însă fructificând poate nemijlocit și o lecție a teatrului shakespearian, autorul realizează anumite simetrii în conturarea caracterelor, prezentându-le în raporturi de complementaritate sau de contrast, pe diferite planuri — Răzvan bunăoară, acest Ruy-Blas al romantismului românesc, *în focat, generos, eroic*, însă și *impresionabil*, cum l-a voit autorul, formează o pereche contrastantă cu Vidra, tip de femeie activă, tenace în hotărârile ei, ambițioasă, un adevărat rezervor de energii reci, dar și cu Sbierea, acest *ins cupid, poltron, meschin* în toate demersurile lui, adevărată negare a generozității care-l ridică pe Răzvan atât de sus pe scara morală, în raport cu el.”

GEORGE MUNTEANU, *B.P. Hasdeu, E.P.L.*, 1963, p. 112

„Răzvan Vodă (1867, mai târziu *Răzvan și Vidra*) are meritul primei noastre încercări de dramă romantică; versul de avânt liric lipsește compunerii, ca să-i confere caracterul unei realizări desăvârșite.

În schimb piesa e solid construită, iar personajele sînt caracterizate în acțiune; autorul manifestă libertate deplină față de adevărul istoric, compunînd obscurului voievod o personalitate nouă, inventînd figuri și evenimente, după modul romantic al contrastelor și antitezelor. Prin aceste procedee, drama nu se inserează în realitate, neajutată de concursul eventual al istoricului, care ar fi putut da o mare atenție „culorii locale“. Răzvan este apologia nobleței morale, necondiționată de naștere, satira boierimii, reluată cu mare aparatură și complicată cu slăvirea haiduciei: *eu am voit a deplînge aristocrația românească din secolul al XVI...*, scrie Hasdeu în *Prefață*, iar în lecția sfîrșitului, un avertisment împotriva deșertelor ambiții. Impresionantă la Vidra este puterea de stimulare a energiilor latente din Răzvan; prin credința femeii în zodia eroului *scrisă pe frunte*, Hasdeu a dat eroinei sale un fundament etic; ea nu face parte din familia spirituală a femeilor politice, care se slujesc de bărbați ca de niște unelte; singură ea își definește rolul în acest fel:

*Vidra-i pentru tine-n lume
Ca izvoarele de munte
Ce fac Dunărea să spume
Din pîraele de munte.“*

ȘERBAN CIOCULESCU, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, *Istoria literaturii române moderne*, E.D.P., Buc., 1971, p. 128.

„Cu siguranță că partea cea mai răscolitoare a piesei este drama patriotică trăită de Răzvan, de Răzaș și de Vulpoi (ostași din armata poloneză) în cântul IV. Înfrorarea la amintirea patriei îndepărtate, nostalgia după câmpiile, munții și cerul ei de basm sînt sublim romantice, iar versurile sînt cînd pline de avînt, cînd scufundate în melancolia învăluitoare a răsuflării frunzelor agitate de vînturile toamnelor moldave. În acest cîntec înaripat al dorului de țară, dramaturgul se substituie în întregime lui Răzvan (care refuză înalte onoruri în oastea leșească) și-și re trăiește dramatic viața sa de pribeag, de atunci cînd se afla în armata imperială, *sub cerul întunecos al străinătății*, și-și simțea sufletul mereu chemat de inima sacră a României și a trecutului ei de eroism legendar.“

MIHAI DRĂGAN, *B.P. Hasdeu*, Ed. Junimea, 1972, p. 234.

„Meritul lui Hasdeu este de a fi înscris drama acestui Ruy-Blas în coordonatele literaturii naționale, cu o reală strălucire. Nu avem pur și simplu de-a face cu reluarea unui motiv romantic străin într-o absorbție locală. *Răzvan și Vidra* include o autentică dramă a afirmării personalității umane dincolo de opreliștile nefirești, dramă desprinsă însă din istoria țării și dezvoltată în legătură cu circumstanțe și tipuri specifice.“

V. MÎNDRA, *Istorism și universalitate*, în vol. *Clasicism și romantism în dramaturgia românească*, Ed. Minerva, 1973, p. 140.

BIBLIOGRAFIE

Edițiile dramei RĂZVAN ȘI VIDRA

Resvan-Vodă, în **Perseverența** (martie-iunie 1867)

Răsvan-Vodă, Ed. a II-a, București, Tipografia lucrătorilor asociați, 1867.

Răsvan și Vidra, poem dramatic în 5 cînturi. Ediția III, Buc., Lucrătorii sociați, 1869.

Răzvan și Vidra, **Poemă dramatică în cinci cînturi**, cu o introducere de P.P. Carp, ed. a IV-a, Socecu & comp., 1895.

Răzvan și Vidra, **Poemă dramatică în 5 cînturi**. Ediție îngrijită de Ion Pillat, „Cartea românească”, 1940.

Răzvan și Vidra, **Poezii, Magnum Etimologicum**, ediție îngrijită de Mircea Eliade, „Cugetarea”, 1944.

Răzvan și Vidra, Editura Tineretului, 1954.

Scrieri literare, vol. II, **Teatru**, E.S.P.L.A., 1960.

Răzvan și Vidra, în **Pagini alese**, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Mihai Drăgan, „Lyceum”, Editura Tineretului, 1968.

Răzvan și Vidra, **Trei crai de la răsărit**, Prefață de Mihai Drăgan, Editura Eminescu, 1973, reluată în 1975.

Traduceri

Răzvan és Vidra, Dramái Költény aténekben, Forditatta Mojtékövyvkiadó, 1968.

Studii critice despre RĂZVAN ȘI VIDRA

- I.C. Fundescu, **Resvan Vodă**, „Românul”, 21 decembrie, 1867.
- N. Iorga, **RĂZVAN ȘI VIDRA al lui Hasdeu**, în **Neamul românesc literar**, an. IV, nr. 5, 1912.
- Eugen Lovinescu, **Psihologia feminină în literatura dramatică, Vidra lui Hasdeu**, în **Critice III—VII**, Buc., 1927.
- Pompiliu Constantinescu, **B.P. Hasdeu în Figuri literare**, **Vremea**, 1928—38, p. 65—70, 1931.
- George Călinescu, **Istoria literaturii române de la origini până în prezent**, Buc., 1941, p. 326.
- George Munteanu, **B.P. Hasdeu**, E.P.L., 1963.
- Virgil Brădățeanu, **Prima mare realizare a speciei: Răzvan și Vidra** în vol. **Drama istorică națională**, (perioada clasică), E.P.L., 1966.
- Mihai Florea, **Scurtă istorie a teatrului românesc**, Buc., 1970.
- V. Mîndra, **Hasdeu și teatrul istoric**, în vol. **Incursiuni în istoria dramaturgiei românești**, Editura Minerva, 1971.
- M. Drăgan, **Dramaturgul** în monografia **B.P. Hasdeu**, Editura Junimea, 1972.
- G.G. Ursu și Florin Mihăilescu, **Analize și interpretări literare**, Buc., 1975.
- Arie Grünberg Matache, **Unitatea acțiunii și funcția personajelor în drama istorică RĂZVAN ȘI VIDRA de Hasdeu**, în **Studii și cercetări de istoria artei**, seria Teatru, Muzică, Cinematografie, Tom. 23, 1976.

CUPRINS

Tabel cronologic	V
Prefață	XXIII
<i>Prefața autorului</i>	3
RĂZVAN ȘI VIDRA	5
Referințe critice	186
<i>Bibliografie</i>	194
<i>Edițiile dramei</i> RĂZVAN ȘI VIDRA	194
<i>Studii critice despre</i> RĂZVAN ȘI VIDRA	195

Lector : CONSTANTINA PALIGORA
Tehnoredactor : GABRIELA ILIPOLOS

Bun de tipar 4.XII.1978. Apărut 1979.

Comanda nr. 876.

Tiraj : 70 080 broșate

Coli de tipar : 8

Comanda nr. 80 379
Combinatul Poligrafic „Casa Școlii”
București — Piața Școlii nr. 1
Republica Socialistă România

Seria de **TEXTE COMENTATE-Lyceum** are menirea să contribuie la înțelegerea și interpretarea operelor fundamentale din tezaurul literaturii române și universale, oferind modele de analiză literară. Această serie utilizează texte reproduse după ediții definitive, încorporând fie o singură lucrare, fie o riguroasă selecție din creația aceluiași scriitor. Aparatul critic este alcătuit dintr-o amplă analiză a textului ales, note de subsol, cu indicarea pasajelor interesante pentru dezvoltarea conflictului, caracterizări ale personajelor etc., tabele sinoptice, o bibliografie și un capitol de referințe critice.

Lei 5